

DEEL 3

GELOVEN DOE JE IN DE KERK?

In *Uitgedaagd door de tijd* is gesteld dat de oude gestalten van kerk zijn, die verweven waren met de christelijke cultuur van Nederland, hun tijd hebben gehad. Maar wat betekent dit nu concreet? Dat werd in *Uitgedaagd door de tijd* nog niet zo helder. Misschien kan het ook pas gaandeweg duidelijker worden. Dit derde deel van het boek probeert echter enkele aanzetten te geven. Wanneer wij hopen op nieuwe gestalten van kerk zijn, wat zijn dan de constanten met de katholieke kerk van alle eeuwen? De Nederlandse Hervormde Kerk is vanouds een kerk van en voor heel het volk. Kan ze dit karakter behouden nu ze veel kleiner geworden is of betekent kleiner worden ook automatisch een ander soort kerk worden, meer een kerk van de bewuste gelovigen bijvoorbeeld?

Wat betekent het individualiseringsproces in onze huidige samenleving voor de gestalte van kerk zijn? Wat is de verhouding tussen instituut, gemeenschap en individu? Wanneer het gaat om de orde van de kerk, de concrete gestalte en de regels, rijzen er ook veel vragen. Waar is sprake van terechte angst voor wildgroei en waar belemmeren we met onze regels spontane groei van geloof in nieuwe gestalten? Kan een traditionele kerk genoeg missionair elan ten toon spreiden of is het ter wille van de missionaire beweging beter nieuwe gemeenten te stichten?

Het gaat in dit deel van het boek niet alleen over de vragen van het kerk zijn, het gaat ook over de gestalten van de kerkdienst en het gemeente zijn, die vandaag op de tocht staan. Is de viering in de kleine kring voor velen niet veel aantrekkelijker dan de dienst op zondag met daarin een grote plaats voor de preek? Zijn er nog nieuwe kansen voor zulke oude vormen als de zondagse preek? Welke veranderingsprocessen moeten deze oude vormen dan ondergaan?

Hoofdstuk 9

De volkskerk voorbij?

Gemeente- en kerk-zijn vandaag

P.L. de Jong

'En wie heeft j u hierheen verleid?', vraag ik als gewoon hervormd predikant regelmatig aan een nieuwkomer.¹ Sinds de integratie van de laatste drie wijkgemeenten tot één gemeente ongeveer tien jaar geleden melden zich vaak nieuwe mensen, veelal in de leeftijd 20 tot 35. Tijdens het koffiedrinken in de kerk na de morgendienst probeer ik even met hen in contact te komen. Na de middagdienst sta ik meestal aan de deur, waardoor iedereen op weg naar buiten mij passeert en er heel even een moment van contact is.

In veel gevallen zijn de nieuwkomers meegenomen door vrienden, anderen hebben van de gemeente gehoord of zijn via een Alpha-cursus aan het dichtbij komen. Sommigen zeggen al vrij snel: 'Ik vind dit een leuke kerk, ik ga me bij uw gemeente aansluiten. Hoe gaat dat?' Anderen nemen meer tijd, op formeel inschrijven dringen we ook niet meteen aan, wel geven we nieuwkomers het gevoel welkom te zijn. Onder hen zijn hervormden met een GB-achtergrond die vertrouwd zijn met de oude psalmberijming, hervormden en gereformeerden die gewend zijn aan het liedboek, anderen komen uit de Christelijke Gereformeerde Kerken of de Gereformeerde Gemeenten en zijn vaak al tijden op zoek naar een gemeente waarin ze zich thuis voelen. Meestal zijn het jonge mensen die in de stad zijn komen werken of er na hun studie zijn blijven wonen, al dan niet getrouwd. Ook evangelischen uit diverse windrichtingen ontbreken niet. Aangetrokken door een gemeente met veel jonge mensen, door de lofprijzingsdiensten één keer per maand op zondagavond en wat de morgendienst betreft: door de preek, de uitleg en verkondiging van het Woord van God. Om opgenomen te worden onder de belijdende leden - als jong volwassene hebben ze zich in een vorige gemeente al laten dopen en hun geloof beleden - kunnen ze volstaan met het beantwoorden van de zogenaamde derde openbare belijdenisvraag uit het hervormde dienstboek.² Vorig jaar leidde ik een cursus van vier avonden - ook wel de Vraag-drie-cursus genoemd - waaraan tien 'op geloof gedoopten' deel namen. Allerlei aspecten van het lid zijn van een hervormde gemeente - ofwel de Nederlandse Hervormde Kerk - komen daarin aan de orde.

Door de voortdurende instroom verandert de gemeente constant. Want er is ook een uitstroom, van ouderen en van jonge gezinnen die de stad weer achter zich laten, soms al vrij snel, soms na vier   zes jaar. Daarom moeten we steeds nadenken over gemeente en kerk. Wat zijn wij voor gemeente? Wat is heilig en onopgeefbaar? Wat zijn de grenzen? Wat voor gemeente heeft de context van een oude stadswijk met inmiddels vele migranten nodig? Wat houdt missionair gemeente-zijn in?

9.1. De volkskerk voorbij

Bezinning op gemeente en kerk-zijn vandaag kan niet voorbij gaan aan het feit, dat de tijd van de volkskerk in ons land vrijwel voorbij is.³ Dat geldt voor de randstad en de grote steden vrijwel maximaal. In veel mindere mate geldt het vooral die gemeenten die liggen in de zogenaamde bijbelgordel die loopt van het eiland Tholen over de Zuid-Hollandse eilanden, door de Alblasserwaard richting Veluwe en delen van Overijssel. Ook daar laten de toegenomen mondigheid van gemeenteleden, emancipatie, ineenstorting van formeel gezag, individualisering en privatisering zich gelden. Maar in veel gevallen voelt een gemeente / kerkenraad in zo'n plaats zich nog steeds min of

¹ De Hervormde Gemeente Delfshaven heeft twee predikanten. De een is een gewone predikant voor gemeente en pastoraat. Hij 'bezet' de ene overgebleven predikantsplaats. De andere is een missionair predikant die leiding geeft aan het missionair-diaconale werk van de gemeente met een missionair team. Op het moment is dat ds. Hans G.J. van Dolder.

² Hierbij gaat het om de vraag: 'Wilt gij, in de gemeenschap der N.H.Kerk en onder haar opzicht, getrouw zijn onder de bediening van het Woord en van de sacramenten, volharden in het gebed en in het lezen van de heilige Schrift en naar de u geschonken gaven medewerken aan de opbouw der Gemeente van Christus?' *Dienstboek voor de Nederlandse Hervormde Kerk in ontwerp*, 's-Gravenhage 7° druk, p.80. Overigens lezen we de eerste zin als volgt: 'Wilt gij, in de gemeenschap van de algemene Christelijke kerk - waarvan ook de N.H.Kerk gestalte is en onder haar opzicht - getrouw zijn enz.'

³ Voor cijfers over de terugloop en de te verwachten ontwikkeling verwijs ik naar A. Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen. Missionair gemeente-zijn in een (post)moderne samenleving*, Zoetermeer 1998, p.12 ev. Zie ook A.K. Ploeger en J.J. Ploeger Grotgeod, *De gemeente en haar verlangens. Van praktische theologie naar de geloofspraktijk van de gemeenteleden*, Kampen, 2001, p.20

meer pastoraal verantwoordelijk voor allen en wordt bijvoorbeeld zelden een doopaanvraag afgewezen. Velen stellen echter geen prijs meer op enig kerkelijk contact. Voor hen is de kerk als instituut passé of zij hebben zich aangesloten bij een gemeente van eigen keuze in de omgeving, waar men zich qua prediking en sfeer beter thuis voelt, of bij een andere kerk of evangelische gemeente. Dit proces is overal in volle gang, maar in de randstad vrijwel uitgekristalliseerd.

De hervormde gemeente Delfshaven heeft een groot geografisch gebied (ca 75.000 mensen) met veel achterstandswijken, die alle typische problemen en verschijnselen van een oude stadswijk vertonen. De gemeente is inmiddels teruggelopen tot ca 6.000 mensen, waarvan ongeveer $\frac{3}{4}$ als passief geregistreerd staat.⁴ Hierdoor dreigt het typische volkskerkkarakter van de gemeente te verdwijnen en op te schuiven richting een gemeente waarvoor mensen persoonlijk kiezen, zowel komend uit het ons geografisch toegewezen gebied als van overal elders uit de stad. Dit geeft mij regelmatig stof tot nadenken. Voordat ik naar Rotterdam-Delfshaven kwam (1992), diende ik een kleine Duitse boerengemeente in de Graafschap Bentheim, waar kerk en volk vrijwel samenvielen. Mijn volgende standplaats was Asperen, waar de volkskerk ook nog in tact was, in die zin dat alle nominaal hervormden werden bezocht en bij de gemeente gerekend werden. Maar het was al lang niet meer zo vanzelfsprekend als in mijn eerste gemeente. Vervolgens kwam ik in Nunspeet, een groot dorp op de Veluwe. Veel kerkbezoek, veel catechisanten en bij mijn vertrek zes predikanten. Er waren ook vele totaal niet betrokken leden, die weliswaar als zodanig in de kaartenbak aangeduid werden, maar van saneren van dit bestand wilde niemand in de kerkenraad weten.⁵ Men wist zich op hervormde wijze kerk voor iedereen. In Delfshaven trof ik een heel andere situatie aan. Wat kan 'kerk zijn voor iedereen' hier nog betekenen? Of moet je die gedachte opgeven en je instellen op een gemeente waarvoor mensen zelf kiezen? Een gemeente zonder volkskerkranden, vrijwel los van haar directe context? Misschien wel verleidelijk om bevrijd te zijn van al die uitvaarten van onkerkelijken. Maar dreigt zo'n gemeente ondanks veel missionair elan niet aan zichzelf genoeg te hebben? Zeker als je bedenkt dat christen zijn in onze samenleving, gesecculariseerd en tegelijk multireligieus, geprivatiseerd en geïndividualiseerd, voor velen een zware opgave geworden is. Naar mijn besef staan we op het snijpunt van een verdwijnende of reeds verdwenen volkskerk. Wat gaat hiermee nu voor ons gemeente- en kerk-zijn verloren? De ontwikkeling in de stad mag om allerlei redenen niet maatgevend zijn voor heel de kerk en alle SoW-gemeenten, maar geeft wel een richting aan en een geestelijk klimaat, dat aan geen gemeente voorbij gaat.

9.2. De volkskerk in de loop van de tijd

Het begrip 'volkskerk' onderging in de loop van de tijd ontwikkeling en aanpassing aan de veranderende situatie van de samenleving.⁶ Lange tijd was er sprake van volkskerk als kerk van het volk. De kerk was zoiets als het hart of de ziel van de natie. Ook in ons land was er eerst de kerk der reformatie, daarna pas Nederland. De relatie volkskerk en overheid was daardoor altijd spannend, ergens tussen staatskerk en kerkstaat in. Veel eigen manoeuvreerruimte om ernst te maken met haar belijdenis en dooppraktijk had de kerk niet. In de 19e eeuw zou dit leiden tot de beweging van de Afscheiding. Nog één keer probeerde J.A. Wormser (1807-1862) met zijn adagium 'leer het volk haar doop verstaan, en de natie is gered' op die manier aan de volkskerk iets nationaals te geven, daarbij overigens joden kwalificerend als behorend tot een andere natie.⁷ Wormser ging niet uit van een volkskerk als heils- of opvoedingsinstituut van het volk, waartoe je behoorde krachtens je horen bij het

⁴ In 1980 nog ca 20.000. De ontwikkeling is goed te volgen aan de hand van predikantsplaatsen en kerkgebouwen. In 1902: twee predikanten en twee kerkgebouwen. In 1950 acht predikanten en vier kerkgebouwen. In 1992 één gewone en één missionaire predikant en één kerkgebouw. De andere traditionele kerken maakten een soortgelijke ontwikkeling door. Er kwam ook een en ander bij: een grote Pinksterkerk, een aantal grote en kleinere migrantenkerken en vier grote moskeegemeenschappen.

⁵ Bij een discussie in de kerkenraad of met het oog op de omvangrijke administratiekosten de ouderlingen bij het maken van afspraken alvast uitschrijfformulieren zouden meenemen, merkte een ouderling op: 'Onze missie is bekenen, niet saneren!' Er werden geen formulieren meegenomen.

⁶ Voor een goed begrip van de volkskerk verwijs ik naar de dissertatie van H.J. Langman, *Kuijper en de volkskerk. Een dogmatisch-ecclesiologische studie*, Kampen 1950. Verder A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*, Kampen 1974, p. 171 ev en 253 ev. Ook A. Noordegraaf, a.w., hfst. III en IV. Voor de stem van dr. O. Noordmans naar J.D.Th. Wassenaar, *Noordmans in Friesland. Bijdrage tot de biografie van een kerkvader*, Zoetermeer 1999, p.251 ev. Wassenaar vat Noordmans visie op de volkskerk samen in drie stellingen:

1. 'Tegenover volkskerk staat gezuiverde kerk (...)', 2. 'Het gemengde karakter behoort tot 't wezen der kerk', 3. 'De volkskerk (...) vertegenwoordigt (...) een zelfstandig idee'.

⁷ 'Leer dan der natie haren doop verstaan en waarden –en Kerk en Staat zijn gered', J.A. Wormser, *De Kinderdoop*, Amsterdam 1853, geciteerd door Rasker p. 254.

volk. Hij dacht sterk vanuit de objectiviteit van het genadeverbond, dat zich van kind tot kind voortzet 'tot in duizende geslachten', en waarin ook de staat gefundeerd is. Nederland als een 'Israël van het westen' was daarbij de grondconceptie. In dat spoor bewoog zich ook Ph.J. Hoedemaker (1839-1910) met zijn programma voor kerk en staat, denkend vanuit het Oude Testament en het verbond der genade verbonden met een theocratische visie op overheid en samenleving. Deze visie wees A. Kuiper (1837-1920) hartgrondig af. Volgens hem zou een volkskerk altijd een massa-kerk zijn, een kerk van 'elk wat wils', waarin geloof en ongeloof gelijke rechten hebben, doordat men natuur (het volk) en genade (kerk) onkritisch met elkaar verbindt. Hij opteerde voor een neutrale staat en zag zijn eigen verlangen naar een kerk, die echt moeder zou kunnen zijn, alleen vervuld worden in een vrije en min of meer zuivere belijdenistrouwe kerk, waarvan de leden als een zoutend zout in de samenleving hun verantwoordelijkheid op allerlei niet-kerkelijke manier zouden moeten nemen, onderscheid makend tussen de kerk als instituut en de kerk als organisme.⁸

In zijn voetspoor volgde spoedig de Gereformeerde Bond, opgericht in 1906, met veel nadruk op de gemeente en kritisch naar de negentiende-eeuwse volkskerkconcepties.⁹ Na 1909 veranderde de Bond zijn doelstelling en kreeg daardoor meer oog voor de ene belijdende kerk, het verbond en de theocratische gedachten van Hoedemaker. Maar de spanning tussen de verschillende kerkvisies zou binnen de Bond altijd blijven, ook de kritiek op de kerk als volkskerk.

De discussie over de kerk vond in de Nederlandse Hervormde Kerk¹⁰ na vele jaren van strijd een voorlopig eindpunt in de kerkorde van 1951, waarin de kerk zich beleeft 'als Christusbelijdende geloofsgemeenschap gesteld in de wereld om Gods beloften en geboden voor alle mensen te betuigen'.¹¹ Al vermeed men het woord volkskerk, men bleef meestal spreken van 'Christusbelijdende volkskerk'.¹² Als kerk niet van het volk en op natuurlijke wijze ziel van het volk, maar een kerk die met haar brede randen van gedoopten en geboortelieden kerk wilde zijn voor heel het volk en ten dienste van heel het volk. Een kerk die, groot of klein, daarom - vanuit de belijdenis van Christus en de verkondiging van het nabij gekomen Koninkrijk, dat alle mensen en volken aan gaat - het Woord richt tot overheid en samenleving, kritisch schiftend en positief haar doordringend ('de arbeid der kerstening') vanuit de bedoelingen van het evangelie van het Koninkrijk.

De kerk is inmiddels een minderheidskerk geworden, de randen brokkelen af. We leven in een samenleving, die voluit gekenmerkt wordt door pluraliteit, fragmentarisering, secularisering en individualisering en daarbij in hoge mate ook multicultureel en multireligieus is geworden. De vraag is of bij zo'n getij niet afscheid genomen moet worden van het volkskerkmodel van 1951, waarbij men nog kon opereren vanuit een zekere invloedrijke positie, rekenen met een betrekkelijk grote schare gedoopten en kon leunen tegen een breed gedragen christelijk levensgevoel. De nieuwe kerkorde voor de SoW-kerk heeft de lijnen dan ook bescheidener opgezet, mede door de inbreng van de visie op kerk en volk van de gereformeerde en lutherse partners. Van 'kerstening van het volksleven in de zin der Reformatie' is geen sprake meer. De missionaire, diaconale en pastorale arbeid van de gemeente werden samen in één artikel ondergebracht, dat meer op de noemer van gemeentelopbouw staat.¹³ De grenzen van de kerk werden strakker geformuleerd. Een belangrijk ijkpunt daarbij was de discussie over de zogenaamde geboortelieden van de Ned. Herv. Kerk, de geregistreerde niet-gedoopte leden die geboren zijn uit gedoopte ouders. Horen zij op grond van het genadeverbond nog echt bij de kerk - de oude hervormde visie - of hangen ze er slechts bij - min of meer de visie van de Gereformeerde Kerken. In de SoW-kerkorden komen ze niet meer voor als 'leden van de kerk', al blijft de plaatselijke gemeente hen rekenen 'tot haar gemeenschap' en wel 'gedachtig aan de trouw van de God van het verbond' samen met anderen die 'blijk geven van verbondenheid met de gemeente'.¹⁴ Plaatselijk blijft er dus ruimte voor vloeiende grenzen, voor randen en rafels, maar landelijk niet meer.

⁸ Naar aanleiding van het lezen van een roman die grote indruk op hem maakte, schreef hij over de Anglicaanse kerk: 'Zulk een kerk zag ik nooit en kende ik niet. O, zulk een kerk te bezitten, 'een Moeder, die van der jeugd af onze schreden leidt!' H.J. Langman, a.w., p.163.

⁹ Voor de visie van de Bond verwijs ik naar K. Exalto, 'De visie op de kerk' in: *Beproefde trouw. Vijfenzeventig jaar Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk*, red. J. van der Graaf, Kampen 1981, p.96-154.

¹⁰ Het zou te ver voeren in het kader van dit artikel de hele ontwikkeling weer te geven, met name de inbreng van A.A. van Ruler. Hiervoor kan men in diverse handboeken terecht. Vgl ook de literatuur onder noot 6.

¹¹ Kerkorde 1951 Artikel VIII.

¹² A. Noordegraaf ziet dat anders, a.w., p. 155 noot 4.

¹³ Kerkorde van de Verenigde Protestantse Kerk in Nederland Artikel X waarvan de titel luidt: De missionaire, diaconale en pastorale arbeid. Vgl ook B.A.M. Luttikhuis, 'De kerkorde van 1951 en het ontwerp voor een Samen op Weg-kerk' in: *De Kerk op orde? Vijftig jaar hervormd leven met de kerkorde van 1951*, red W. Balke e.a., p.293-309.

¹⁴ Kerkorde van de Verenigde Protestantse Kerk in Nederland, vergelijk Artikel III, 2 en III, 4.

9.3. Wat komt er na de volkskerk?

Al blijft er plaatselijk ruimte, veel zal afhangen van de eigen visie op kern en rand van de gemeente. Er is veel ongelijktijdigheid. In Rotterdam-west is van een zichtbare hervormde volkskerk geen sprake meer. Maar ook in de regio's met nog betrekkelijk veel kerkelijkheid is de gedachte aan het verbond, die via geografisch uitgezette (wijk)gemeenten ook de nauwelijks of totaal niet betrokken leden met de kern van de gemeente bleef verbinden, aan het wegzakken uit gemeentevisie en gemeentevervoel van betrokken gemeenteleden. Een schiftingsproces, waardoor onwillekeurig een 'binnen' en 'buiten' ontstaat, tekent zich af. Er is een neiging tot congregationalistisch denken, waardoor men niet verder kijkt dan eigen en verwante gemeenten. De nadruk op persoonlijk geloof en betrokkenheid - met de sterke wind van de individualisering in de rug - heeft de gedachte van het verbond vrijwel opgeblazen. Vele gemeenten hebben inmiddels evangelisatiecommissies, contactcommissies, oriëntatiekringen, missionaire en diaconale activiteiten. Dat is prachtig, maar zegt ook iets over de weg, die al afgelegd is.

Andere gemeenten aan de rechterflank van de kerk hebben de neiging zich naar binnen te keren, beducht voor 'buiten' en waakzaam over het hun toevertrouwde erfgoed, de regels rond doopaanvragen, huwelijksinzegening en het doen van geloofsbelijdenis aanscherpend en een eigen subcultuur van geloofsgetrouwen bevorderend, soms gerecruteerd uit de omgeving. Daarmee ontstaat een type gemeente, dat vrijwel losraakt van de schare en de samenleving, soms bewust het isolement zoekend in een begrijpelijke slag om te overleven.

Ook in het midden van de SoW-kerken is het verdwijnen van de volkskerk zich aan het vertalen in een gemeentetype, dat ondanks veel openheid en gevoel voor pluraliteit en individualiteit feitelijk vrijwel alleen nog bestaat uit min of meer betrokken en correcte leden. Men accepteert en respecteert de keuze van de afgehaakte gelovigen en meent hen daarover ook niet meer meent te moeten lastig vallen. Want 'wie zijn wij te menen de waarheid Gods in pacht te hebben? Is er ook buiten de kerk niet veel authentiek geloof en religie?' Het serieus nemen van niet-gelovigen en andersgelovigen en ieders individualiteit heeft zich veelal vertaald in een gemeentevisie die postmissionair genoemd kan worden.¹⁵

Een ander verhaal is de opkomst van de evangelische gemeenten, inspelend en gebruik makend van het ontstane niemandsland. Zij zijn erg aantrekkelijk met hun nadruk op bijbel, persoonlijk geloof en appèl op bekering, commitment en gemeenschap, lofprijzing, aandacht voor gevoel en emoties, laagkerkelijkheid en laagdrempeligheid. Maar wat sterk is, is tegelijk ook zwak. Bij conflicten kan de gemeente zo weer uit elkaar vallen, er is geen traditie en geen continuïteit. En voor wie moeite blijft houden met geloven rest de uitgang. Er is geen gebied tussen geloof en geen of nog niet geloof. De veelal grote betrokkenheid op 'buiten' kan dit inhoudelijk niet meer goed maken. Er is geen ruimte voor aanvechting en twijfels. Het was niet moeilijk dit de evangelische deelnemers aan de Vraag-drie-cursus in Delfshaven duidelijk te maken, zeker niet degenen die iets van de 'gemeente-engte' aan den lijve ervaren hadden.

Het bovenstaande dringt ertoe na te denken over een kerk- en gemeentetype, dat blijft sporen met gereformeerd / hervormd denken, past in onze tijd (minderheidskerk) en een voortzetting zou kunnen zijn van de volkskerk. Daarbij kan het niet gaan om nostalgie, maar om het vasthouden van de sterke kanten van dit kerkttype. Voor alle duidelijkheid noem ik ze nog even:

¹⁵ Met het oog op de SoW-gemeenten schreven A.K. Ploeger en zijn vrouw J.J. Ploeger-Grotegoed een indrukwekkend handboek *De gemeente en haar verlangen*, Kampen 2001. Schrijvend vanuit een omvattende kennis van alle aan de orde zijnde praktisch-theologische vragen en puttend uit een jarenlange ervaring o.a. als kerkelijk hoogleraar praktische theologie in Groningen (hij) en als gemeente-predikant (zij) laten zij geen enkel aspect onbesproken. Een open en vrije gemeente staat hen voor ogen, waarin het geloof beleefd wordt als een door de Geest gewekt verlangen naar het goede en rechtvaardige leven en de opheffing van gemis. Dit verlangen wekt de Geest niet alleen in Israël en in Jezus Christus, maar onder alle mensen en volken, zodat Gods volk drie gestalten heeft: Israël, de kerk en de mensheid. Zij spreken dan ook nadrukkelijk van 'drie wegen tot God' (p. 213). Deze visie geeft uiteraard veel 'ontspanning'. Overal waar mensen humaan handelen 'mag de gelovige christen dit zien en aanvaarden als de seculiere werking van de heilige Geest' (p. 44). Het tot geloof willen brengen van niet-christenen valt voor hen dan ook als optie voor de gemeente af. 'Zending houdt voor ons in dat we het verlangen naar het rechtvaardige en goede leven graag willen delen met anderen, ook met niet-christenen.' (p. 20). Deze gedachte blijft heel hun concept beheersen. Naar mijn overtuiging geef je daarmee de missionaire roeping van de gemeente op. Werving en evangelisatie zijn in feite overbodig geworden en uiteindelijk ook het kerk-zijn zelf. Dat levert ondanks alle openheid en in allerlei vormen 'zout der aarde willen zijn' in de praktijk een gesloten gemeente-type op.

een kerk die op grond van het verbond van God en om Christus' wil haar grenzen niet scherp wilde trekken, maar allen omsloot die zich op een of andere wijze met haar verbonden voelden. Een kerk met kern, omtrek en randen, open naar buiten.

geen kerk van 'elk wat wils', die kritiekloos de cultuur volgt, maar een Christusbelijdende kerk. een kerk die haar plaats wist midden in het volksleven en zich daarom als kerk met haar bijbels getuigenis voor het wel en wee van de samenleving mee verantwoordelijk voelde .

De vele rafels en randen vormden samen met de pluralistische praktijk kerkbreed heel lang een gemakkelijk doelwit voor de kritiek van afgescheiden en evangelische gemeenten. Er was zoiets als 'de smaad van de Ned. Herv. Kerk', die de kerk maakte tot een kerk van 'halven' en 'helen', waarin men de last van de vele 'halven' maar bleef meeslepen, zich numeriek rijk rekenend als 'de grote kerk'. Maar mocht dat nog wel kerk van Jezus Christus heten? Nu echter overal deze volkskerkranden aan het oplossen zijn en gemeenten zich ontwikkelen in de richting van een 'keuzegemeente van voornamelijk correcte leden', bewust het isolement zoekend, of enthousiast missionair, of op dit punt juist heel verlegen en terughoudend, zou het verdwijnen van 'de smaad van de Ned. Herv. Kerk' wel eens heel desastreus kunnen uitpakken. Als een verlies aan visie op de gemeente als gemengde schare van gelovigen en ongelovigen, met het gevolg dat men zich naar binnen keert en aan zich zelf genoeg heeft. En als een verlies aan betrokkenheid op de samenleving door verdere marginalisering, waardoor het publieke domein wordt prijsgegeven en het geloof een privé aangelegenheid wordt. Niet meer open en kritisch naar de cultuur, laagdrempelig als de oude volkskerkgemeente, een kerk waar je al snel bij kon horen. Is het mogelijk deze 'sterke kanten' van de volkskerk mee te nemen in een visie op de gemeente die minderheidsgemeente geworden is in een postmoderne tijd? En wat kunnen wij daarbij nog met de categorie van het genadeverbond als uitgangspunt voor de zichtbare kerk?

9.4. Het verbond

We denken eerst na over de betekenis in deze van het genadeverbond. We stelden reeds vast hoe fundamenteel dit begrip was binnen de Ned. Herv. Kerk in het denken over de volkskerk voor confessionele gemeenten in het spoor van Ph.J. Hoedemaker en het brede midden van de kerk in de visie van 'Christusbelijdende kerk te midden van het volk.' Ook in de gemeenten, behorend tot de Gereformeerde Bond speelde het verbond steeds een belangrijke rol. Ook in de stroming binnen de Bond, die het meest kritisch stond richting de volkskerk, bleef het verbond toch steeds een belangrijk thema. Vooral in zijn spanning met Gods eeuwige verkiezing. Voor een belangrijke groep vielen daarbij verkiezing en verbond bijna samen, sterk de nadruk leggend op de inwendige en uitwendige kant van het verbond.¹⁶ Voor de hoofdstroom echter was het verbond en het door de doop werkelijk horen bij het verbond zoiets als de genadige en beloftevolle bedding van God, waarbinnen zich zijn verkiezend handelen in geloof en bekering voltrok. Deze visie gaf steeds veel ruimte aan de verkondiging, uitnodigend en appellerend aan 'de God van je doop', waarbij de verkiezing op de achtergrond meetrilde.¹⁷ Ook vertaalde deze visie zich positief en praktisch naar een visie op de gemeente als volk van God, die naar de zichtbare kant op grond van het verbond per definitie moeilijk, zo niet onmogelijk te trekken grenzen heeft. Ondanks een kritische visie op het begrip volkskerk vanwege het dunne gehalte van haar feitelijk trouw aan de belijdenis, bleef men zich verantwoordelijk voelen voor allen die bij de gemeente hoorden.

In prediking en onderwijs binnen deze gemeenten nam het Oude Testament dan ook altijd een grote plaats in. God sloot zijn verbond met Abraham en zijn nageslacht. Bij dit verbond gaat het om een aantal belangrijke aspecten, die voor ons onderwerp belangrijk zijn:¹⁸

God neemt zelf het initiatief. Het verbond is genade en min of meer conform de genadige beschikking of het verbond, dat in die tijd koningen hun onderworpen vazallen pleegden 'op te leggen'. Verbond en

¹⁶ Hierbij denk ik o.a. aan ds. I. Kievit (1887-1954). Vgl. K. Exalto, a.w., p. 128.

¹⁷ Hierbij zijn te noemen ds. M. Jongebreur, ds. M. van Grieken en vooral dr. J.G. Woelderink. In de laatste decennia heeft vooral dr. W. Verboom, hoogleraar in Leiden vanwege de Ger. Bond, zich onvermoeibaar ingezet voor deze positie, o.a. via zijn in GB-gemeenten populair geworden catechisatiemethode (samen met H.Veldhuizen) *Wij geloven. De catechismus in woord en beeld*, Kampen 1971. Van zijn publicaties noem ik alleen 'Om het eeuwig welbehagen. Over verbond en verkiezing' in: *Gegronde geloof. Kernpunten uit de geloofsleer*, red. G. van den Brink ea, Zoetermeer 1996, p. 365-400. In zijn laatste boek *Het bevindelijke nest* (Heerenveen, 2002) laat hij op authentieke wijze zien hoe bepalend ook voor zijn eigen geloofsbiografie verbond en doop zijn geweest. Maar de vraag kan gesteld worden, hoelang ook binnen de Bond dit referentiekader nog zal kunnen functioneren.

¹⁸ Vgl. H. Berkhof, *Christelijk geloof*, Nijkerk 1973, par.29 'De weg van Israël in het Oude Testament', waarvan ik op eigen manier gebruik maakte.

verkiezing zitten hier dicht bij elkaar, verkiezing gaat aan het verbond vooraf. Bij de Sinaï wordt dit verbond vernieuwd en bindt alle twaalf stammen bijeen als het volk van God. Israël bestaat bij de gratie van Gods verbond.

De inhoud van het verbond is Gods belofte van redding en heil: 'Ik zal uw God zijn en gij zult mijn volk zijn.' Het verwijst naar God en zijn genadig handelen en nodigt uit daarop je geloof te zetten. Het verbond met zijn beloften geldt alle volgende generaties. Dat geeft vastheid en zekerheid voor de toekomst vanwege de trouw van God. De belofte tendert naar niet minder dan eeuwige trouw en eeuwig heil.

Het verbond start eenzijdig, maar heeft een tweezijdige strekking. Het vraagt om geloof en gehoorzaamheid. In die zin is het steeds een heel kritisch begrip, waarvan vooral Deuteronomium de neerslag is en waaraan de profeten in hun prediking steeds weer appelleren.

Het verbond heeft van meet af aan een universele strekking (Gen. 12). Het gaat God in Abram en in Israël om alle volken. Voor Israël wordt dit een heel ingewikkelde positie als het steeds meer een volk onder de volken wordt.

Met name de aspecten 3 en 4 zorgden steeds voor veel innerlijke spanningen. Vooral toen Israël in het beloofde land een eigen samenleving opbouwde en van alle kanten de invloed onderging van de daar reeds lang wonende mensen en de volken rondom. Nog moeilijker werd het in de ballingschap in Babel, van land en vrijheid beroofd, en daarna toen van enige politieke zelfstandigheid geen enkele sprake meer was. In al die verschillende fasen moest opnieuw over betekenis, invulling en strekking van het verbond worden nagedacht. Iemand als de profeet Elia, levend in een tijd waarin Juda en Israël uit elkaar geraakt zijn, doet nog een hartstochtelijke poging om heel het volk terug te brengen naar de God van het verbond, wat hem overigens niet lukt (1 Kon. 18). Maar God troost en corrigeert hem met de mededeling, dat er behalve hem nog 7000 zijn, die de knie voor Baäl niet hebben gebogen (1 Kon. 19:18). 7000 is duidelijk een symbolisch getal en bevat in zoverre de belofte dat God zelf steeds voor een rest zal blijven zorgen. Het is trouwens de vraag, of het Jahwisme niet altijd een betrekkelijk smalle stroom is geweest binnen het verbond en volksleven van Israël, met de uitersten van verregaande aanpassing aan het Baälisme in welke vorm dan ook aan de ene kant. En aan de andere kant de Rechabieten-variant: een groep mensen die, levend in een zelf gekozen isolement, volstrekt compromisloos trouw bleef aan de oude israëlitische voorschriften van hun vaders. Zij steunden kennelijk wel van harte koning Jehu in 'zijn ijver voor de HERE', waarmee hij met harde hand het verbond probeerde te zuiveren (2 Kon. 10:1-17)). Later wordt hun houding van trouw en gehoorzaamheid Juda en Jeruzalem op het dieptepunt van haar bestaan door God ten voorbeeld gehouden (Jer. 35). Maar in het totaalbeeld vormen zij een groep aan de rand. Mannen als Elia en de profeten stonden meer midden in het volk, wel vaak vertwijfeld over de praktische beleving van het verbond in cultus, sociale verhoudingen en rechtspleging. De wegvoering naar Babel betekende de grote crisis van het volk als volk van het verbond. Toch zien de profeten een rest die God zal doen overblijven en die de belofte is van uiteindelijk heil en herstel van het verbond. Op de drempel van deze nieuwe tijd spreekt Jeremia zelfs van een nieuw verbond, waarbij Gods heil in de harten geschreven staat (Jer. 31).

Enkele conclusies

Het verbond betrof het hele volk, maar heel vaak was het slechts een smalle stroom binnen het volk die ernst maakte met belofte en gebod.

Deze '7000' zijn zelfs voor Elia onzichtbaar; hij kan ze er niet uitpellen en onderbrengen in een gemeente van echte *electi* of *selecti*, als hij dat al zou willen. Er is een vloeiende grens tussen onzichtbare kern en zichtbaar volk van God. Daar middenin staat vervullen de '7000' hun roeping. Ook als het verbond door ontrouw in een totale crisis raakt, blijft de trouw van God en de belofte van een rest als begin van een nieuwe tijd.

Het verbond heeft van meet af aan een universele strekking.

9.5. Gemeente en schare

In het Nieuwe Testament valt de schijnwerper op Jezus en de verkondiging van het nabijgekomen Koninkrijk. Rond Jezus en zijn twaalf discipelen verzamelt zich een nieuwe kerngemeente, omgeven door een brede schare van het volk. Over het verbond met Israël uiten Johannes de Doper en Jezus zich vooral kritisch: de mensen zijn schapen geworden zonder herder. Jezus zoekt daarom met zijn twaalfen steeds de randen van het volk op, de zondaars en de bedelaars, de zieken en afgeschrevenen, de schare die de wet niet kent. Om het verlorene te zoeken en te redden. Ook de tollenaar Zacheüs is een zoon van Abraham (Luc.19:9). In zoverre speelt zijn werk zich af in de

breedte van het volk en is er steeds een min of meer vloeiende grens tussen schare en overtuigde volgelingen, die het licht hebben gezien. Zo zal onder zijn volgelingen zijn verrader zich ontpoppen, terwijl uit de schare steeds mensen naar voren dringen en een beroep op Hem doen. Jezus is de vervulling van het verbond van God, de ware Israëliet en messiaanse Koning die zijn leven geeft tot een losprijs van velen. In de komst van het Koninkrijk vindt Gods verbond zijn vervulling voor Israël en de volken. Er is sprake van 'binnen gaan' in het Koninkrijk, maar ook van 'hinderen', van 'niet ver van het Koninkrijk zijn', maar ook van 'buiten geworpen worden'. Er zijn 'wijze meisjes' en er zijn 'dwaze meisjes', die alle tien wachten op de bruidegom (Mat. 25:1-11). Het Woord van het Koninkrijk valt in heel diverse en uitgestrekte bodem, 'de akker is de wereld'. Er gaat veel verloren, maar door een wonder van God is er ook de goede grond van het geloof, dat veel vrucht draagt (Mat. 13).

Met de komst van de Geest, door Jezus verworven en gegeven, gaat het evangelie de wereld in naar alle volken. Vooral Paulus bepaalt het beeld met zijn zendingsreizen en zijn onvermoeibaar stichten van gemeenten van joden en heidenen. Steeds beginnend bij de synagogen betreft hij bij zijn verkondiging al snel ook de 'vereerders van God' aan de rand van de synagoge, wendt zich vervolgens tot de heidenen met een beroep op Jesaja 42:6 en 49:6 (Hand. 13:42-49). In Jeruzalem komt men tot het inzicht, dat God 'van meet af aan erop bedacht geweest is een volk (laos) voor zijn naam uit de heidenen (ethnoi) te vergaderen' (Hand. 15:14), dat op gelijke wijze mag delen in de genade van de Here Jezus (vs. 11). Slechts enkele minimale Israëlitische eisen worden hen opgelegd (Hand. 15:19-21). Gaandeweg krijgt dit volk gestalte. In Filippi doopt Paulus Lydia én haar gezin (oikos), even later ook een gevangenisdirecteur en 'al de zijnen' (Hand. 16:15, 33). Zo ontstaat onwillekeurig vrijwel meteen een volk / gemeente van gedoopten op geloof en van gedoopten die bij hen horen en in zekere zin meedelen in het heil van God, overigens ook in de smaad van Christus. Dat geldt ook de ongelovige vrouw of man en kinderen (2 Kor. 7:14). In Efeze preekt Paulus twee jaar voor 'allen die in Azië wonen, Joden en Grieken' (Hand. 19:10). Israël als volk van Gods verbond raakt niet uit het beeld, maar bepalend voor de weg die de Geest gaat, is vooral het ontstaan van gemeenten in Antiochië met alleen al in het missionaire team minstens drie continenten (Hand. 13:1), de regio van Efeze, Korinte en Rome. Aanvankelijk (huis)gemeenten van gedoopten, hun families en kinderen, gaandeweg ook gemengde groepen van navolgers en meer liberaal getinte mensen qua geloof, leven en leer. Aan de laatste heeft Paulus regelmatig zijn handen vol, hen vermanend en bestraffend op grond van 'de gezonde leer', sommigen zelfs aan de satan overgevend, zich bewust van dwaallichten en misleiders. Zijn vele opmerkingen betreffende de heiliging van het leven als vrucht van de Geest en als toetssteen van waar geloof maken duidelijk, dat hij bepaald niet van ieders geloof overtuigd is, kortom dat 'niet allen die van Israël afstammen, Israël zijn' (Rom. 9:6). Er is grote diversiteit, als je het beeld van de gemeente in Korinte (geen vervolging) legt naast die in Rome en de twee lijstjes met gaven van de Geest uit 1 Korintiërs 12 en Romeinen 12 vergelijkt. Zelf blijft Paulus een zendingsman, flexibel om de Jood een Jood en de Griek een Griek te kunnen zijn en allen te winnen (1 Kor. 9:19-23). Er is een sterke gerichtheid op de komst van Christus en zijn Koninkrijk, wat zich praktisch vertaalt in een sterke missionaire drang tot gemeente-zijn. Onder de vele gaven van de Geest is er de gave van gastvrijheid, die zorg, openheid en uitnodiging veronderstelt.¹⁹ Er is in de evangeliën en in de brieven een veelheid aan beelden om de gemeente van Christus te tekenen: lichaam van Christus, tempel Gods, priesterschap, herder en kudde, wijnstok en ranken, bruid en bruidegom, moeder. De gemeente komt niet in de plaats van Israël, maar weet zich bij haar gevoegd als 'medeburgers der heiligen en huisgenoten Gods' (Ef. 2:19), delend in de beloften van God.

Enkele conclusies

Ook in het Nieuwe Testament is er sprake van een kerngemeente en een schare. De kerk valt niet samen met het Koninkrijk, maar de verkondiging ervan is het trekkende punt, dat een volk Gods uit de volken bijeenbrengt.

De gemeente dankt haar ontstaan aan Gods genadig handelen in Jezus door de Geest. Instrument voor het toevoegen aan de gemeente is de verkondiging van het evangelie en de uitleg van de Schriften in de kracht van de Geest.

Er is aansluiting bij het verbond met Israël, maar in Jezus en de weg van de Geest worden alle volken erbij betrokken.

¹⁹ Philoxenia oftewel: liefde voor de vreemdeling, meestal vertaald met gastvrijheid of (beter) herbergzaamheid (St. Vert.). Een charisma, waarop men zich moet toeleggen (Rom. 12:13; vgl. ook 1 Petr. 4:9), door Paulus nadrukkelijk genoemd in de profielschets van de opziener (1 Tim. 3:2; Tit. 1:8). Deze gave heeft een missionair motief. Behalve een missionair motief speelt mee het oudtestamentisch motief van het vreemdelingschap (Abraham; Egypte).

De gemeente als lichaam van Christus is geen gemeenschap van correcten, maar van gelovige zondaars, die allen aangesproken worden op de vrucht van de Geest en hun delen in de beloften van Gods verbond. Gastvrijheid speelt een belangrijke rol. Er wordt steeds rekening gehouden met 'toehoorders' en 'ongelovigen' die binnen komen (1 Kor. 14:23-25). Wat de organisatie en vormgeving betreft is er een veelheid aan ambten, taken, diensten en gaven.

9.6. De gereformeerde traditie

Deze korte bijbelse verkenning over verbond, kerk en gemeente vullen we aan met enkele in het oog springende en voor ons besef blijvende aandachtspunten uit de gereformeerde traditie. Over de kerk gaat het in de Heidelberger Catechismus in vraag en antwoord 54 en 55, in de Nederlandse Geloofsbelijdenis in artikel 27, 28 en 29.²⁰ De catechismus typeert de 'heilige katholieke kerk' vooral als een dynamisch gebeuren van Geest en Woord. 'Van het begin der wereld tot aan het einde' is de Zoon van God door zijn Geest en Woord bezig met 'vergaderen, beschermen en in stand houden' van een gemeente uit de gehele mensheid. Ik maak meteen een paar opmerkingen:

Volgens de catechismus is de kerk dus niet zaak van gelovige mensen en hun keuze, maar dankt ze haar bestaan aan het werk van de Zoon van God. Dat is een opvallend uitgangspunt. Niet de Geest en door de Geest aangeraakte mensen vormen het diepste geheim van de kerk, maar Jezus, de Zoon van God. Een gedachte, die meteen veel opluchting verschaft, hetgeen uiteraard geen aanmoediging is om het maar wat kalm aan te doen. Maar ontstaan en voortbestaan van kerk en gemeente hangen niet aan geloof, inzet en inzicht, keuze of afwijzing van christenen, maar direct aan Jezus Christus zelf. De kerk is van Hem, door God tot het eeuwige leven uitverkoren. Gods verkiezend initiatief gaat aan alles vooraf.

De Zoon van God doet dat in een gebeuren van Geest en Woord. Waar Geest en Woord zijn, is de kerk.²¹ Door de Geest eerst te noemen, krijgt het Woord een sterk dynamisch karakter. De Geest gaat van Christus uit en geeft de verkondiging van het evangelie een goddelijke kracht, maar de Geest gaat ook aan het Woord vooruit.²² De Zoon van God heeft door de Geest meer pijlen op zijn boog dan de bijbel van Jongbloed en de preken van de dominee; er zijn bijvoorbeeld ook ambten en bedieningen en charismata. Er is in de wereld meer van God dan de kerk van het Woord.

De gemeente die de Zoon van God vergadert, is van alle tijden en alle plaatsen (zo ook de NGB, art. 27). Er is maar één kerk van Jezus Christus, begonnen in het paradijs, zichtbaar geworden in het verbond met Abraham en het volk Israël, dat in Jezus zijn vervulling vond en in Hem zich opende naar alle volken. Voor onze oriëntatie op kerk- en gemeente-zijn luisteren we dus niet alleen naar evangelisten en apostelen. Ook de geschiedenis van het verbond met zijn brede bedding en vaak smalle geloofspoor en verschillende vormgeving in Israël mag ons blijven inspireren.

De NGB typeert in artikel 27 de kerk als een 'heilige vergadering van waarlijk gelovige christenen'. In artikel 29 over de kenmerken van de ware kerk waarbij elke gelovige zich heeft te voegen, is sprake van 'huichelaars die zich onder de goeden gemengd hebben'. Zij behoren eigenlijk niet tot de kerk, 'hoewel zij uiterlijk in haar zijn'. Hoewel deze formulering niet echt gelukkig is, is duidelijk, dat ook de NGB de kerk naar haar zichtbare kant ziet als een gemengde schare, van gelovigen en ongelovigen. Wezenlijk voor haar kerk-zijn zijn echter de 'waarlijk gelovigen', zij verwachten al hun heil 'van Jezus Christus, gewassen door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door de Heilige Geest'. Er is een voor niemand precies traceerbare binnenkant van hen die 'met hart en wil samengevoegd en verenigd zijn in eenzelfde Geest, door de kracht van het geloof' en een voor ieder zichtbare buitenkant. Deze ware kerk kan soms zeer gering van omvang zijn vanwege het woeden van heel de wereld, maar met verwijzing naar Elia en de door God beloofde 7000, moet dat niemand verontrusten (art. 27). In artikel 28 over de gemeenschap van de kerk valt ook de uitdrukking, dat er buiten de kerk - bedoeld in omschreven zin - geen heil is.²³ Je voegen bij deze zichtbare gemeenschap, waarvan Christus en zijn lichaam de binnenkant vormen, is dan ook zoiets als een heilig moeten.

²⁰ Ik volg de herziene tekst in *De Nederlandse Belijdenisgeschriften*, Zoetermeer 1983.

²¹ 'De Geest is het, die het gesproken en vleesgeworden Woord tot een *gebeuren* maakt. Op Pinksteren krijgt dat gestalte in de christelijke gemeente. De Gemeente als *Woordgebeuren*. Dat is de constante, het altijd gelijkblijvende wezen van de christelijke kerk op aarde', C. Graafland, *Gedachten over het ambt*, Zoetermeer 1999, p. 20.

²² We sluiten hier aan bij wat S. Paas in zijn bijdrage in dit boek betoogt. Vgl ook H. de Leede 'Weten doe je in de kerk' in: *Uitgedaagd door de tijd. Christelijke zending in een postmoderne samenleving*, red. W. Dekker en P.J. Visser, Zoetermeer 2000, p. 193-212.

²³ 'Wij geloven, aangezien (...) er buiten haar geen heil is, dat niemand (...) zich afzijdig mag houden en aan zichzelf genoeg mag hebben'. De stelling dat er 'buiten de kerk geen heil is' gaat terug op Origines (185-254).

De catechismus (vr. en antw. 55) typeert ten slotte de gemeente als 'gemeenschap der heiligen' naast het persoonlijk deel hebben aan Christus en al zijn schatten en gaven, als een gemeenschap, waarvan ieder zich geroepen weet zijn gaven tot opbouw van de andere leden met vreugde aan te wenden. Van enige missionaire gedrevenheid is nog geen sprake, het corpus christianum is immers nog geheel intact. In deze situatie ziet de NGB (art. 36) vooral een taak voor de overheid op grond van haar theocratische roeping de kerk te beschermen, 'het rijk van de antichrist te vernietigen' en 'de voortgang van het Koninkrijk van Jezus Christus te bevorderen en het woord van het evangelie overal te doen prediken'. Het zal ieder duidelijk zijn, dat onze situatie om een andere invulling vraagt om 'het woord van het evangelie overal te prediken' en om op overheid en samenleving een theocratisch appèl te doen.

Enkele conclusies

Als belangrijke constanten voor gemeente-zijn zou je luisterend naar de gereformeerde traditie kunnen noemen:

De kerk is van God (van Christus). Zij dankt haar ontstaan aan de kracht van Geest en Woord. Binnen dit krachtenveld is er roeping en verkiezing en is er een 'ware kerk'.

In wezen is zij één, in heel de geschiedenis van de mensheid. Daarbij gaat het om haar binnenkant: de gemeenschap van ware gelovigen. Die hebben ook een taak aan elkaar. Al keek men richting overheid, het evangelie moet 'overal gepredikt worden'.

Er is ook een gemêleerde buitenkant van gedoopten en nog niet gelovigen, van huichelaars en afvalligen. Die gedachte sluit aan bij onze opmerkingen over de kerk in het Oude en Nieuwe Testament.

De vormgeving gaat met de tijd mee. Vanaf Abraham (of vanaf het paradijs) tot aan de gemeenten van Korinte en Rome en van vandaag. Dat betekent, dat de vormgeving qua geur en kleur sterk mee bepaald wordt door de context.

9.7. Uitwerking

Ik probeer nu enkele toepassingen te maken voor het type kerk, dat mij voor ogen staat bij het verdwijnen van de oude volkskerk. Daarbij gaat het mij om een kerk, die open en laagdrempelig is als de oude volkskerk, uitnodigend en betrokken op de samenleving en duidelijk in wat haar ten diepste in Jezus Christus beweegt. In hoeverre kunnen de Schrift en de gereformeerde traditie ons helpen op die wijze kerk en gemeente te blijven in de veranderde of snel veranderende context van vandaag?

9.7.1. Kern, omtrek, rand

De gedachte dat de gemeente van Christus naar haar zichtbare kant een gemengde gemeenschap is houden we graag vast. Rond een kern van gelovigen en ingewijden is er een brede kring van gedoopten en niet gedoopten, van twijfelaars en zoekers, soms heel betrokken en meelevend, vaak ook vrijblijvend en op afstand. In het oude hervormde plaatje werd deze brede omtrek theologisch geduid als het erf van het verbond. Daarvan brokkelen de 'randen', die op veel plaatsen inmiddels breder geworden zijn dan de kern- en omtrekgemeente, nu snel af. Het brede erf van het verbond is in andere handen geraakt, zodat steeds minder 'verbondsrands' bij de gemeente te rekenen valt en een smalle gemeente van gelovige intimi in een of andere vorm dreigt over te blijven. Dat is niet goed voor de gelovige kerngemeente en haar directe omtrek. Afgezien nog van het feit dat ook deze afgebrokkelde gemeente niet automatisch samenvalt met de '7000' van Elia - door het ontbreken van een wijdere kring rond de avondmaalstafel is er geen heen en weer meer tussen gelovigen en nog niet gelovigen en tussen kerk en wereld. En is er geen spanning meer tussen de smalle kern van '7000' en de brede stroom van kerk en samenleving. Wat overblijft is een gesloten kerktipe van kort getypeerd 'belijdenisgetrouwen' (gereformeerde gezindte), 'kinderen Gods' (evangelische gemeenten) of 'religieus gelijkgezinden' (sow-gemeenten) .

Dit betekent, dat we:

Cyprianus (200-258), bisschop van Carthago, thematiseerde de uitspraak. Anders dan Cyprianus, voor wie de zichtbare en onzichtbare gestalte van de kerk samenvielen, denkt de NGB aan de gemeenschap van de 'waarlijk gelovige christenen' oftewel – zo vullen wij in - buiten Christus is er geen heil. Om daarin te delen voege men zich bij de gemeente in het krachtenveld van Woord en Geest. Vgl. J. Hoek, 'Geheim en gestalte van de gemeente' in: *Gegrond geloof*, p.401-434. Uitvoerig G.J. Mink, *Buiten de kerk geen enkel behoud*, Amsterdam 2002.

Zuinig moeten zijn op de oude verbondsranden en rafels, voor zover nog aanwezig, zij horen er bij. De kinderdoop hoort bij dit type gemeente, maar minder vanzelfsprekend. Er zit meer verkiezing in dan voorheen.

Open moet staan voor nieuwe groepen geïnteresseerden op zoek naar God en geloof, naar zingeving en verheldering van het bestaan, naar gemeenschap en thuiskomen, vaak vrijblijvend en afwachtend, op zoek naar een 'leuke kerk', religieuze tobbers en twijfelaars, of ook aangeraakt door Christus en zijn Geest, via een ervaring of gesprek, het lezen van een boek of via een radio of tv-programma. Meegenomen vaak door anderen of aangetrokken via laagdrempelige gesprekskringen, maaltijden, Alpha-cursussen. Zich voegend bij de gemeente horen ook zij erbij. Weliswaar niet of nog niet op grond van doop en verbond, maar door zich te begeven binnen de gemeente in het krachtenveld van Geest en Woord. Door daarbinnen te participeren, delen zij in Gods genadig bedoelen en in zoverre in de belofte van zijn verbond, waarmee Hij van meet af aan allen op het oog had. 'Klim maar vast op de kar,' zeg ik daarom regelmatig tegen iemand die meer vragen heeft dan antwoorden, meer ongelof dan geloof. 'Wij gaan de goede kant op en onderweg zal God het ook jou wel duidelijk maken.' Zo gezien blijft de gemeente van Christus een principiële open en laagdrempelige gemeenschap met vloeiende grenzen, vervuld van oud-hervormd geduld, verlangen en verwachting, betrokken en kritisch naar de samenleving. Vanwege pluraal en totaal geïndividualiseerd levensgevoel zal men ook creatief moeten zijn in het vinden van aangepaste vormen voor bijvoorbeeld doop en huwelijksinzegening van gelovigen en sympathisanten, vormen waarin kerkordes niet voorzien.

9.7.2. Het hart van de gemeente

De zichtbare gemeente mag op grond van Gods verbond en verkiezing of op grond van zijn verkiezing en verbond een betrekkelijk brede kring omvatten, waardoor zij de betrokkenheid op de samenleving vasthoudt. Naar haar onzichtbare binnenkant zal zij zichzelf verstaan als een gemeenschap van 'waarlijk gelovige christenen', het lichaam van Christus. En het gaat erom daarin te delen, door geloof en nieuwe geboorte uit Woord en Geest. Daarheen tendert de verkondiging van het evangelie en de uitleg van de Schriften in haar midden. Zoekers worden vindere, twijfelaars vinden houvast, die heimwee hebben komen thuis, zonden worden vergeven, scheuren geheeld en schulden verzoend. 'Randleden' raken aan het diepste geheim en 'kernleden' beseffen steeds beter dat zij mensen zijn, begenadigd door God. Daarvan knappen ze doorgaans heel erg op. Dit is het hart van de gemeente van God. Op dit punt gaat het naast ruimte en openheid om duidelijkheid. Hier mag de bazuin geen onzeker geluid laten horen. Wat is de bron waaruit geput en geleefd wordt? Wie is Jezus Christus en hoe zijn we met God eraan toe? Wat is het Woord, dat richting geeft voor het gewone leven? Geloven doe je in de kerk en op je werk. Het moet voor ieder duidelijk zijn, dat het om iets gaat, dat geloof vraagt en tijd en eeuwigheid verduurt. De gemeente is de plek waar het Woord geleerd wordt in de dubbele zin en de navolging van Christus beoefend.

9.7.3. Gemeenschap

De gemeente, die de vertrouwelijke omgang kent en praktiseert, draagt de gemeenschap met elkaar. Zij is geen gemeenschap van 'elk wat wils', maar een gemeenschap van mensen die elkaar vonden bij Jezus Christus, gevonden door Hem, komend van allerlei wegen. Ieder met een eigen verhaal, eigenheid, zelfstandigheid en mondigheid. Bij gemeenschap hoort gastvrijheid en verantwoordelijkheid. Bij alle gastvrijheid is de praktische ruimte niet eindeloos. Er zijn grenzen die bepaald zijn door de identiteit, traditie en context van de gemeente. Met het kiezen van een gemeente (perforatie) waarin men zich geestelijk thuis voelt, hoeft in zoverre niets mis te zijn. Als lichaam van Christus weet ze zich verbonden over alle grenzen met allen, die Christus' verschijning hebben lief gekregen, is zij één en katholiek. Maar in haar verschijning als gemeente kent zij ook haar beperkingen.

Als de situatie daartoe dringt, zal de gedachte van de geografisch wijkgemeente los gelaten moeten worden en hoeft er niets tegen vorming van mentale (wijk) gemeenten te zijn, in grotere plaatsen liefst in een zekere diversiteit wat betreft identiteit, spiritualiteit en vormgeving. Men doe dit overigens niet te snel, zeker niet daar waar de kerk nog 'midden in het dorp staat', plaatselijk of in een wijk nog veel solidariteit en verbondenheid is. Maar als de natuurlijke verbanden erg los geworden zijn, werkt het niet meer van bovenaf op grond van postcodes op te leggen bij welke gemeente men zich heeft te voegen.

Koerst men zo niet juist af op keuzegemeenten van gelijkgezinden en correcten? Dat zou kunnen, maar het is niet de bedoeling. Bij perforatie kan het niet gaan om het toegeven aan de zapneiging die onze cultuur eigen is. Het gaat erom, zichzelf bewarend voor negatieve energie en frustraties, zich te voegen bij de gemeente om het Woord te horen, beschikbaar te zijn en zich positief in te zetten naar binnen en naar buiten. Ook in de gemeente van 'eigen keus' is men aan elkaar gegeven. Behalve een

context van nog betrekkelijk veel gemeenteleden is er ook de context van de verstrooiing en het vreemdelingschap (1 Petr. 1:1-2), die bijvoorbeeld vanwege een opgroeiend gezin of de worsteling van eigen geloof om keuzen vraagt, die op geen enkele manier in spanning hoeft te staan tot Gods verkiezend vergaderen en in stand houden van zijn gemeente.

9.7.4. De missionaire beweging

Dat de gemeente geen doel in zichzelf is, maar instrument van God om zijn heil en menslievendheid alle volken bekend te maken, is voor vrijwel niemand meer een vraag. De bijbel begint met de schepping en de volken en eindigt met de volken, die hun heerlijkheid en eer inbrengen in het nieuwe Jeruzalem. De verkiezing van Abraham relateert dit perspectief geen moment. Met verkiezing zijn roeping en zending verbonden. Alle volken blijven voorwerp van Gods aandacht en zo zendt Jezus zijn discipelen uit in alle richtingen. De kerk als volk Gods vervult een specifieke rol in Gods toewending naar de wereld. Dat beweegt Paulus op zijn zendingsreizen - de muur die scheiding maakte is afgebroken - en in zijn vele praktische aanwijzingen voor de gemeenten. In Gods toewending gaat het om heel de mens en om ieder mens. Als lichaam van Christus zijn we niet alleen geroepen onze gaven in te zetten tot opbouw van de gemeente, maar ook samen de weg te gaan van 1 Korintiërs 13 en Romeinen 12. Het zijn wezenlijke functies van de gemeente zout der aarde en licht der wereld te zijn.

In de Kerkorde van 1951 kreeg deze gedachte een geweldige impuls. Als betrokkenheid bij de opbouw van de samenleving van na de Tweede Wereldoorlog, in het gesprek met Israël, in zending ver weg en evangelisatie en 'arbeid der kerstening' dichtbij. Inmiddels is het elan al lang weggeëbd, vastgelopen in de storm van de secularisatie en de vragen van een snel veranderende context. Er is in het midden van de kerk veel verlegenheid en terughoudendheid rond evangelisatie en zending. Kerkelijke presentie (vooral diaconaal) en dialoog vormen hier en daar de laatste resten van de 'kerk als hart der natie' van Hoedemaker en 'de Christusbelijdende geloofsgemeenschap gesteld in de wereld' van 1951.

Dit dringt opnieuw na te denken over de kerk als instrument in de *Missio Dei*.²⁴ Missionair, diaconaal en pastoraal. Betrokken bij de zorgen van haar leden en betrokken bij haar context, zich mee verantwoordelijk wetend voor de samenleving. In de meeste gevallen zal dat kleinschalig zijn. 'Zout der aarde zijn' in allerlei vormen van getuigenis, presentie, hulpverlening, blijven wonen in een achterstandswijk, contacten met niet-gelovigen en andersgelovigen. Niet minder bereid hen te laten delen in het geheimenis van het evangelie, uitnodigend en wervend. Steeds weer nadenkend over nieuwe vormen van evangelisatie.²⁵ Eventueel hen bijeen brengend in nieuwe vormen van gemeente-zijn, passend bij beleving, achtergrond, taal, traditie en culturele context. Niet om te scheiden, want Christus heeft maar één kerk.

Aan een bepaalde vormgeving hoeven we niet persé vast te houden. Die reist in zekere zin met de tijd mee. Vaste punten in de samenkomsten blijven de bediening van het Woord, het sacrament, het ambt en de vele gaven, de gemeenschap en het gebed, de verbondenheid met de kerk der eeuwen. Met het oog hierop kozen we in Delfshaven voor een hoofddienst met Liedboek, een middagdienst met eenvoudige liturgie en Oude Psalmberijming, een lofprijzingsdienst (eens per maand) met veel lofprijzing, verootmoediging en een korte verkondiging. In het inloophuis in Spangen is er elke zondagmiddag een laagdrempelige samenkomst met directe inbreng van deelnemers. Ook is er een goed contact met enkele migrantengemeenten die gebruik maken van de gebouwen van de gemeente. Binnen de burgerlijke deelgemeente Delfshaven zijn er contacten met de vertegenwoordigers van andere religies. Ook zijn er directe contacten tussen de gemeente en enkele moskeeën. In ontmoetingen van wederzijds respect en vertrouwen is er ook ruimte het evangelie van Jezus Christus aan de orde te stellen.

²⁴ Hiervoor pleitte dr. B. Plaisier, scriba van de SoW-kerken, in zijn toespraak bij de opening van het RDC Gelderland. Twee citaten: 'Ik zou een lans willen breken voor *een nieuw verstaan* van het woord *volkskerk*. Daarin zou dan alle nadruk moeten liggen op de roeping van de kerk om kerk voor het gehele volk – ook in zijn *multiculturele gestalte* – te zijn.' 'Dat kan zij nooit alleen maar zwiëgend en vierend. Zij is een *kerk van het Woord*. Zij proclameert de waarheid in Jezus Christus.' (Informatienota mei 2001 bijlage 10)

²⁵ Het is een illusie te denken, dat in de diverse vormen van 'Presentie', 'Inloophuizen' en 'Pastoraat Oude Wijken' zoiets als de kerk van morgen geboren wordt. Met het verdwijnen van de gewone wijkgemeenten is het daarmee ook gedaan. Daarom pleit A. Polhuis voor een nieuwe aandacht voor het instituut kerk in een serie artikelen 'Over de toekomst van de gemeente' in: *Nieuw Rotterdams Kerkblad*, mei/juli 2002. 'Daarom pleit ik ook voor een concentratie op 'evangelisatie'. Het is hoog tijd dat er door de voordeur weer mensen in de kerk binnen komen.'

9.8. Twee beelden

'En wie heeft j u hierheen verleid?'.²⁶ Ik sluit af met twee beelden van de kerk, die horen bij het kerkgebouw van de hervormde gemeente Delfshaven dat staat aan de oude stadshaven. Een van de ramen in de kerk herinnert aan de reformatie die in 1574 werd ingevoerd. In het zegel van de kerk staan de woorden: 'De haave der behoudenis / alleen by God in Zion is'. Zo ervaren velen de gemeente op dit moment: als een haven, waarin mensen overal vandaan binnen varen en waarin bij opkomend water veel wrakhout binnenspoelt. Een haven staat voor rust na een korte of langere zwerftocht, op adem komen na een storm (Ps.107), voor anker gaan, reparatie, voeding, viering en gemeenschap. Er is leiding en zorg om elkaar. In een haven wordt veel gezongen en hard gewerkt. Als lichaam van Christus is de gemeente van God zoiets als een haven. Een plek van rust, gemeenschap, toerusting en actie.

Het raam tegenover het raam met het kerkzegel herinnert aan de Pilgrimfathers, die in 1620 bij de kerk zich inscheepten op zoek naar een land en samenleving conform hun bijbels geloof.²⁷ Het is een beeld met veel beweging, een volk van God onderweg. Betrokken bij alles en allen die men tegenkomt, altijd weer opbrekend en verder trekkend samen met anderen. 'Pilgrims' en 'strangers' op zoek naar de stad van God (Heb. 11). Bij dit beeld past Psalm 84.

²⁶ 2 Kor.6:8: 'Als verleiders, maar toch betrouwbaar.'

²⁷ Met de Speedwell voeren zij eerst naar Engeland, waar zij overstapten op de Mayflower en samen met een aantal gelukzoekers richting Amerika voeren. Onderweg waren er regelmatig spanningen tussen de 'pilgrims' en de 'strangers'. Samen vestigden ze in Amerika een samenleving die de grondslag werd van de VS.

Hoofdstuk 10

Individu en gemeenschap

Het spanningsveld tussen de kerkdienst en de kleine kring

N. Dijkstra-Algra

In de zondagse eredienst komt het volk Gods samen om de dienst van de lofprijzing te volbrengen (Van Ruler). Daar wordt het Woord verkondigd en worden de sacramenten bediend. In de eredienst krijgt de ontmoeting tussen God en zijn volk gestalte.

10.1. De kerkdienst: het hart van gemeente-zijn?

'Het geleidend karakter van de gemeentelijke samenkomst is daarin gelegen, dat het de ontmoeting tussen God en zijn volk uitdrukt en verwerkelijkt. Zij is weerspiegeling en representatie van het verbondsgebeuren. De Heer en zijn gemeente zijn in een gestructureerd geheel van woord en antwoord tezamen. Dat geheel vindt allereerst zijn doel in zichzelf. Alles wat wij kennen aan liefde en vriendschap, vraagt enerzijds om uitdrukking, anderzijds om voeding. Ook de gemeenschap met God in Christus heeft beide nodig: en ze ontvangt beide tezamen in de kerkdienst. Daarom vinden alle grondelementen op één of andere wijze (expliciet of impliciet of in symbolische vorm) hun plaats in dit gebeuren: de aangewezen dag ervoor is 'de dag des Heren', de zondag als de dag van de opstanding, van het gelukte bondgenootschap. Christus staat er centraal als degene die ons nodigt en vergadert en die in woord, maaltijd en gemeenschapsoefening tegenwoordig wil zijn. Maar als christologisch gebeuren is de samenkomst ook eschatologisch. Ze grijpt met haar viering en gemeenschap vooruit op wat in de eigenlijkste zin 'de dag des Heren' is; wij krijgen er een voorsmaak mee van de eeuwige sabbat...' schrijft Berkhof in zijn *Christelijk Geloof* en hij gaat nog een tijdje zo door.²⁸

Het is een min of meer willekeurig citaat over de betekenis van de kerkdienst, er zijn ook andere te vinden, die in dezelfde hooggestemde bewoordingen het belang van de zondagse eredienst aangeven. Deze theologie van de eredienst heeft diepe wortels en vindt haar weerslag in de manier waarop veel gemeenteleden de kerkdienst ervaren: daar moet je 'in ieder geval' zijn. Als je niet meer naar de kerk gaat, staat dat in de beleving van velen zo ongeveer gelijk aan 'ongelovig' worden, al wordt er natuurlijk best een onderscheid gemaakt tussen kerkgangers en gelovigen.

10.1.1. Moeiten met de eredienst

Nu de andere kant van de médaille: wat zeggen kritische gemeenteleden over 'de kerkdienst'? Ik doe een greep uit wat ik om me heen hoor. 'Ik ervaar helemaal geen gemeenschappelijkheid in de kerkdienst, ik ken veel mensen niet of nauwelijks. Soms groeten ze je niet eens.' 'Een preek zegt me helemaal niks, het is een woordenbrij, die over me heen wordt gestort, ik ga acuut aan andere dingen zitten denken, maar dat kan ik net zo goed thuis doen. Bovendien vind ik het allemaal nogal ouderwets, ik kan niks terugzeggen, vaak worden er allerlei stellingen geroepen, die ik totaal niet onderschrijf.' 'Ik vind de liederen die we zingen zo saai en zo ouderwets, de taal zo onbegrijpelijk, wat moet ik ermee?' 'Het zijn mooie gedachten en woorden hoor, die gezegd worden over de kerkdienst, ik ken ze allemaal, ik weet precies wat de bedoeling is, maar het werkt bij mij domweg niet. Er gebeurt helemaal niks, ik heb het jaren geprobeerd, maar kerkdiensten zijn een ramp voor mij. Nu ga ik niet meer.' 'Ik voel me onmachtig om God te ontmoeten in de vormgeving van onze kerkdiensten. Ik voel mij niet zozeer van God vervreemd, maar dat ondanks de kerkdienst en niet dankzij.

Over die onmacht ben ik niet tevreden. Ik weet mijzelf een kind van onze tijd. Ik denk alleen dat we er niet mee komen de tijdgeest te veroordelen, maar dat we als kerk bereid moeten zijn onze kerkelijke cultuur ter discussie te stellen. We moeten dienstvaardig willen zijn door ons aan te passen aan de behoeften van de mens van nu zonder (de kern van) het evangelie prijs te geven. Ik hoop tenminste dat onze kerk dat ooit wil doen, want anders hou ik het gewoon niet uit' (uit een brief van een gemeentelid aan de predikant).

'De complete situatie waarin wij christen zijn, is veranderd. We blijken zelf andere mensen, die anders in het leven staan. En wat betekent dat? Waarschijnlijk valt er niet één antwoord te geven. Ieder groot antwoord dat op alle vragen pretendeert in te gaan, is in de postmoderne situatie ongeloofwaardig. Wat kleine antwoorden, zou dat niet kunnen? Een paar planken meer om ons vlot of ons krot te

²⁸ H. Berkhof, *Christelijk geloof*, 3e druk p. 294

versterken, ik zou er al blij mee zijn. Alleen als je nog een paar vrienden in de kerken hebt, ben je lid gebleven. Maar wie spreekt het woord van God dat balsem is voor de ziel van cynische en gedesorïënteerde mensen? Wie wijst postmoderne mensen de plek waar ze echt veilig kunnen zijn? Wie verwoordt het evangelie voor ons?'²⁹

Dit zijn allemaal voorbeelden van reacties en vragen van volwassenen, van verschillende leeftijden en uit uitéénlopende tradities. Youth for Christ inventariseerde eens bezwaren van jongeren tegen de doorsnee kerkdienst:

de preek is te moeilijk

de preek is te lang

de preek gaat niet over mij

de orgelmuziek spreekt me niet aan

de liederen spreken me niet aan

het is éénrichtingsverkeer

het is altijd hetzelfde

het tijdstip is fout (zondagochtend vroeg)³⁰

10.1.2. Geen aansluiting meer

De mooie woorden over de liturgie, over de ontmoeting tussen God en mens, over uitdrukking geven aan en voeding ontvangen voor je geloof: ze zijn ver uit beeld. Ze werken kennelijk vervreemdend voor veel kerkgangers, die iedere zondag weliswaar misschien nog in de kerk zitten, maar innerlijk al 'vertrokken' zijn. Dit betekent overigens kennelijk niet, dat hun geloof daarmee ook aan het verdwijnen is. Integendeel, ze kunnen zich buitengewoon betrokken voelen bij alles wat met geloof en geloofsbeleving te maken heeft. Soms zoeken ze hun heil elders, in bewegingen of organisaties. Gelovige mensen, die 'niets' (meer) met een kerkdienst hebben. Het lijkt erop dat de vorm én inhoud van kerkdiensten niet meer aansluiten bij hun karakter en de postmoderne cultuur van onze dagen. Nu kun je daar gemakkelijk van alles tegen inbrengen. Deze broeders en zusters worden beticht van consumentisme en individualisme. 'Komt u dan alleen voor uzelf?' 'Moet het dan altijd in jouw straatje passen?' 'Als de preek je niet bevalt, dan is er toch altijd nog wel een mooi lied en in ieder geval de zegen?' 'Je hoort er toch te zijn, in de gemeenschap der heiligen?' Hebréeën 10:24 en 25 wordt geciteerd en voor je het weet is het probleem 'geplaatst' en de oplossing duidelijk: 'gewoon' weer komen.

Ook de reacties op de vragen van 'Jasperse' gaan deels die richting uit. Zijn vragen worden gezien als de vragen van het ongeloof van alle tijden. Niet 'zielig', maar 'gevaarlijk'.³¹ Als je Jasperse als 'zielig' typeert zou je je over hem moeten ontfermen. Het is overigens de vraag of je hem dan wél serieus neemt. Als je hem 'gevaarlijk' noemt, hoef je alleen maar tegen hem te waarschuwen. Dergelijke reacties zijn mij te simpel. Zijn we werkelijk benieuwd naar wat er leeft bij de 'afhakers' onder ons? Willen we de stem van de vragers horen of is het te moeilijk, te ingewikkeld of te bedreigend om je te verdiepen in wat hen bezighoudt en stoort?

Een oplossing is er niet zomaar. Misschien is de reactie daarom zo afkeurend: het probleem raakt aan onze onmacht, die we liever niet onder ogen willen zien. Individuele gemeenteleden voelen zich niet meer thuis in de gemeenschap van de zondagmorgen. De vorm is hen vreemd, de inhoud vervreemdend. Wat nu?

10.2. Huiskringen: een redelijk alternatief?

De laatste jaren zit 'de huiskring' in de lift. Overal in het land ontstaan kleine kringen van gemeenteleden, betrokken of minder betrokken, die het de moeite waard vinden om geregeld samen te komen voor gebed, bijbelstudie en onderlinge ontmoeting. Op de kring leven mensen in klein verband met elkaar mee. Ze staan voor elkaar klaar, diaconaal en pastoraal, ze dragen elkaar in hun gebeden en streven samen naar geloofsgroei. De kring biedt mogelijkheden voor gesprek. Ook daar zijn mogelijkheden voor uitdrukking en voeding van je geloof (om met Berkhof te spreken). Zo'n kring vergt in zeker opzicht meer van je dan een kerkdienst: er wordt wat van je verwacht. Je wordt uitgedaagd om in een persoonlijke sfeer je geloof en leven te delen. Als je elkaar leert kennen, stuit je

²⁹ Uit een artikel in het Nederlands Dagblad van een vrijgemaakt gereformeerd predikant, onder pseudoniem (Henk Jasperse). Er is voor een pseudoniem gekozen 'om gebabbel over personen te voorkomen'. De redactie hoopt op een open en eerlijk gesprek over 'de nood die Jasperse tekent'.

³⁰ Uit *Veelkleurig vieren*, Sabine van der Heyden e.a. uitg. Youth for Christ en Kok Kampen 1995. Het achtste bezwaar heb ik persoonlijk toegevoegd.

³¹ Reactie van een predikant op 30 april 2002, Nederlands Dagblad.

ook op onderlinge verschillen. Dat kan ook aanleiding zijn tot irritaties en een uitdaging bieden om het samen uit te houden.

Samen leven en geloven in de kleine huiskring, het heeft oude papieren. We vinden het al terug bij de eerste gemeente, die dagelijks samenkwam 'aan huis' bij het breken van het brood en de gebeden. Samen eten, samen bidden, samen delen en vieren en leren. Een gemeente in het klein. Is het een alternatief voor de zondagse eredienst?

10.2.1. De kleine kring kent vele vormen

De overeenkomst is telkens dat het gaat om mensen, die langere tijd met elkaar meeleven. Het gaat dus niet om kortlopende cursussen van een aantal avonden, maar op z'n minst om een kerkelijk seizoen. De kring komt eens per veertien dagen, drie weken of maandelijks bijeen. De andere gemeenschappelijke factor is meer inhoudelijk. Het gaat op de kring niet alleen om studie, maar ook om ontmoeting en 'meeleven met elkaar'. De sfeer is persoonlijk en mensen worden uitgedaagd hun inbreng daarin te hebben. Dat vereist natuurlijk ook veiligheid en vertrouwdsheid. Samen leren, delen en vieren. Actie, bezinning en contact.³² De kern van gemeente-zijn, zoals Hendriks die beschrijft, de betrokkenheid op God, elkaar en de wereld, krijgt ook gestalte in de kleine kring³³.

Eén van de modellen, die in Nederland worden toegepast, is aangeboden door het Evangelisch Werkverband. Het gaat om 'de gemeentegroeigroep'. Het gaat in deze groep om groei in gemeenschap (onderling), groei in geloof, maar ook: groei in getal. Het doel van een groeigroep is dus nog breder: de kring is open, er is ruimte voor nieuwe deelnemers. Als de kring te groot wordt (boven de twaalf personen), wordt er gesplitst. Zo worden telkens nieuwe mensen betrokken bij een groeigroep. Het groeigroepenwerk breidt zich uit als een olievlek, niet alleen binnen de gemeente, maar hopelijk ook daarbuiten. De groeigroep is missionair.

De bedoeling is ook dat er op de groeigroep geoefend wordt in het voeren van geloofsgesprekken. Deze oefening zal - zo is althans de bedoeling - doorwerken in de rest van het gemeentewerk. Ook een jeugddienstcommissie of een ZWO-commissie of een kerkenraad zou op die manier kunnen gaan werken: er is ruimte voor onderlinge ontmoeting en groei in geloof, naast de taken die de commissie of de kerkenraad te vervullen heeft. Ook daar: actie, bezinning en contact, betrokkenheid op God, elkaar en de wereld.

Een andere beweging van kleine kringen vinden we terug bij de Alpha-cursus. Ook daar is de formule: ontmoeting, bezinning en gesprek, uitnodigend naar anderen. Tijdens de Alpha-cursus leren mensen elkaar zeer persoonlijk kennen, er wordt samen gegeten, gesproken en gebeden. Als de cursus is afgelopen, geven de meeste deelnemers te kennen dat ze door willen gaan, liefst in een zelfde vorm. Niet alleen heeft het geloof voor hen een nieuwe betekenis gekregen, er is ook een nieuwe gemeenschap ontstaan.

Andere vormen - uit de praktijk - zijn:

de bijbelstudiekring

een vrouwengesprekskring op een doordeweekse ochtend (met crèche)

een groep gezinnen die gezamenlijk optrekken, zoals W. ter Horst voorstelt in zijn boeken³⁴

een schilderkring (gemeenteleden, die samen schilderen aan de hand van bijbelse thema's)

een buurtcontactgroep, waarin gemeenteleden die in dezelfde wijk wonen, elkaar regelmatig ontmoeten en ook iets voor de buurt proberen te betekenen

een gesprekskring van mannen, allen veertigers, die met overspannenheid/burn-out te maken hebben

10.2.2. Motieven: wat zit erachter?

Al in de jaren zeventig werd intensief gesproken over deze nieuwe manier van gemeente-zijn. Ds. F.H. Veenhuizen lanceerde zijn 'kleine kerkenplan'. Overal in het land werd er over gesproken, maar het kwam nergens echt van de grond. Waarom lukt het nu wel? Hoe komt het dat kleine kringen in sommige gemeenten als paddestoelen uit de grond schieten? Is de tijd 'rijp'? Maar waarom dan? Drie kernwoorden: ruimte, haalbaarheid (kleinschaligheid) en praktijkgerichtheid.

Het eerste sleutelwoord is: ruimte. Ruimte om jezelf te zijn, om je vragen te stellen, om te voorschijn te komen met jouw manier van denken en geloven, ruimte om ervaringen uit te wisselen en samen te

³² Marius Noorloos, *Leven uit de Bron*, Kok Kampen 2000, de zg. ABC formule voor de kleine kring, zoals voorgesteld in de bijlagen in zijn boek.

³³ Jan Hendriks, *Terug naar de kern*, Kok Kampen 1995, en *De gemeente als herberg*, Kok Kampen 2000.

³⁴ W. ter Horst, *Christelijke geloofsopvoeding*, Kok Kampen 1993, p. 26. Ter Horst omschrijft ouders, die hun kinderen een christelijke opvoeding willen geven als 'Friezen in Brabant': de omgeving spreekt geen Fries meer. Een christelijke subcultuur is nodig, waarin gezinnen elkaar ondersteunen en kinderen andere christen-ouders van nabij ontmoeten (en niet alleen op zondagochtend).

zoeken naar (nieuwe) antwoorden. Dit verlangen naar ruimte gaat samen met een nieuw verlangen naar gemeenschap. Een gemeenschap waarin je de ander werkelijk ontmoet en leert kennen binnen de vrijheid en de ruimte die je elkaar gunt. Daarbij is belangrijk dat dat niet 'van boven af' gestructureerd en verplicht wordt. Er mag georganiseerd worden (zonder dat zal het niet gaan), maar niet opgelegd. Mensen willen zich uitgenodigd weten. De kringen groeien dan ook vaak 'van onderop' ook al kan een kerkenraad wel een stimulerende rol vervullen. De subtitel van het boek van Wolfgang Simpson *Huizen die de wereld veranderen* is in dit opzicht veelzeggend: 'de gemeente als grote geestelijke familie. Organisch, niet georganiseerd. Onderling betrokken, niet formeel'.³⁵ Er spreekt een zekere weerzin uit tegen de kerk als instituut, tegen een formele vergadercultuur en opgelegde structuren.

Een tweede motief ligt in de kleinschaligheid. Je kunt niet iedereen in de gemeente leren kennen, je kunt wel enkele mensen beter leren kennen en iets voor hen betekenen. Daar zit ook iets in van: het moet haalbaar zijn. Grote woorden over gemeenschap en onderlinge betrokkenheid worden vertaald in het kleingeld van de kring: concreet en dichtbij. Het sluit aan bij wat er onder veel jongeren leeft: we kunnen niet de hele wereld op onze nek nemen, we kunnen wel in het klein iets doen voor een ander. In een diaconale werkvakantie bijvoorbeeld. Na afloop weet je: dat buurthuis, dat ziekenhuisje is mede dankzij mijn hulp tot stand gekomen, ik heb de kozijnen geverfd. Het is niet veel, maar het is wat. De grote idealen en de totaalconcepten over hoe het met de wereld en de kerk moet zijn niet zo interessant. Maak het maar praktisch.

De kring is gericht op de praktijk van alledag. Wat betekent het geloof in mijn dagelijks leven? Hoe kan ik dit bijbelgedeelte in praktijk brengen? De kringleden scherpen elkaar op en reiken ideeën aan.

10.2.3. Gemeente met kringen of een gemeente van kringen

De genoemde motieven maken dat ik huiver voor een nieuwe 'ideologie' van de kleine kring. In evangelische literatuur vind je het ideaal van een gemeente van kringen. De 'kring' is daar geen randverschijnsel van enkele hobbyisten meer, maar maakt deel uit van de visie op gemeente-zijn. De gemeente bestaat uit kringen en als je lid wordt van zo'n gemeente, word je geacht kringlid te zijn. De kring krijgt dan een verplichtend karakter, alles is ook voor je georganiseerd, vaak op een hiërarchische manier. Ik kan me voorstellen, dat je warm gaat lopen voor zo'n concept, zeker als je het hebt zien werken in gemeenten die J. Hendriks als 'ordoïde' typeert³⁶. Zulke gemeenten hebben een voorbeeldfunctie, ze bieden een model dat stimuleert en uitdaagt, zoals bijvoorbeeld de Willow Creek gemeente in de buurt van Chicago.

Het is de vraag of een model en een organisatiestructuur die 'van bovenaf' worden opgelegd, recht doen aan de grote behoefte aan ruimte, die ik bij veel gemeenteleden proef. Visioenen zijn prima, ze houden ons wakker, ze richten onze ogen op wat er allemaal mogelijk is. Tegelijk kunnen ze beknellen en geen recht doen aan de processen die in mensen gaande zijn. Is er een model of visioen mogelijk dat rekening houdt met de spanning tussen individuele ruimte en bijbehorende keuzevrijheid en het verlangen naar gemeenschap? Een al te snelle, nieuwe organisatiestructuur verbreekt de spanning, maar kan mensen ook de ruimte weer ontnemen. Gemeenteleden die deel willen nemen aan een kleine kring, willen daar zelf ook iets in te kiezen hebben. Er zijn ook gemeenteleden, zeker in onze brede gereformeerde en hervormde kerk, die geen enkele behoefte hebben aan een kring. Weer anderen willen liever in tijdelijke projecten meedraaien in kringverband, maar zich niet voor een heel seizoen verplichten. Er zijn gemeenteleden, die zich prima thuis voelen in de zondagse eredienst en in de week actief zijn in een commissie. Ze willen wel persoonlijk huisbezoek, maar liever geen kringgesprek. Dat is onveilig en bedreigend. Kortom: de variatie is groot. Willen we recht doen aan zoveel hoofden, zoveel zinnen? Wie dat probeert, merkt dat één standaardmodel niet voldoet. De andere kant is dat de beweging van de kleine kring niet genegeerd kan worden in de praktisch-theologische bezinning. Soms lijkt dat het enige alternatief te zijn: of je hangt 'het kleine kringen concept' aan, of je blijft bij de 'eredienst- theologie' zoals Berkhof die beschrijft.

10.2.4. Moeiten met de huiskringen

De kleine kringen beweging kent uiteraard ook een 'andere médaille'. Uit het verleden weten we hoe in conventikels mensen vervreemdden van de kerk en sektarisch werden. Dat gevaar is niet

³⁵ Wolfgang Simson, *Huizen, die de wereld veranderen*. Gideon 2000. Literatuur over de gemeentegroeigroep is te vinden in: Hans Eschbach, *De groeigroep als bouwsteen*, een model voor de opbouw van de gemeente, Kok Kampen 1993 en Hans Eschbach, *Kleine groepen, grote kansen*, handboek voor gemeentegroei groepen, te bestellen bij het Evangelisch Werkverband

³⁶ Hij bedoelt: voorbeeld-gemeenschappen/gemeentes zoals in de Middeleeuwen de kloosters dat waren.

denkbeeldig. De kring kan een knusse vriendenkring worden, die geen oog meer heeft voor het geheel van de gemeente, groei in geloof en gastvrijheid. Op kringen wordt nogal eens 'in en uit' gepraat zonder dat mensen echt verder komen. Toch kun je niet simpelweg doorgaan met het herhalen van traditionele visies op de gemeente als gemeenschap en de eredienst als de kern daarvan. De beweging van de kleine kring, van onderop, gestimuleerd door de groeigroepenbeweging van het Evangelisch Werkverband en de Alpha-cursus, is als een golfstroom die dwars door de structuur van onze gevestigde kerken loopt. De beweging klopt als het ware bij ons aan. Soms botst deze 'stroom' met de gevestigde vormen en structuren. Het lijkt op de branding die ontstaat als twee golfstromen in de oceaan elkaar ontmoeten. Vanuit de kringen wordt nogal eens kritisch gereageerd op bestaande structuren en vormen. Soms houdt deze beweging te weinig rekening met de traditie en cultuur van de kerk waar ze deel van uitmaakt.

Gesprek en bezinning zijn nodig. Samen zoeken naar een manier van gemeente-zijn die recht doet aan de behoefte aan ruimte, het verlangen naar gemeenschap, de praktische vertaling van het geloof in het dagelijks leven en de moeizame beleving van de eredienst die er bij velen (niet allen!) is. Mensen laten zich niet zomaar meer in structuren onderbrengen. Dat geldt zowel voor een gemeente van kringen, die de kring verplichtend introduceert, als voor de traditionele kerk, waar de zondagse eredienst het uitgangspunt is. Mensen maken hun eigen keuzes, 'shoppen' her en der en beginnen desnoods gewoon voor zichzelf. In sommige grote steden in ons land ontstaan zelfstandige huisgemeenten, niet verbonden aan een grotere gemeente. Kleinere groepen alleengaanden en gezinnen ontmoeten elkaar 'aan huis', vaak op de zondagochtend, eten samen, zingen, bidden en lezen de bijbel. Zo versterken zij elkaar in het geloof. We kunnen dat waarderen als een vernieuwende beweging of er onze zorgen over hebben of allebei: we zullen in elk geval moeten constateren dat het gebeurt. Wat betekent die ontwikkeling dan vervolgens voor de kerk, de plaatselijke gemeente? Hoe kunnen we – over en weer!- van elkaar leren? Die vraag lijkt me van meer belang dan ons soms al te snelle oordeel over zo'n huisgemeente.

10.3. Missionaire gemeente

Voor een nadere doordenking van het spanningsveld grijp ik terug op het artikel van H. de Leede in *Uitgedaagd door de tijd*.³⁷ De kerk was allereerst apostolisch, voor zij episcopaal of presbyteriaal werd. Dat wil zeggen: eerst kwamen de apostelen, uitgezonden in de wereld om alle volken tot discipelen van Jezus te maken. De zending voorop. De episcopale of presbyteriale structuur van bisschoppen en oudsten volgt. Die structuur hoort volgens De Leede dienstbaar te zijn aan de apostolische missie: 'De kerkordening volgt de missionaire praktijk en moet daaraan dienstbaar zijn. God werkt in deze wereld met het oog op zijn Rijk, en de kerk is daaraan dienstbaar. De kerkinrichting moet weer op zijn beurt dienstbaar zijn aan deze dienst.'

Wat betekent dit voor het spanningsveld tussen individu en gemeenschap, voor de manier waarop we de gemeente organiseren en de visie die daarachter ligt? Als we kijken kijkt naar de kansen en mogelijkheden voor de missionaire gemeente in onze tijd is de kleine kring één van de mogelijkheden die 'werkt'. Mensen kunnen jarenlang elke zondag in de kerk zitten, terwijl het evangelie iets van hun hoofd blijft en nooit 'landt' in hun hart en leven.³⁸ Velen hebben de ervaring opgedaan dat dat wél gebeurt in de ontmoetingen van de kleine kring. Via de Alpha-cursus zijn velen opnieuw of voor het eerst gaan geloven. De kleine kring blijkt een voertuig voor christelijke zending in een postmoderne samenleving. Dat alleen al vraagt om prioriteit in de bezinning van kerkenraden en theologen. Een paar - voorlopige - opmerkingen hierbij, het sluitende antwoord, laat staan een systeem, is (nog) niet gevonden. Het is ook de vraag of dat kan en moet. Misschien hoort het ook bij onze postmoderne cultuur dat de vernieuwing alleen gevonden wordt langs de weg van vallen en opstaan, van proberen, processen, kleine verbanden, laagdrempelige activiteiten en ontmoetingen, die niet onmiddellijk in een nieuw model te vangen zijn. We moeten ons misschien wel oefenen in het uithouden van de vragen. De praktische uitwerking van de suggesties die nu volgen zal verschillen van plaats tot plaats. In een dorp zijn andere uitwerkingen mogelijk dan in een grote stad. Tradities verschillen. De vertaling van de vruchtbare ontmoeting tussen eredienst en huiskring is in iedere situatie anders.

³⁷ H. de Leede, 'Weten doe je in de kerk', p. 205 in *'Uitgedaagd door de tijd- christelijke zending in een postmoderne samenleving.'* Boekencentrum 2000.

³⁸ Overigens bedoel ik op geen enkele manier afbreuk te doen aan een verstandelijke of verstandige manier van geloven. Mensen, die werkelijk wat te zeggen hebben over hun geloof, zijn vaak juist ook mensen die hun verstand ten volle gebruiken. God eren met hart en hoofd en handen! Een geloof dat alleen drijft op gevoel en ervaring is op den duur buitengewoon vermoeiend en houdt het niet uit in tijden van droogte. We hebben de denkers hard nodig!

10.3.1. De kleine kring als bouwsteen

Veel kerkenraden hebben moeite met de kleine kring. Er wordt terecht gewezen op het gevaar van de conventikels: kleine kringen met extra vrome mensen, die zich verheven voelen boven de rest van de gemeente. De vreugde van de persoonlijke ontmoeting en herontdekking van het geloof kan zomaar leiden tot een neerbuigende houding jegens de anderen, die 'zover nog niet zijn'. Het enthousiasme kan ontaarden in eenzijdigheid, radicaliteit en een ongeduld dat geen rekening houdt met de ander. Daarbij kent iedere kring het spanningsveld tussen gastvrijheid en geborgenheid. Als je elkaar beter leert kennen en vertrouwelijker wordt, is het moeilijker om open te staan voor gasten. Juist kwetsbare mensen, die zich moeizaam toevertrouwen door wat ze hebben meegemaakt om de angst voor nieuwe kwetsuren, hebben behoefte aan grote veiligheid. Het is goed, die te bieden. Tegelijk is er het reële gevaar van een knusse, naar binnen gekeerde kring, die op geen enkele manier meer verbonden is met de rest van de gemeente. Dan is de kring geen bouwsteen, maar een zwerfsteen geworden.

Kerkenraden kunnen dit voorkomen door juist niet huiverig te reageren op de kring, maar kringen ruimte te bieden en te betrekken bij het geheel van de gemeente. Allereerst via regelmatige contacten of voortgangsgesprekken. Belangstelling vanuit de kerkenraad voor de kring en het kringenwerk staat voorop. 'Hoe gaat het? Wat gaat goed, wat kan beter? Kan de kerkenraad ergens in helpen?' De kerkenraad van mijn gemeente in Houten organiseert op deze manier regelmatig de zogenaamde halfuursgesprekken met de verschillende geledingen in de gemeente. De kring is een vorm van onderling pastoraat en diaconaat. Dat kun je honoreren en zichtbaar maken. Niet, om de pastorale zorg aan de grote klok te hangen, maar om deze nieuwe vorm recht te doen in het beleid. Een ouderling zou kunnen overwegen de kring eens te bezoeken. Ten slotte kan de kring ook ingeschakeld worden bij andere activiteiten in de gemeente. 'Zouden jullie als kring eens mee willen werken aan de voorbereiding van een kerkdienst, een diaconaal project, een startweekend/zondag, de organisatie van een activiteit voor jongeren? Zouden jullie willen bidden voor...?' etc.

10.3.2. Ruimte voor mensen

De spanning tussen individu en gemeenschap kan zich oplossen als individuele gemeenteleden ruimte krijgen voor hun eigen inbreng. We hebben in de kerk de neiging daarbij dan vooral te letten op de verschillen in geloof en geloofsbeleving. Pluriformiteit gaat altijd over verschillen in de 'leer'. Op alle mogelijke manieren wordt gesproken over 'de pluriforme gemeente' en de spanningen die daaruit voortvloeien. De geloofsovertuigingen van mensen zijn uiteraard niet onbelangrijk, maar ze zijn niet het hele verhaal en zeker niet de enige invalshoek. Andere factoren zijn minstens zo gewichtig. Ik noem er drie: karakter, achtergrond en (actuele) situatie. Waar kom je vandaan? Wat is je achtergrond? Welke (kerkelijke) opvoeding heb je genoten of heeft jou beschadigd? Welk karakter kenmerkt jou als persoon? Wie ben je? In welke situatie bevind je je nu, in welke levensfase, welke persoonlijke omstandigheden? Deze factoren bepalen dan wel niet je geloof (dat zou te ver gaan, je geloof heeft een plek en kan zelfs dwars door deze factoren heen breken!), ze zijn wel bepalende factoren.

Wanneer we elkaar op deze niveaus leren kennen en verstaan, wordt het ineens ook veel begrijpelijker, dat iemand gelooft zoals hij gelooft (of niet gelooft). Het individu recht doen betekent dat we bereid zijn elkaar te ontmoeten op een aantal niveaus en niet alleen verstandelijk overtuigingen en principes uitwisselen. Dat vergt nogal wat: tijd, inspanning, de bereidheid je te openen en de ander echt binnen te laten, een opmerkzaam hart en oor. M. Noorloos spreekt in zijn boekje *Leven uit de Bron* over openhartige, welwillende en zorgvuldige ontmoetingen.³⁹ Openhartig: zonder eerlijkheid zal het niet gaan. Het kan er niet bij blijven. Als twee mensen een openhartige gedachtewisseling hebben gehad, kan dat immers ook betekenen dat ze ruzie hebben gemaakt. Welwillend en zorgvuldig horen erbij. Welwillend: niet uitgaan van de slechte bedoelingen van de ander en niet bij voorbaat de ander (negatief) bestempelen. Zorgvuldig: niet ongeduldig, niet te snel denken dat je het al wel begrijpt, maar doorvragen en doorluisteren. De ander niet wegzetten met vragen als: 'Geloof je dat nog?' of: 'Jij bent vrijzinnig' of zelfs 'gevaarlijk'. Als de gesprekken in de kleine kring, maar ook in de kerkenraad openhartig, welwillend en zorgzaam zijn, is er veel verbondenheid mogelijk en kunnen grote verschillen tussen individuen toch een plaats hebben binnen de gemeenschap die 'lichaam van Christus' heet.

³⁹ Marius Noorloos, a.w., p. 19: 'Om christelijk met elkaar te leren leven zijn ontmoetingen nodig, waarin gemeenteleden openhartig, welwillend en zorgzaam met elkaar proberen om te gaan. Dat geldt niet alleen voor persoonlijke contacten, maar ook voor functionele contacten, bijvoorbeeld in een kerkenraad, werkgroep of oecumenisch overleg. Het is dan niet alleen nodig de agenda zakelijk af te werken, maar ook aandacht te geven aan elkaar. Dergelijke ontmoetingen vormen ook een belangrijke bijdrage om onderlinge verschillen en geschillen te bespreken en te overbruggen.'

10.3.3. De verhouding van de kring tot de zondagse eredienst

De relatie tussen de kleine kring en de eredienst op zondag is niet eenduidig. Mensen gaan niet naar een huiskring, omdat de kerkdiensten hen niet meer bevallen. De jongeren met hun bezwaren tegen de kerkdienst zijn heus niet zonder meer terug te vinden op een kleine kring. Er liggen wel verbanden, maar de huiskring is vooral geboren vanuit een positief verlangen. Op de huiskringen zitten trouwens ook mensen die op zondag in volle tevredenheid in de kerk zitten. De huiskring kan mensen wel helpen om zich op zondagmorgen meer thuis te voelen: ze kennen tenminste een aantal gemeenteleden, ze zien vertrouwde gezichten terug. Aan de andere kant blijkt dat de stap van bijvoorbeeld een Alpha-cursus naar de kerkdienst een grote stap is die veel deelnemers niet maken. Ze hebben er ook lang niet altijd behoefte aan.

Kortom, de moeite die mensen hebben met de eredienst zijn niet zonder meer op te lossen met het model van de kleine kring. Die moeite zullen - ook los van de huiskring - moeten worden doordacht. We moeten ons afvragen wat de huiskring kan betekenen voor de gemeente als gemeenschap. Vervolgens is het ook van belang de plaats van de zondagse eredienst te doordenken en wellicht op een nieuwe manier gestalte te geven - vanuit de ervaringen die op een huiskring worden opgedaan en andersom.

10.3.4. De lessen van de kleine kring voor de kerkdienst

Voor de vormgeving van de erediensten is allereerst het woord ruimte van belang. De kerkdienst is dialogisch van karakter, zo weten we uit de theologie en de liturgiewetenschap. Kennelijk is dat geen ervaren praktijk voor veel mensen, zeker niet voor de jongeren die de kerkdienst ervaren als een one man show met uitsluitend eenrichtingsverkeer. Dialogisch: je mag alleen op voorgeschreven momenten een voorgeschreven tekst zeggen of zingen. Hoe kan er in een kerkdienst wat 'gebeuren'? Wat kunnen we daarin leren van de huiskringen? De ruimte voor ervaringen, overwegingen en belevingen van individuele gemeenteleden die een huiskring biedt kan ook aanwezig zijn in een kerkdienst. Bijvoorbeeld:

Via een persoonlijke inbreng of getuigenis (zie ook 1 Kor. 14).

De vormgeving van de eredienst kan die ruimte ook bieden. Daarbij noem ik de stilte als voorbeeld. Sommige kerkdiensten kennen ruimte voor een stil gebed (vaak tijdens de voorbeden). Die stilte is echter van korte duur. Vaak hoor je mensen klagen dat ze nog maar nauwelijks tot zichzelf gekomen zijn of het 'amen' of de beginregels van het 'Onze Vader' worden al ingezet. Stilte biedt mensen de ruimte om 'tot zichzelf en bij zichzelf' te komen. Nadenken over wat er net gezegd is, even mijmeren over je leven, bidden, het kan allemaal. 'Ik vind het fijn als het even stil is,' zegt een 14-jarige jongen, 'dan kan ik tenminste in mijn hoofd doen wat ik wil.'

Andere elementen die we van de kleine kring kunnen leren zijn voorbeelden en kleine verhalen uit het dagelijks leven, die herkenbaarheid bieden. De vragen, die bij mensen leven noemen en serieus nemen, rekening houden met de verschillen in geloofsbeleving, achtergrond, karakter en situatie. Daarbij is de traditie zeker niet uit beeld. Het gaat niet om allerlei moderne vormen en het overboord zetten van traditionele taal en gewoontes. Dat is te kort door de bocht en doet geen recht aan wat er gaande is. Traditie is, ook bij jongeren, niet 'verdacht'. Mits de traditie (of het nu gaat om vorm, taal of inhoud) maar niet op een schlemielige manier wordt neergezet, als het ware verontschuldigd of aarzelend of juist 'op de automatische piloot' zonder recht te doen aan de vragen van vandaag. 'Wat een prachtige taal, het lijkt wel Tolkien,' zei een jonge man, die pas tot geloof gekomen was over een oud lied. 'Ik begrijp er eigenlijk niks van en toch weet ik wel waar het over gaat. Jullie moeten die taal vooral in ere houden, als je in de preek maar gewoon helder en verstaanbaar Nederlands spreekt, want daar moet ik mee verder de week in, dat moet wel weer praktisch zijn, vind ik.'

10.3.5. De betekenis van de eredienst voor de kleine kring

De kring maakt deel uit van het geheel van de gemeente. Als je wilt voorkomen dat de kring een geïsoleerd gebeuren wordt, is het van belang dat de kring zich 'opent' naar de rest van de gemeente. Er zijn gemeenten, waar de predikant op zondag over dezelfde tekst preekt die in de huiskringen die week aan de orde is geweest.

Gemeenteleden die meedraaien in Alpha-groepen kunnen nieuw-gelovigen stimuleren om ook op zondag eens de stap naar de kerk te wagen.

Liederen die gezongen worden op de Alpha-cursus of op de kring komen terug in de zondagse eredienst, de predikant heet de gasten van harte welkom en zo worden mensen geïntroduceerd in de samenkomst van de gemeente.

Als we vinden dat de betekenis van de verkondiging, de samenkomst van de gemeente als geheel en de bediening van de sacramenten wezenlijk zijn voor de gemeente van Jezus Christus, zijn we dan

ook in staat die betekenis uit te leggen en te laten zien? Dat is een vraag naar de voorgangers, maar ook naar de kringleiders. Er is meer dan de kring!

10.3.6. Al die verschillende mensen in één eredienst?

Het lijkt een 'heidense toer' in de ene eredienst met zoveel verschillende mensen rekening te houden. In sommige gemeenten is dat deels al opgegeven en worden er verschillende soorten kerkdiensten aangeboden, passend bij verschillende doelgroepen en geloofsbelevingen. 'Opgegeven'? Of moeten we zeggen: wees reëel en ga niet langer uit van dat ene hoge ideaal van het volk Gods dat op de zondagmorgen bijeenkomt en van de eredienst als hart van de gemeente? Moeten we niet een onderscheid maken tussen 'ere-dienst': een samenkomst waarin God geëerd wordt en de kerkdienst: de vorm van de zondagmorgen? In dit soort dilemma's heb ik altijd de neiging te vragen: kan het niet en-en? Die ene eredienst voor jong en oud: ja, graag. We geven het niet op. Het hoeft ook niet, is mijn ervaring. Waarom? Omdat die ene eredienst ook een kern heeft: het Woord van God, dat gelezen wordt en dat klinkt in deze samenkomst, deze kerkdienst. De tekst bindt samen, daar buigen we ons gezamenlijk over. De ene keer is de poging meer geslaagd dan de andere keer, maar de tekst voorkomt dat alles uiteen waait.⁴⁰

Aan de andere kant is het goed en noodzakelijk als er ruimte wordt gemaakt voor verschillende 'erediensten', die aansluiten bij verschillende mensen en hun verhalen. Van daaruit valt weer te leren voor de gezamenlijke samenkomst. Dan nog zullen er mensen blijven voor wie een kerkdienst een moeizame gebeurtenis is. Ze geven de voorkeur aan andere vormen van geloven en beleven. Dat heeft te maken met hun achtergrond, karakter en persoonlijke situatie. Het is de vraag of ons hoogste doel moet zijn en blijven dat zoveel mogelijk mensen op zondagochtend in de gezamenlijke kerkdienst zitten. Er is meer dan de eredienst! Ons verlangen ligt elders lijkt me: dat zoveel mogelijk mensen de liefde van God in Jezus Christus leren kennen. Het missionaire gaat voorop. Die missionaire beweging gaat langs vele wegen. Wel geldt dat mensen die toetreden tot of 'toegevoegd worden aan' de kring van de gemeente toetreden tot een 'gemeenschap'. Een kring van broeders en zusters. Mensen, die je niet zelf hebt uitgekozen. Ze zijn er, niet omdat jij hen aardig vindt, maar omdat ze gegrepen zijn door dezelfde Boodschap. Dat is de reden dat je iets met hen 'hebt', of je wilt of niet. Individualisme en mij al dan niet goed voelen is nooit beslissend.

10.3.7. Het klimaat van de kerkelijke vergaderstructuur

Het thema van dit hoofdstuk is 'individu en gemeenschap.' Veel is gezegd over de verhouding van de eredienst tot de kleine (huis)kring. Het verhaal is niet compleet als er niet ook gesproken wordt over de kerkelijke vergaderstructuur als zodanig. Huiskringen lopen vol, maar de kerkenraden raken leeg. De vacatures blijven bestaan in allerlei tijdsbeslag en raden. Hoe komt dat? Dat heeft vele oorzaken, die te maken hebben met het enorme tijdsbeslag dat veel taken in de kerk met zich meebrengen. Soms wordt het verweten aan de tweeverdieners of aan de gemakzucht van mensen. Ik vind dat te gemakkelijk gezegd. Ook tweeverdieners zijn in staat om naast hun taken thuis en in het werk van alles te doen in vrijwilligerswerk. En: is het werkelijk gemakzucht wat mensen weerhoudt een taak op zich te nemen? Hoe weten we dat? Is het hen gevraagd of is het een indruk die wordt ingegeven door kritiek ('ik doe al zoveel, laat een ander ook eens wat doen')?

In een recent onderzoek⁴¹ bleek, dat kerkenraadsleden vaak niet met vreugde terugkijken op hun ambtsperiode. Kerkenraden klagen erover dat ze niet toekomen aan 'wezenlijke gesprekken', omdat de agenda moet worden afgewerkt. Er zijn teveel regelklussen en er is - daar heb je het woord weer - te weinig ruimte voor het inhoudelijke gesprek en de onderlinge ontmoeting. Ook hier valt weer te leren van de huiskringen. Ruimte maken voor onderlinge ontmoeting, bezinning, wellicht in kleinere deelgroepen als de kerkenraad groot is, is van groot belang voor een positief en aantrekkelijk klimaat. Worden de vacatures dan weer vervuld? Nee, zo eenvoudig is het niet. Er is meer nodig, maar dit is wel een belangrijke bouwsteen. De praktijk blijkt echter weerbarstig en hardnekkig. Al snel lijkt het erop dat er toch geen tijd is voor de ontmoeting en het 'openhartige, welwillende en zorgvuldige' gesprek. Sommige kerkenraadsleden hebben er ook geen behoefte aan. Ze voelen zich meer thuis bij de bestaande cultuur van vergaderen (houd het maar 'zakelijk', al dat 'gedoe' hoeft voor mij niet...). Toch zal er iets moeten veranderen. De huidige vergaderstructuur belemmert nogal eens de 'doorstroming' van wat aan positieve ervaringen wordt opgedaan in de missionaire golfstroom van de kleine kring...

⁴⁰ Zie hiervoor ook de artikelen van P.L.R. v.d. Spoel en H. de Leede in dit boek.

⁴¹ Henk de Roest, onderzoek naar afgehaakte ambtsdragers in de provincie Gelderland.

Ten slotte

De eredienst en de kleine kring: ze hebben beide hun onopgeefbare plaats. Ze kennen beide hun interne spanningsvelden, die vruchtbaar gemaakt kunnen worden als ze elkaar verkennen, erkennen en van elkaar durven te leren. Daarmee is het allesbehalve af. Je bent er niet met nieuwe vormen en manieren. De crisis zit voor velen dieper, raakt hen in de kern van hun geloof. Hoe is dat geloof (nog) relevant in deze chaotische wereld? Hoe blijf ik overeind of houd ik op z'n minst mijn hoofd boven water? Over die vragen ging het hier niet. Ze horen er wel bij.

We halen onze inspiratie in dit alles toch telkens weer uit wat er geschreven staat. Eén ding was helder in de nieuwtestamentische gemeente: we zijn geroepen om de grote daden Gods te verkondigen ('evangeliseren' staat er letterlijk)⁴². 'Als Christus maar verkondigd wordt'.⁴³ Misschien moeten we daar dan maar beginnen bij alle spanningen die er intern zijn tussen eredienst en huiskring, individu en gemeenschap: naar buiten met z'n allen, in getuigenis en dienst. Die opdracht geldt ook voor degenen, die (ver)twijfelen.⁴⁴ Die missionaire beweging in woord en daad verandert mensen, binnen en buiten de kerk. De ontmoetingen die dan plaatsvinden onder het beslag van de Geest geven een nieuw élan en brengen het evangelie van Jezus Christus opnieuw tot leven in hart en hoofd en handen.

⁴² 1 Petr. 2:7-10. Zie ook Filp. 1:12-21 en Rom.1:16,17; 1 Kor. 2:2.

⁴³ 'Het meest van al voel ik mij thuis bij de man die eindeloos brood viste uit een lege hand, die huilde bij het graf van een vriend, die het geld in de tempel liet rollen, die tegen een veel beslapen en veel besproken vrouw zei: ga heen en zondig niet weer, die toen ik vorige week vloekte, tegen mij hetzelfde zei, die nog aan het kruis oog voor zijn moeder had, de man die leven in begrafenissen brengt, die de ongetrouwde bemint, de vakman uit Nazareth die nog altijd timmert aan een nieuwe wereld. In die man, die ik dagelijks teleurstel, geloof ik en bij Hem voel ik me veilig. Ik mag graag verhaaltjes over Hem vertellen, want op de preekstoel durf ik wel. Hij spreekt mij aan; ik vind Hem niet typisch vrijgemaakt (of hervormd of gereformeerd of evangelisch, N.D), ik vind Hem niet postmodern, ik vind Hem Christus.' Adrian Verbree, *Buiten het boekje*, een column in het Nederlands Dagblad, mei 2002.

⁴⁴ Mat. 28:18-20: 'Doch sommigen twijfelden...'

Hoofdstuk 11

Kansen in de kleine kring

Methodische consequenties van het groepsgesprek

F.A. van Velzen

In het vorige hoofdstuk is aangegeven hoeveel kansen er vandaag voor de kerk liggen in de kleine kring. Ik wil hierop voortborduren door het belang, de valkuilen en de mogelijkheden van het groepsgesprek in de kleine kring uit te diepen. Als voorbeeld is een fragment genomen uit een groepsgesprek tijdens de Alpha-cursus. Deze cursus biedt niet alleen missionaire kansen, maar is ook bedoeld voor gemeenteleden die iets van gemeente zijn in de kleine kring willen beleven. Als zodanig sluit het aan bij de thematiek van het vorige hoofdstuk.

11.1. De praktijk van evangelisatie in groepsgesprekken

11.1.1. Een praktijkvoorbeeld

Enige tijd geleden heb ik een avond van een Alpha-cursus geobserveerd en daarbij vooral gelet op wat er gezegd werd.⁴⁵ Na een maaltijd en een inleiding over het thema 'Bidden: waarom en hoe?' begon het groepsgesprek, dat werd gevoerd door drie teamleden en zes deelnemers. Eén van de teamleden, Jody, leidde het gesprek. Ze begon als volgt:⁴⁶

Jody: 'Bidden - we hebben daar inmiddels de inleiding over gehad. Laten we eerst eens ervaringen uitwisselen, of en hoe we bidden. Ook hoe je het volhoudt, want het is soms moeilijk consequent te zijn.'

Loes: 'Ik vind het moeilijk. Het is wel belangrijk, om je relatie te onderhouden. Maar hoe moet je beginnen? Ik ben vaak maar wat aan het rommelen.'

Jody: 'Vond je de punten naar aanleiding van Matteüs 6 wat dat betreft verhelderend?'

Loes: 'Ja, mijn vriend kan zo goed bidden. Maar ik ben er niet in opgevoed. Ik heb bijvoorbeeld nooit begrepen waarom je altijd zegt 'in Jezus' naam'. Maar nu weet ik dat, door de inleiding. Ik vond het goed dat je dat vertelde.' (kijkt naar Tirza)

Jody: 'Geef jezelf de tijd om te leren bidden. Uiteindelijk zijn de precieze woorden en de opbouw secundair. Dat je uit je hart bidt is belangrijker.'

Loes: (lachend) 'Ik oefen veel.'

Harm: 'Ik heb jarenlang gedacht: bidden is vragen stellen. Nu heb ik gehoord dat het meer is dan dat. Want ik heb daarom jarenlang niet gebeden. Je vraagt dat soort dingen niet, je moet zelf actie ondernemen. Zo zit ik althans in elkaar. Vragen doe je niet voor jezelf, of iemand iets voor mij wil doen. Hooguit doe je dat voor anderen. Voor mij is het dus onnatuurlijk. Ik kan dat ook nog niet. Dan ervaar ik een bepaalde gêne.'

Tirza: 'Herkennen anderen dit?'

Allerlei vragen komen bij dit korte fragment al boven. Waarom begint Jody op deze manier? Waarom formuleren de teamleden hun vragen zo? Waarom reageren ze soms vragenderwijs, maar andere keren niet? Hoe staan de deelnemers tegenover het onderwerp van deze avond? Hoe persoonlijk spreekt men? Wat is van dit alles de uitwerking op de deelnemers? Landt op deze manier de boodschap bij hen? In het derde deel van dit artikel komen deze vragen aan de orde. Daarbij zal ik steeds terugrijpen op dit fragment uit het gesprek.

11.1.2. Missionaire cursussen en kringen

De laatste jaren floreren allerlei missionaire cursussen en kringen. Alpha wordt alleen al in Nederland in een kleine 600 kerken gegeven. Een vertaling van de evenals Alpha uit Engeland afkomstige Emmaüs-cursus is in de maak, bedoeld als materiaal voor kringen binnen de gemeente, om onder anderen ook ex-Alpha'ers daarin beter een plek te kunnen geven. Daarnaast worden onder andere de Oriëntatiecursus christelijk geloof' en 'De bijbel in grote lijn' gegeven. Bovendien komen mensen bijeen in allerlei ABC-kringen, starterskringen, of hoe ze ook heten mogen. Vergeleken met tien,

⁴⁵ Dat heb ik gedaan t.b.v. mijn afstudeerverhandeling voor de Kerkelijke Opleiding van de N.H. Kerk. Deze observatie heb ik daarna geanalyseerd, vervolgens vergeleken met de theorie van de Alpha-cursus, en, evenals ik in dit artikel zal doen, gekeken welke bijbels-theologische ruimte er is en welke agogisch-didactische mogelijkheden.

⁴⁶ De namen in dit artikel zijn gefingeerd. In dit artikel duid ik de cursisten steeds aan als deelnemers, maar we zouden ook termen als gasten, kringleden, cursisten e.d. kunnen gebruiken.

twintig jaar terug bereiken we zo weer meer mensen die het christelijk geloof weinig of niets (meer) zegt. En dit vaak ook met zegen; velen komen tot geloof of groeien daar in ieder geval naar toe.

De opkomst van deze manier van evangeliseren kan onder andere een gevolg zijn van de ontwikkelingen in het onderwijs. Daarin is bewust ruimte geschapen voor gespreks- en ontdekkende werkvormen naast het traditionele aanbieden van leerstof.⁴⁷ Leerlingen leren tegenwoordig ook hun mening te vormen en onder woorden te brengen.⁴⁸ Deze ontwikkeling heeft ook gevolgen voor de kerk, niet alleen op missionair gebied, maar ook in catechese en kringwerk, zeker als we daarin belangstellenden en pasgelovigen een plek willen geven. We kunnen deze ontwikkeling als kerk niet ongestraft negeren, maar doen er verstandig aan die als uitgangspunt te aanvaarden.⁴⁹

11.1.3. Spanning tussen boodschap en deelnemers

In deze missionaire cursussen en kringen speelt het groepsgesprek vaak een grote rol. In dit artikel richt ik me vooral daar op. In de praktijk blijkt het lastig om in zulke gesprekken zowel de stof als de deelnemers recht te doen. Je verlangt ernaar dat Gods goede nieuws landt in de harten van de deelnemers. Maar dat blijkt niet vanzelf te gaan. Het is zelfs moeilijk om het evangelie zo te verwoorden dat de deelnemers het kunnen verstaan. En de vragen en meningen van de deelnemers zijn soms moeilijk op een goede manier in verband te brengen met het evangelie. Typerend in het gegeven voorbeeld is wat dit betreft de vraag van Jody als reactie op de eerste inbreng van Loes:

Loes: 'Ik vind het moeilijk. Het is wel belangrijk, om je relatie te onderhouden. Maar hoe moet je beginnen? Ik ben vaak maar wat aan het rommelen.'

Jody: 'Vond je de punten naar aanleiding van Matteüs 6 wat dat betreft verhelderend?'

Loes geeft hier aan wat ze in de praktijk moeilijk vindt aan bidden. Opvallend is dat deze eerste inbreng van de kant van de deelnemers meteen over ervaringen gaat. Jody reageert echter op verstandelijk niveau. Dat blijkt uit het gebruik van het woord 'verhelderend'. Of deze reactie van Jody hier geschikt is, is de vraag. Loes geeft er dan ook geen antwoord op, maar gaat eigenlijk verder waar ze gebleven was:

Loes: 'Ja, mijn vriend kan zo goed bidden. Maar ik ben er niet in opgevoed. Ik heb bijvoorbeeld nooit begrepen waarom je altijd zegt 'in Jezus' naam'. Maar nu weet ik dat, door de inleiding. Ik vond het goed dat je dat vertelde.' (kijkt naar Tirza)

Het blijkt dus niet eenvoudig boodschap en deelnemers op een goede manier met elkaar in contact te brengen. Als je dat beoogt, zul je ook beiden recht moeten doen; zowel het evangelie, dat hoe dan ook van mensen vraagt dat ze tot inkeer en omkeer komen, als de deelnemers, met hun levensverhaal, vragen en meningen, behoeften en verlangens. Maar het lijkt wel eens om twee totaal verschillende werelden te gaan, waartussen je als leiding niet zo gauw het verband weet te leggen.⁵⁰

Nu kun je de knoop doorhakken en eenzijdig het accent leggen op de inhoud. De verkondiging van een gekruisigde Christus is immers 'voor joden een aanstoot en voor heidenen een dwaasheid' (1 Kor.1:23). Het evangelie is ook 'niet naar de mens' (Gal.1:11). Maar wat is dan eigenlijk als gemeente onze missie in deze wereld, als het evangelie inderdaad niet naar de mens is? Wat reikt de bijbel ons aan om de brug te slaan tussen het evangelie en de deelnemers? En hoe gaat dat in z'n werk in groepsgesprekken? Deze vragen geven de verdere route in dit artikel aan.

11.2. Wat is onze missie ten aanzien van niet-gelovigen?

Eerst dus deze vraag: wat is eigenlijk precies de missie van de kerk in de wereld ten opzichte van niet- of andersgelovigen? Het antwoord hierop is van belang om te weten hoe we met het spanningsveld

⁴⁷ In 3.1. licht ik deze aanduidingen nader toe.

⁴⁸ J. Remmerswaal, *Handboek groepsdynamica. Een nieuwe inleiding op theorie en praktijk*, 5^e druk, Soest 2001, p.276-279, beschrijft deze ontwikkeling als een van 'docentgecentreerde instructie' tot 'leerlinggecentreerd opleiden'.

⁴⁹ Vgl. H. de Leede, 'Weten doe je in de kerk', schetsen voor missionair gemeente-zijn in een postmoderne samenleving', in: W. Dekker en P.J. Visser (red.), *Uitgedaagd door de tijd, christelijke zending in een postmoderne samenleving*, Zoetermeer 2000, p. 202: 'Allereerst aanvaarden wij de postmoderniteit als een gegeven en als een uitgangspunt bij de communicatie van het evangelie.' Daaraan verbindt hij verderop ook consequenties voor de catechese, p. 211-212, evenals R. de Reuver in zijn bijdrage in dezelfde bundel, 'Het grote verhaal en de kleine verhalen', a.w., p. 246.

⁵⁰ Opmerkelijk vind ik wat dit betreft de opzet van de Alpha-avonden. Het is alsof men deze spanning wil ontlopen door eerst de inleiding (monoloog!) te houden over het thema, en pas na een pauze met elkaar in gesprek te gaan.

tussen boodschap en deelnemers moeten omgaan. Het Nieuwe Testament reikt hiervoor de volgende bouwstenen aan.⁵¹

11.2.1. Alle volken tot Jezus' leerlingen

De zending is erop gericht alle volken tot leerlingen van Jezus te maken (Mat.28:19). Nederlandse vertalingen van dit vers wekken de indruk dat het om vier gelijkwaardige opdrachten gaat: gaan, tot leerlingen maken, dopen en leren onderhouden. Uit het Grieks blijkt echter duidelijk dat de tweede uit deze reeks de kernopdracht is. De andere drie zijn daaraan dienstbaar. Jezus beoogt dus dat uiteindelijk de volken in relatie komen met Hem. Ze moeten zijn leerlingen worden. De taak van de apostelen is om die relatie tot stand te brengen. Dit wijst hen meteen hun plaats. Weliswaar schakelt Jezus ze in, maar het gaat er uiteindelijk om dat al die volken iets met Hem krijgen.

Wat betekent dit voor het spanningsveld tussen evangelie en deelnemers? Deze opdracht van Jezus brengt met zich mee dat zowel de boodschap als de hoorders recht gedaan moet worden. Het goede nieuws over Jezus moet je zo vertolken, dat anderen ook zijn volgelingen willen worden. Dat ze die stap zullen zetten, vergt dat we het evangelie in verband brengen met hun bestaan. Want Jezus volgen zet heel het bestaan op z'n kop; dáárin moet het goede nieuws ergens landen.

11.2.2. In de kracht van de Heilige Geest

Als gelovigen hoeven we deze missie niet alleen uit te voeren. Jezus belooft zijn leerlingen in dit verband de kracht van zijn Heilige Geest (Joh.20:22; Hand.1:8). Sinds Pinksteren mogen gelovigen zo aan Jezus' zendingsopdracht gehoor geven. Het is tenslotte niet onze missie, maar Gods missie.

We kunnen daarom een missionaire gespreksituatie niet alleen als een dialoog zien, maar ook als een dialoog - een driegesprek. Niet alleen leiding en deelnemers zijn met elkaar in gesprek; we mogen erop vertrouwen dat de Heilige Geest aanwezig is als derde gesprekspartner.⁵² In de spanning tussen boodschap en deelnemers in missionaire gesprekken mag dit vertrouwen ontspanning geven. Of het evangelie bij hen landt, hangt niet alleen van ons af. Uiteindelijk is dat het werk van de Geest. Als gespreksleiding hoef je dus niet per se op te komen voor de inhoud; op die manier kom je vaak tegenover de deelnemers te staan. Je mag juist naast hen gaan staan, om samen Gods boodschap te ontdekken! Dat neemt niet weg dat het wel spannend blijft. Als teamlid heb je immers de taak het gesprek in goede banen te leiden.

11.2.3. Op de manier van Jezus

Jezus zendt zijn leerlingen zoals de Vader Hem gezonden heeft (Joh.20:21). Ze moeten zijn zendingsbevel uitvoeren zoals Jezus, dat wil zeggen op zijn manier. Tekenend voor Jezus' missie is dat Hij de hemelse heerlijkheid achtergelaten heeft uit liefde voor verloren mensen. En Hij is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als losprijs voor velen (Mar.10:45). Voor ons houdt dit in dat ook wij er op uit moeten gaan, over de grenzen van onze gemeente en traditie heen, de wereld in. In ons missionair bezig zijn mogen we daarom ook ingaan op de leef- en belevingswereld van de deelnemers.⁵³ Het betekent ook dat we evenals Jezus bewogen zijn over verloren mensen, dat we met mensen van allerlei slag contact leggen en hun lichamelijke en geestelijk heil proberen te bevorderen.

11.2.4. Als getuige

De rol van de apostelen in de spannende verhouding tussen evangelie en niet-gelovigen is die van getuige (Hand.1:8). Door houding, daden en woorden laten ze zien wie Jezus voor hen is, en voor niet-gelovigen wil zijn. Dat betekent dat allereerst onze houding en daden ertoe doen. We zullen bijvoorbeeld oprecht aandacht moeten hebben voor de ander, voor zijn levensverhaal en vragen. In evangelisatiewerk, zeker in een eerste ontmoeting, is dit iets waar deelnemers bewust of onbewust op gespist zijn. Door open te staan voor mensen communiceren we dat zij er mogen zijn, met al hun ideeën en vragen - hoe wonderlijk die in onze ogen soms zijn. En zo'n houding past bij de verkondiging van het evangelie, want het is het evangelie van genade alleen. We behoeven - God

⁵¹ Bij de beschrijving van deze elementen heb ik gebruik gemaakt van: J.P. Versteeg, 'Opdracht in viervoud', in: W. Bouw (ed.), *Evangelisatie, wat verstaan we eronder?* Kampen 1981, p. 9-47.

⁵² J. Verkuyl, *Inleiding in de evangelistiek*, Kampen 1978, p. 119-120. Vgl. wat C.M. van Loon in zijn bijdrage schrijft over de rol van de Heilige Geest (7.2).

⁵³ Met 'leef- en belevingswereld' bedoel ik de omgeving waarin zij leven, met de bijbehorende kijk op het leven, respectievelijk de manier waarop ze in dat leven staan, hoe ze dat ervaren.

dank - niet aan voorwaarden vooraf te voldoen. Dat mogen we dan ook anderen laten merken door onze houding!⁵⁴

Bovendien vindt ons getuigenis met zoveel woorden plaats. Het woord 'getuigen' stamt oorspronkelijk uit de rechtsspraak. Bij het afleggen van een getuigenis gaat het erom of het betrouwbaar en aannemelijk is. Zo getuigen biedt de ruimte om de deelnemers uit te laten spreken wat zij vinden van hetgeen wij zeggen over God, geloof en kerk.⁵⁵

11.2.5. Niet naar de mens, wel naar de mens toe

Het evangelie is niet naar de mens, stelden we met Paulus al vast. Maar we moeten nu, na deze bijbelse noties, ook vaststellen dat het wel naar de mens toe moet. De spanning die we constateerden tussen gericht zijn op inhoud en op deelnemers, vinden we in de bijbel zelf dus al terug. Die spanning moeten we dan ook maar laten staan, want het gaat er uiteindelijk juist om dat de deelnemers een relatie krijgen met de boodschap, of beter gezegd: met Hem die de inhoud daarvan is, Jezus Christus. Dat vereist dat we zowel de deelnemers als het evangelie recht doen.

11.3. Hoe evangeliseren we in groepsgesprekken?

Hoe kunnen we dan in een groepsgesprek zowel deelnemers als evangelie recht doen? Wat reikt agogisch-didactische literatuur ons op dit punt aan? Ik zeg er direct bij dat ik er vooral op let hoe we meer aandacht voor de deelnemers kunnen hebben. Daarmee ga ik bewust even aan de andere kant van de boot hangen, om de juiste koers te krijgen. Aan de hand van het gegeven voorbeeld constateerde ik namelijk al dat je als leiding gauw geneigd bent meer voor de inhoud dan voor de deelnemers op te komen. Ervan uitgaande dat dit heel vaak het geval is, leg ik hier bewust als tegenwicht het accent op ruimte voor de deelnemers. Hoe het anders kan, zal ik ook praktisch duidelijk maken aan de hand van het gespreksvoorbeeld.

11.3.1. Dialogische werkvormen gebruiken

Welke werkvormen zouden we kunnen gebruiken? Hier allerlei concrete mogelijkheden de revue laten passeren, zou te ver voeren.⁵⁶ En niet alle werkvormen zijn inzetbaar in het kader van een groepsgesprek. Ik vestig de aandacht op drie soorten werkvormen die in de didactiek en catechetiek onderscheiden worden, namelijk aanbiedende, dialogische en ontdekkende vormen.⁵⁷ Bij aanbiedende werkvormen informeert de gespreksleider over het onderwerp. De deelnemers luisteren daarnaar; tenminste, dat is de bedoeling. Bij dialogische werkvormen gaat de gespreksleider over het onderwerp in gesprek met de deelnemers. Daarbij kan hij zelf meedoen in het gesprek of dit 'slechts' in goede banen leiden. Bij ontdekkende werkvormen gaat het vooral om de relatie van de deelnemers met de stof. De gespreksleider laat hen daarmee zelfstandig bezig zijn, zodat ze in de stof zelf kunnen ontdekken waar het om gaat.

In deze paragraaf richt ik me op dialogische werkvormen; in de volgende op ontdekkende. Is aparte aandacht voor dialogische vormen hier wel nodig? Daar gaat het in dit hoofdstuk immers voortdurend om! Het ligt voor de hand om te zeggen dat zo'n groepsgesprek uiteraard een dialogische werkvorm is. Toch zou de schijn wel eens kunnen bedriegen. In ons voorbeeld geeft Loes aan dat ze maar wat 'rommelt' als ze bidt. Na nog even hierover heen en weer gepraat te hebben, zegt Jody even later:

Jody: 'Geef jezelf de tijd om te leren bidden. Uiteindelijk zijn de precieze woorden en de opbouw secundair. Dat je uit je hart bidt, is belangrijker.'

De gespreksleider beoogt hier vermoedelijk Loes te helpen, door haar gevoel van rommelen te relativiseren. Waar het me hier om gaat, is dat ze dat doet door nieuwe informatie over het onderwerp te geven. En dus is ze eigenlijk aanbiedend bezig, al vindt dat plaats tijdens het gesprek. Loes reageert dan nog, zich min of meer verdedigend, met:

Loes: (lachend) 'Ik oefen veel.'

Maar het gesprek over haar ervaringen stopt dan ook op dit punt, en Harm brengt vervolgens een nieuw gespreksonderwerp in.

⁵⁴ Vgl. C.M. van Loon, 'Van pretentie naar presentie. Pleidooi voor een zendingshouding van de kerk', in: W. Dekker en P.J. Visser (red.), *Uitgedaagd door de tijd, christelijke zending in een postmoderne samenleving*, Zoetermeer 2000, p. 253-254, over acceptatie en tolerantie.

⁵⁵ Vgl. wat N. Dijkstra in haar bijdrage schrijft over ruimte voor mensen (10.3.2.).

⁵⁶ Voor een breed assortiment werkvormen rond de bijbel: zie E.R. Jonker, *Aan het Woord komen. Hoe gemeenteleden van 17 jaar en ouder in gesprek raken met de bijbel. Bouwstenen en gebruiksmateriaal*, 2e druk, Zoetermeer 1999, p. 144-167. Vgl. ook de bijdrage van R. de Reuver in deze bundel.

⁵⁷ Jonker, a.w., p. 145.

Ik vermoed dat ook dit een symptoom is van de spanning tussen boodschap en deelnemers, die voortdurend een rol speelt. In dit geval kiest Jody voor de inhoud. Dat is op zichzelf begrijpelijk; je wilt immers het evangelie graag doorgeven aan anderen. Maar kan het ook anders? Hoe had Jody hier meer dialogisch in plaats van aanbiedend kunnen reageren? Een goede manier om echt in gesprek te raken met de deelnemers, is doorvragen. Oprechte belangstelling voor je gesprekspartner is een belangrijke voorwaarde voor het overkomen van de boodschap. In dit geval had het gesprek anders kunnen lopen als Jody een vraag had gesteld, bijvoorbeeld iets als: 'Je zegt dat je vriend zo goed kan bidden, maar jij er niet van jongsaf mee vertrouwd bent. Wat versta jij dan onder 'goed bidden'?' Op deze manier zou Loes voor zichzelf meer zicht kunnen krijgen op wat haar nu het idee geeft dat ze niet zo goed kan bidden; zonder dat ze, zoals nu het geval is, geneigd zou zijn geweest zichzelf min of meer te verdedigen. Het is niet onmogelijk dat ze aan bidden voor zichzelf onnodig hoge eisen stelt. Als je zoiets vermoedt, kun je in die richting nog verder doorvragen. Overigens is het wel belangrijk om niet te ver door te vragen, want dan kan het te persoonlijk worden. Het vergt gevoeligheid om hier goed mee om te gaan.

11.3.2. Ontdekkende werkvormen gebruiken

Bij ontdekkende werkvormen gaat het erom dat we de deelnemers zelfstandig ontdekkingen laat doen in de stof. Leent de vorm van een groepsgesprek zich daar wel toe? De deelnemers zijn dan met de leiding in gesprek, en niet zo direct met de boodschap. Toch is het wel mogelijk, namelijk door een bepaalde manier van vragen stellen. Dingemans noemt dit 'guidance' - (bege)leiding. Deze werkwijze helpt de deelnemers zich de stof eigen te maken, terwijl je met elkaar in gesprek bent.⁵⁸

Uit mijn observatie van de Alpha-avond is hiervan geen geschikt voorbeeld te halen. Bij de opzet van de Alpha-avonden is er nu eenmaal voor gekozen om eerst de stof centraal te stellen tijdens de inleiding, en na de pauze het gesprek daarover te voeren. Opvallend is dat de handleiding van de Alpha-cursus bij dat laatste aangeeft dat in het groepsgesprek de deelnemers centraal staan. Met andere woorden: kennelijk gaat men ervan uit dat over de stof dan al genoeg is gezegd. Hoe stof en deelnemers dan werkelijk in contact komen met elkaar, blijft op deze manier een vraag. Tijdens andere kringen of cursussen werkt dit vaak anders; daar lopen informatie en gesprek meer door elkaar. Er is heel veel voor te zeggen om de deelnemers in de bijbel zelfstandig ontdekkingen te laten doen, aan de hand van bepaalde vragen. Daarop ga ik hier niet verder in, omdat dit in hoofdstuk 2 al uitgebreid gedaan is.

11.3.3. Leiding geven aan groepen

Hoe kunnen groepsgesprekken het best geleid worden? Er zijn grofweg drie stijlen van leiderschap: autoritair, laissez-faire en democratisch.⁵⁹ In de autoritaire stijl bepaalt de leider wat van de stof aan de orde komt en op welke manier, en welke deelnemer wanneer spreekt. Deelnemers krijgen hierbij de neiging zich te verzetten tegen de leider. In de stijl van het laissez-faire laat de leider alles maar gebeuren. De deelnemers bepalen in de praktijk de agenda van de bijeenkomst. Gevaar is hier dat het een chaos wordt, waarin vaak een deelnemer als informele leider het heft in handen neemt. In democratisch leiderschap ten slotte geeft de leider enerzijds de deelnemers voldoende ruimte voor hun inbreng, en anderzijds bewaakt hij het proces zodat het thema recht gedaan wordt.

Welke van deze stijlen is het meest wenselijk in missionaire groepsgesprekken? Gezien de fundamentele spanning tussen deelnemers en inhoud, die ik bewust wil laten staan, is de democratische de meest aangewezen stijl, omdat de leider daarin aan beide recht probeert te doen. In het voorbeeld zien we dat de gespreksleider, Jody, een mengvorm hanteert van de laissez-faire en democratische stijl. Ze durft de richting van het gesprek best te bepalen, maar de deelnemers krijgen de ruimte dat ook te doen. Zo zie je al vrij snel een informele leider optreden. Terwijl het gesprek nog maar een paar minuten duurt, snijdt Harm in zijn eerste bijdrage meteen een nieuw deelonderwerp aan, namelijk bidden als vragen stellen:

Harm: 'Ik heb jarenlang gedacht: bidden is vragen stellen. Nu heb ik gehoord dat het meer is dan dat. Want ik heb daarom jarenlang niet gebeden. Je vraagt dat soort dingen niet, je moet zelf actie ondernemen. Zo zit ik althans in elkaar. Vragen doe je niet voor jezelf, of iemand iets voor mij wil doen. Hooguit doe je dat voor anderen. Voor mij is het dus onnatuurlijk. Ik kan dat ook nog niet. Dan ervaar ik een bepaalde gêne.'

Ook in het niet afgedrukte directe vervolg op het gespreksfragment gaat het nog een hele tijd over dit deelonderwerp. Hij weet zijn deelthema blijkbaar effectiever aan de orde te stellen dan de

⁵⁸ G.D.J. Dingemans, *In de leerschool van het geloof. Mathetiek en vakdidactiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk*, Kampen 1986, p. 210.

⁵⁹ Dingemans, *a.w.*, p. 216.

gespreksleider. Die begon met te vragen naar - of strikt genomen zelfs: op te roepen tot het uitwisselen van - ervaringen met bidden en het consequent volhouden daarvan:

Jody: 'Bidden - we hebben daar inmiddels de inleiding over gehad. Laten we eerst eens ervaringen uitwisselen, of en hoe we bidden. Ook hoe je het volhoudt, want het is soms moeilijk consequent te zijn.'

Tot de zojuist aangehaalde inbreng van Harm gaat het gesprek wel even over opbouw en verwoording van het gebed, maar is er geen sprake van een duidelijke lijn. Dat kan aan de onwennigheid aan het begin van het gesprek liggen, maar ik vermoed dat het meer veroorzaakt wordt door deze inzet van het gesprek. Die wijst namelijk in twee richtingen: ervaringen met bidden in het algemeen, en met consequent volhouden in het bijzonder. Dat levert enige onduidelijkheid op.

11.3.4. Vragen stellen

Het slagen van een groepsgesprek staat of valt vaak met de manier waarop je vragen stelt. Op gesloten of suggestieve vragen kun je volstaan met slechts 'ja' of 'nee' te antwoorden.⁶⁰ Een voorbeeld van zo'n vraag is:

Jody: 'Vond je de punten naar aanleiding van Matteüs 6 wat dat betreft verhelderend?' Loes reageert dan ook met slechts 'ja', maar gaat meteen verder met waar ze al mee bezig was. De vraag van Jody heeft daarmee niet het gewenste effect, ervan uitgaande dat ze de opbouw van het Onze Vader, zoals toegelicht in de inleiding, bedoelde als oplossing voor wat Loes direct daarvoor aangaf, namelijk dat ze maar wat 'rommelt' met bidden. Maar daar rept ze in haar reactie op Jody's vraag met geen woord over. De gespreksleider lijkt ook hier het accent op de inhoud te leggen, ten koste van de ruimte voor de deelnemer. Deze ruimte kun je scheppen door open vragen te stellen. Dat zijn vragen die beginnen met woorden als wie?, wat?, waar?, wanneer?, welke?, waarom?, hoe?, waartoe? en dergelijke.

Hoe had een open vraag het gesprek anders kunnen laten verlopen? Jody had haar vraag ook als volgt kunnen formuleren: 'Wat vond je wat dat betreft van de punten naar aanleiding van het Onze Vader?' (Die zouden daarbij ook nog kort in herinnering geroepen kunnen worden: namelijk eerst aanbidden, dan vragen). Loes had vervolgens kunnen aangeven dat ze daar wel iets mee denkt te kunnen, of juist niet. Of ze had erom kunnen vragen die punten - en het belang daarvan voor je eigen gebed - nog eens toe te lichten. Met deze vraag had Jody die belangstelling misschien kunnen wekken.⁶¹ Zoals gezegd valt haar vraag nu echter in het niet.

11.3.5. Reageren op de inbreng van deelnemers

Reageren op de inbreng van deelnemers hoeft niet altijd vragenderwijs. Remmerswaal onderscheidt negen categorieën reacties.⁶² Wat tijdens de Alpha-avond opviel, was dat de teamleden vooral op drie van de genoemde manieren reageerden: namelijk op de inhoud gericht; directief in die zin dat ze snel oplossingen aandroegen; en op verstandelijk niveau. Op dit laatste ga ik in 11.3.7. nog apart in, en de focus op de inhoud heb ik al voortdurend geconstateerd. Ook de oplossingsgerichte inbreng is al gesignaleerd, en wel in de gesloten vraag die in de vorige paragraaf behandeld is.

Hadden de teamleden ook anders kunnen reageren op de deelnemers? Vooral door wat Remmerswaal als derde categorie noemt, het doorvragen naar gevoelens, is dat mogelijk. Jody had haar vraag aan Loes op die manier bijvoorbeeld als volgt kunnen formuleren: 'Hoe vind je dat, dat je vaak maar wat rommelt?' Loes had dan iets kunnen antwoorden als: 'Vervelend. Ik zou liever mijn gebeden wat beter onder woorden kunnen brengen.' In dit geval had ze zo haar intentie aan kunnen geven. Wanneer we doorvragen naar iemands gevoelens kunnen we diepere dimensies bereiken. En daar juist moet het evangelie uiteindelijk ook landen!

11.3.6. Deelnemers met elkaar in gesprek brengen

Vaak heb je als leiding de neiging om meteen zelf te reageren als de deelnemers iets inbrengen. Je kunt echter ook proberen om de deelnemers onderling in gesprek te brengen. In het voorbeeld gebeurt dat op een gegeven moment. Na de inbreng van Harm vraagt Tirza: 'Herkennen anderen dit?' Andere deelnemers krijgen zo de gelegenheid dergelijke of juist andere ervaringen en visies in te

⁶⁰ Remmerswaal, *a.w.*, p.164.

⁶¹ In 11.3.5. geef ik aan dat ze beter nog anders had kunnen reageren.

⁶² Remmerswaal, *a.w.*, p.79-81: 1) hoofdaandacht voor de inhoud; 2) hoofdaandacht voor het groepsproces; 3) doorvragen naar gevoelens; 4) geven van directieven (opdrachten, aanwijzingen); 5) rechtstreekse feedback (dat wil zeggen onder woorden brengen wat je van iemands bijdrage vindt); 6) verstandelijke inbreng; 7) vervullen van groepsfuncties; 8) diagnose stellen (namelijk van hoe het groepsgesprek verloopt); en 9) bescherming, namelijk als het voor iemand te dichtbij komt.

brengen. Zo kunnen ze bijvoorbeeld elkaars denkbeelden corrigeren, zonder dat je dat als teamlid hoeft te doen. Het aardige daarvan is dat ze dat van de leiding min of meer verwachten, maar niet zozeer van andere deelnemers.

Na Tirza's vraag gebeurde dit overigens niet (daarom heb ik het vervolg ook niet meer afgedrukt). In dit geval mislukte het, omdat een andere deelnemer er een andere vraag overheen stelde, die weer direct aan Harm gericht was.

11.3.7. Verstand of ervaring

Ten slotte de verhouding tussen verstand en ervaring. Om misverstanden te voorkomen: met ervaring bedoel ik hier niet gevoel of emotie alleen. Het gaat me breder om de leef- en belevingswereld van de deelnemers, zeg maar het bestaan van alledag. Bij ervaring gaat het zelfs om een combinatie van inhoudelijke kennis, inzicht, gevoelens, waardering en vaardigheden.⁶³ Tot nu toe heb ik de voortdurende spanning tussen inhoud en deelnemers genoemd. Deze relatie ligt echter nog wat ingewikkelder doordat ook deze kwestie van het niveau meespeelt. Ook dit wil ik illustreren aan de hand van mijn praktijkvoorbeeld, en wel het begin daarvan. De gespreksleider opent als volgt het gesprek:

Jody: 'Bidden - we hebben daar inmiddels de inleiding over gehad. Laten we eerst eens ervaringen uitwisselen, of en hoe we bidden. Ook hoe je het volhoudt, want het is soms moeilijk consequent te zijn.'

Wat hieraan onder andere opvalt, is de laatste formulering: 'want het is soms moeilijk consequent te zijn'. In de loop van het gesprek (dat ik dus verder niet heb afgedrukt) bracht Jody nog een aantal keer in dat bidden moeilijk is. Opmerkelijk is dat ze het onpersoonlijk formuleert: 'het is soms moeilijk consequent te zijn'. Dat ze dit later nog een paar keer noemt, doet sterk vermoeden dat ze het zelf moeilijk vindt om (consequent) te bidden. Maar ze verwoordt dat onpersoonlijk. Dat maakt het gesprek abstracter.⁶⁴ Zoals hier verwoord, gaat het niet om haar specifieke moeite met bidden, maar om de moeite met bidden in het algemeen. Door zo te formuleren schep je eerder afstand tot het onderwerp dan dat je het dichterbij brengt.

Deze neiging tot abstract spreken hadden de teamleden tijdens het hele gesprek, viel me op, hoewel Tirza daarop een uitzondering vormde. Zij sprak opmerkelijk genoeg wel bijna alleen op ervaringsniveau. Dat is vermoedelijk geen toeval. Ze is namelijk zelf een jaar eerder tijdens het volgen van de Alpha-cursus bewust en enthousiast tot geloof gekomen. Het viel me ook op dat de deelnemers zich door de manier van spreken van de teamleden niet lieten weerhouden om, net als Tirza, vooral op bestaansniveau te spreken.⁶⁵ Ze brachten regelmatig eigen ervaringen in. Dat blijkt meteen al uit de allereerste inbreng van de kant van de deelnemers:

Loes: 'Ik vind het moeilijk. Het is wel belangrijk, om je relatie te onderhouden. Maar hoe moet je beginnen? Ik ben vaak maar wat aan het rommelen.'

De spannende relatie tussen deelnemers en inhoud gaat dus ook nog eens gepaard met een verschil in niveau waarop deelnemers, respectievelijk teamleden, over het algemeen spreken. Grofweg zou je dit als volgt kunnen formuleren: de deelnemers spreken vooral op ervaringsniveau, terwijl de leiding vooral op verstandelijk niveau voor de inhoud opkomt.

Maar welke rol kan en mag het ervaringsniveau eigenlijk spelen? Mag er wel zoveel waarde gehecht worden aan ervaring? Ervaring is in bepaalde theologische opvattingen een besmet woord. Het gaat hen daartegenover om de openbaring alleen. Met Jonker zie ik hier een valse tegenstelling tussen beide begrippen. Hij schrijft: 'God heeft zich niet in het luchtledige geopenbaard, maar 'iets' aan 'iemand', aan een volk, aan mensen in concrete historische omstandigheden.'⁶⁶ Het lijkt me inderdaad Gods bedoeling dat de onthulling van zijn boodschap aan mensen midden in hun bestaan landt; en dat zelfs zo, dat het daarin een nieuwe manier van denken en doen teweegbrengt.

De gespreksleider had het begin van het gesprek dus anders kunnen formuleren, persoonlijker om precies te zijn. Bijvoorbeeld als volgt: 'Bidden - we hebben daar inmiddels de inleiding over gehad. Laten we eerst eens ervaringen uitwisselen, of en hoe we bidden. Ook hoe je het volhoudt, want ik vind het soms moeilijk consequent te zijn.' Jody had dan de deelnemers gestimuleerd om, meer nog dan dat ze nu al deden, persoonlijk te reageren.⁶⁷

⁶³ Jonker, *a.w.*, p. 78.

⁶⁴ Remmerswaal, *a.w.*, p. 122, noemt dit een kenmerk van onpersoonlijke, en daarmee gesloten communicatie.

⁶⁵ C.M. van Loon merkte in zijn bijdrage aan 'Uitgedaagd door de tijd' (*a.a.*) al op dat er vaak grote behoefte is om het eigen levensverhaal eens te kunnen vertellen, p.255. Reden te meer om (ook) op dit niveau te spreken.

⁶⁶ Jonker, *a.w.*, p.77.

⁶⁷ Overigens vind ik het niet aan te raden om op deze manier het gesprek te beginnen. Dat heeft trouwens andere redenen dan het niveau. Wat Jody hier doet, is het gesprek vanaf het begin erg sturen door te focussen op ervaringen met bidden in het algemeen en met dat consequent volhouden in het bijzonder. Het is niet handig om

11.4. Hoe kan het in de praktijk anders?

11.4.1. Samenvatting en conclusie

Dit hoofdstuk begon met de praktijk van een missionaire cursusavond. Aan die observatie viel op dat de leiding de neiging heeft om meer voor de inhoud op te komen dan voor de deelnemers. Dat is begrijpelijk vanuit het verlangen om het evangelie te laten landen in de levens van de deelnemers. Maar juist omdat het dáár moet landen, is er evengoed aandacht voor hen nodig. Kunnen en mogen we ze die ruimte echter ook geven?

Vanuit de bijbel blijkt er inderdaad ruimte te zijn om zowel de boodschap als de deelnemers recht te doen. Het evangelie is weliswaar niet naar de mens, maar moet wel naar de mens toe. Dat laatste is uiteindelijk niet ons werk, maar dat van de Geest. Hij kan de deelnemers in relatie brengen met Jezus. Wij spelen daar een bescheiden rol in als getuige. Daarbij is vooral de vraag hoe we getuige zijn van Jezus en zijn goede nieuws van doorslaggevende betekenis.

Op dat punt heeft agogisch-didactische literatuur ons verder geholpen. Er blijken ook mogelijkheden te zijn om deelnemers meer ruimte te bieden. Onze manier van leiding geven, vragen stellen, op hen reageren, enz. is daarbij erg van belang. Tot slot geef ik nog een alternatief voor het voorbeeld waarmee ik begonnen ben. Daarin probeer ik te laten zien hoe het ook gekund had.

11.4.2. Hoe had het anders gekund?

Met in het achterhoofd alles wat ik naar aanleiding van dit praktijkvoorbeeld inmiddels geschreven heb, geef ik een alternatief. Daarin blijf ik nog dicht bij het origineel, vooral als het gaat om de inbreng van de deelnemers. Naar mijn idee kan hen op onderstaande manier meer recht gedaan worden, in de hoop dat daarmee ook de boodschap meer recht gedaan wordt, opdat die in hun hart kan landen.

Jody: 'Bidden - we hebben daar inmiddels de inleiding over gehad. Wie heeft naar aanleiding daarvan vragen of opmerkingen?'

Loes: 'Ik vind het moeilijk. Het is wel belangrijk, om je relatie te onderhouden. Maar hoe moet je beginnen? Ik ben vaak maar wat aan het rommelen.'

Jody: 'Hoe vind je dat, dat je vaak maar wat rommelt?'

Loes: 'Vervelend. Ik zou liever mijn gebeden wat beter onder woorden kunnen brengen. Mijn vriend kan zo goed bidden. Maar ik ben er niet in opgevoed. Ik heb bijvoorbeeld nooit begrepen waarom je altijd zegt 'in Jezus' naam'. Maar nu weet ik dat, door de inleiding. Ik vond het goed dat je dat vertelde.' (kijkt naar Tirza)

Jody: 'Je zegt dat je vriend zo goed kan bidden, maar jij er niet van jongsaf mee vertrouwd bent. Wat versta jij dan onder 'goed bidden'?''

Loes: 'Nou, hij kan de dingen zo makkelijk onder woorden brengen, terwijl ik voor mijn gevoel maar wat stotter. En dat terwijl ik nooit zo om woorden verlegen zit. D'r zit bij mij vaak kop noch staart aan.'

Tirza: 'Herkennen anderen dit?'

Thea: 'Ja, dat heb ik ook wel hoor. Maar ik probeer voor mezelf altijd toch wat lijn erin aan te brengen door eerst God te danken voor van alles en nog wat, en pas daarna mijn vragen te stellen.'

twee vragen tegelijk te stellen. Maar in de opzet van de Alpha-cursus - eerst inleiding, dan groepsgesprek - heeft het team al uitgebreid z'n inhoudelijke inbreng geleverd. Daarom kun je in dat kader een groepsgesprek rustig met meer openheid beginnen, bijvoorbeeld als volgt: 'Het ging in de inleiding net over bidden. Wie heeft er nog vragen of opmerkingen naar aanleiding van de inleiding?' Deze vraag geeft ruimte aan de deelnemers om in te brengen wat het thema bij hen vooral heeft opgeroepen. Dat kunnen heel goed andere dingen zijn dan de twee die Jody aanreikte, zoals blijkt uit de eerste inbreng van Harm. Groepsgesprekken buiten de Alpha-cursus, waar niet eerst een monologische inleiding over het onderwerp gehouden wordt, vergen een andere start. Daar zal toch in ieder geval eerst iets over of in verband met het thema gezegd moeten worden. Het daar gebruikte materiaal zal daarvoor vaak de richting wijzen.

Hoofdstuk 12

Heeft de preek zijn tijd gehad?

Stellingen over de onopgeefbare betekenis van de prediking in het protestantse geloofsverstaan

H. de Leede

Preek en prediker hebben het moeilijk - Het probleem

Stelling 1

De preek is het centrale communicatiemiddel in de protestantse eredienst. In de twintigste eeuw zijn in onze cultuur enkele 'natuurlijke' vooronderstellingen voor de preek weggefallen of onder grote druk komen staan. We denken hierbij aan het gezag van de traditie en van de dragers daarvan (ambtsdragers), een hiërarchische structurering van de samenleving, een collectief gedeeld bewustzijn van het bestaan van God en de gevoeligheid voor het heilige en voor het instituut dat het heilige vertegenwoordigt (de kerk).

Preken veronderstelt geloven op gezag. Er komt iets - het Woord en de woorden van de traditie - tot ons. De prediker staat aan de kant van God en diens Woord. De prediker heeft niet zichzelf het woord gegeven. Hij staat in het ambt. Dat alles gebeurt in de ruimte van de kerk, een instituut dat niet een vereniging wil zijn van goedwillende leden, maar een gemeenschap met een missie in de wereld en desnoods tegenover de machten van deze wereld.

Deze zaken - gezag, traditie, ambt, een instituut met een missie - spreken na de twintigste eeuw niet (meer) vanzelf. Wie de cultuurhistorische studie van H.W. von der Dunk, *De verdwijnende hemel. Over de cultuur van de twintigste eeuw*, Amsterdam 2000) leest, ziet de geweldige veranderingen in de cultuur van Europa in de twintigste eeuw zich voltrekken. De Verlichting (1650-1850) was de grote emancipatiebeweging in de westerse cultuur. Zij bracht een andere wijze van denken en van kijken met zich mee in de wetenschap en in de visie op de staat en op de nationale overheid, op de mens als individu en op de plaats van de religie. In de overgang van de 19^e naar de 20^e eeuw en vooral na 1914-1918 breekt de Verlichting door in de cultuur. Wat zich in een kleine culturele bovenlaag al twee eeuwen voltrokken had, wordt gemeengoed. We kunnen spreken van een complete metamorfose.

Het belangrijkste aspect van die metamorfose, in elk geval voor ons onderwerp, is wat Von der Dunk in de titel van zijn studie uitdrukt: *De verdwijnende hemel*. Tot de Grote Oorlog (1914-1918), zo bedoelt Von der Dunk, was onze West-Europese en Nederlandse samenleving een echte standenmaatschappij. Feitelijk werd de samenleving geleid en de cultuur gedragen door een kleine culturele bovenlaag en door instituten als de kerk. Het bewustzijn van de mens tot in het begin van de twintigste eeuw was hiërarchisch: God staat boven allen en Hij bekleedde de instituten van de overheid en de kerk, en de daarin vigerende ambten - vaak gedragen door de adel of de oude bourgeoisie - met goddelijk gezag. Zo zat het leven in elkaar.

In feite had het denken van de Verlichting met zijn nadruk op de uniciteit van ieder mens hier al stevig aan geknaagd. De technische revolutie en de nieuwe opkomende massa-emancipatiebewegingen zetten deze standenmaatschappij met het hiërarchisch bewustzijn onder grote druk. De nationale staat en de grote ideologische bewegingen met hun vlaggen en leuzen namen in de negentiende eeuw al de plek in van God en van het gezag van de kerk. De Grote Oorlog tussen Duitsland en Frankrijk - twee door de christelijke cultuur gevormde volken - gaf vervolgens de nekslag aan het gezag van de oude (christelijke) cultuurdragende instituten en personen. Von der Dunk beschrijft de verdere ontwikkeling na 1918 vanuit dit voldongen feit: God, kerk, christelijke en door het christendom beïnvloede burgerlijke cultuur zijn maatschappelijke ordeningen die in het verleden de samenleving droegen maar die nu non-items zijn geworden. Nu ook de grote ideologieën van fascisme en communisme teloorgegaan zijn, is de moderne mens terechtgekomen in een moreel en cultureel vacuüm. Autonoom en zelfbewust, mondig en fier, kwetsbaar en wankelend, cynisch en hedonistisch, moet hij zijn weg zelf zoeken en banen. De hemel - God, instituten die het heilige belichamen, gezaghebbende instituten en personen - is verdwenen.

Wat impliceert deze door Von der Dunk geschetste en naar ons inzicht niet te negeren context voor kerk, preek en prediker? Heeft de preek misschien zijn tijd gehad? Er is nog een tweede complicerende factor in onze cultuur voor de preek als communicatiemiddel.

Stelling 2

De preek veronderstelt een werking van het woord / de taal, die verdacht is geworden door het misbruik in de geschiedenis en die ook niet meer lijkt te passen bij moderne wijzen van informatie en communicatie.

De preek is bij uitstek een woord-gebeuren. Het gesproken woord wordt daarin gebruikt met twee doelstellingen. Het eerste doel is (een) inhoud overdragen. Door middel van het gesproken woord - in de uitleg van de bijbeltekst en van de traditie – wordt informatie overgedragen zonder hulp van andere communicatiemiddelen. Maar, de preek wil meer, namelijk de hoorder overtuigen. Dat is het tweede doel van de preek: de inhoud overdragen met een pretentie van waarheid en van importantie en daarbij het hart van de hoorder raken. De taal van de preek is evocatief, roept iets op en maakt iets los in of bij de hoorder. De preek is gericht op verandering van de hoorder.

Preken als overdracht van informatie en als middel om te overtuigen: lukt dat nog en kan / mag dat nog? De ontwikkelingen in de cultuur en in de visie op communicatie stellen ons voor die vraag. In de negentiende en de twintigste eeuw was het gesproken woord in de ideologische en politieke rede sterk gericht op het overtuigen van grote groepen door suggestieve en emotionele beïnvloeding. Met name in de pervertering van de politieke rede in de propaganda, met behulp van de massamedia, werd de enorme evocatieve macht van het gesproken woord duidelijk. Daarom is de moderne mens allergisch geworden voor dit gebruik van de taal. Heel snel is er de verdenking van beïnvloeding, machtsuitoefening en leugen. Daarnaast is moderne communicatie multimediaal geworden en verloopt nog maar ten dele via het gesproken woord. Wie met het gesproken woord informatie wil verstrekken, moet dat kort en bondig doen en afwisselen met beeldmateriaal. Lange betogen om een inhoud te ontvouwen werken zelfs in de collegebanken niet meer. Kortom, de preek heeft het moeilijk, en de prediker nog meer. Is de enige goede prediker nog de retorische virtuoso met persoonlijke uitstraling, die ook nog betrouwbaar moet overkomen? Maar hoe hoeden we ons voor de gelikte gladjanus, die de gemeente bespeelt? Dan zijn we immers veel verder van huis.

Kan het dan niet zonder de preek? - Een goede vraag

Stelling 3

De vraag of de prediking in de protestantse eredienst werkelijk onvervangbaar is, bepaalt ons bij de eigen identiteit en de unieke betekenis van de Reformatie in de geschiedenis van de Kerk van Christus.

Er zijn miljoenen gelovige christenen op deze wereld die geloven zonder die centrale plaats van de verkondiging van Gods Woord in de eredienst. Soms zijn zij zelfs zonder zoiets als een preek kerk van Christus. We denken aan de Rooms-katholieke Kerk. Voor de rooms-katholieke gelovige is een kerkdienst zónder preek maar mét eucharistie een volledige dienst. Een viering mét preek maar zónder eucharistie is echter maar behelpen. We kunnen ook denken aan de Anglicaanse Kerk en aan de kerken van de oosterse orthodoxie. Daar voltrekken zich het geheimenis van de spiritualiteit en de voeding ervan in de liturgie. Ten slotte wijzen we nog naar de charismatische traditiestroom wereldwijd. Daar is de preek niet allereerst verkondiging van Gods Woord, maar betuiging van Gods kracht. Je zou met enige typeerdwang kunnen zeggen dat de preek in een pinkstergemeente een religieuze toespraak is van het religieuze subject tot het religieuze subject. Het kan dus zonder preek.

Maar de reformatorische, protestantse spiritualiteit kan niet zonder de preek. De protestantse eredienst zonder de preek is als een rooms-katholieke kerkdienst zonder eucharistie. En een kerkdienst met een slechte preek is echt behelpen. Goedwillende gemeenteleden troosten zichzelf of elkaar met de opmerking dat een mooi lied of een gebed toch net zo goed de kerkdienst betekenis kan geven. En dat we in elk geval de zegen meekrijgen en de gemeenschap met elkaar beleven. Maar we houden onszelf voor de gek. Een (gereformeerd) protestant gaat naar de kerk om het / een Woord Gods te horen. Bij deze dingen leeft hij. En hij heeft pas goed gekerkt als hij als slotlied kan zingen; 'Ik heb het zelf uit Zijnen mond gehoord'. Het is dus geen wonder dat een protestant hoge eisen stelt aan de prediking! Het gaat om de goede preek.

Afschaffing van de preek?- Geen oplossing

Stelling 4

Wie de verkondiging van het Woord Gods uit de (gereformeerd-) protestantse eredienst weghaalt, zaagt de tak door waarop de protestantse spiritualiteit rust. In de veel gehoorde uitspraak dat de 'preek zijn tijd heeft gehad' schuilt een gevaarlijke suggestie.

Het gaat in de eredienst om de preek. Een liturgie zonder een goede preek is voor een gereformeerd gelovige arm en de viering van het heilig Avondmaal zonder een krachtige verbinding met de levende verkondiging van het Woord verliest op den duur haar spirituele betekenis. Zeker het gereformeerd protestantisme heeft niet voor niets en misschien wel al te radicaal benadrukt dat het sacrament alleen betekenis heeft in relatie tot het (geloof in het) Woord. We leerden op de catechisatie al dat doop en avondmaal *verbum visibile*, zichtbaar Woord zijn. De gedachte dat wij in de eredienst alleen de psalmen zouden mogen zingen, heeft hier ook mee te maken. Zelfs bij het zingen gebruiken we Gods eigen Woord. De protestantse spiritualiteit hangt aan het levende Woord.

Het gaat in de (gereformeerd-) protestantse eredienst dus om de preek. Dat betekent overigens niet dat de liturgie er daarom niet zo toe doet. Een deel van het (Nederlandse?) gereformeerde protestantisme heeft wel die conclusie getrokken, met erg negatieve gevolgen voor de eredienst als geheel. We denken aan het gebruik van een kleine selectie uit een verouderde psalmberijming, aan de soms nauwelijks voorbereide, voor de vuist weg geformuleerde gebeden in de eredienst, aan een geritualiseerd gebruik van oude en soms ook aanvechtbare liturgische formulieren (het klassieke huwelijksformulier bijvoorbeeld). Dit doet veel schade. Wanneer de preek slecht is, wordt een kerkdienst alleen nog maar saai en vervelend. Een goede preek daarentegen vraagt om psalmen, liederen en gebeden die de klacht, de vreugde, de aanvechting, de pijn en het verlangen van de hoorders kunnen vertolken. En zijn die psalmen, liederen en gebeden niet voorhanden, dan is dat een grote verarming voor de geloofsexpressie van de gemeente. Maar, de preek staat centraal.

God op de rechte wijze kennen - Het kernpunt

Stelling 5

Uit de centrale plaats van de preek in de (gereformeerd-) protestantse spiritualiteit en eredienst blijkt de zorg van de Reformatie om de rechte kennis van God. Het is God zelf, die ons door het Woord God doet kennen. En wij hebben de uitleg van de Schriften nodig om te onderscheiden of wij waarlijk God dienen en niet een afgod.

'Het geloof is uit het gehoor en het gehoor is uit het Woord Gods.' Dit woord van Paulus is fundamenteel voor de reformatorische visie op de prediking. Wij kennen God doordat Hij zichzelf bekendmaakt, door zijn Woord. En wij kennen God op de rechte wijze door steeds opnieuw naar zijn Woord te horen. Want voor we het beseffen dienen we onder zijn Naam een afgod, een beeld. Daarom is de preek zo centraal. Het gaat om de rechte kennis van God.

De huiver van de Reformatie om de kaarten van de Godskennis te zetten op de liturgie, de reserve ten aanzien van het woord 'viering' voor de kerkdienst en de terughoudendheid ten opzichte van de ervaring van Gods Geest en kracht in de gelovige mens als ankerpunt voor de geloofszekerheid - dat alles heeft te maken met die zorg om de rechte kennis van God. Ook de forse scheut bijbeluitleg in de reformatorische preek en de onderwijzende inhoud van de liturgische formulieren in de erediensten van doop, huwelijk en avondmaal, moeten we zien in het teken van deze zorg. De ware kennis van God en de kennis van de ware God hebben alles te maken met kennis van de Waarheid. Daarom is het didactische element niet vreemd aan de protestantse preek.

God spreekt - De basis

Stelling 6

De uitdrukking van Bullinger *predicatio verbi dei est verbum dei*⁶⁸ is authentiek (gereformeerd-) protestants. De levende God openbaart zich in het heden wanneer bij de uitleg van de Schriften zijn Woord opengaat. Dat is de betekenis van de nauwe relatie van Woord en Geest en het theologisch-hermeneutische fundament voor de reformatorische visie op de preek.

De Nederlandse theoloog O. Noordmans zegt ergens in een prachtig aforisme dat als wij naar de kerk gaan, het niet vanzelf spreekt dat God ook gaat. Noordmans doelt daarmee op de vrijmacht van God in zijn openbaring. God laat zich niet opsluiten in menselijke stelsels van liturgie en belijdenissen, en ook niet in de preek. Wanneer het Woord in de kerkdienst echt opengaat, dan is dat het werk van God

⁶⁸ De prediking van het Woord Gods *is* het Woord Gods.

zelf door de Heilige Geest die het Woord levend maakt. De bijbeltekst kan immers ook letter worden, die doodt (2 Kor. 3). In het verband van dit artikel keren we de uitspraak van Noordmans om: 'Bij een goede preek is God ook in de kerk.' Het is authentiek gereformeerd protestants om zo hoog op te geven van de prediking. Klassieke uitdrukkingen voor de preek als 'bediening van het Woord' of 'bediening der verzoening' wijzen daarop. De verbinding van prediking en de sleutelmacht (de tucht) onderstreept die grote betekenis van de prediking (Heid. Cat., zondag 31, vr. en antw. 83 en 84).⁶⁹ Onder de prediking opent zich het Koninkrijk of wordt de toegang afgesloten. God spreekt en Hij vraagt om antwoord in geloof en bekering. Het antwoord van de hoorder kan ook ongelooft of verharding zijn.

Wanneer zijn Woord in de verkondiging opengaat, openbaart God zich in het heden. Dat is het gelijk van Karl Barth wanneer hij de prediking 'de derde gestalte van het Woord' noemt. Wanneer in een goede preek het Woord werkelijk opengaat, dan spreekt God zelf. Daarom staat de prediker ook in het ambt. Dit alles is precair. Het gaat ontzettend mis wanneer de prediker zichzelf goddelijk gezag gaat aanmeten. En het gaat al helemaal mis wanneer hij gaat heersen over het Woord. Maar voor minder doet de (gereformeerd-) protestantse visie op de prediking het niet. En de ervaring en de verwachting van de hoorder zijn van diezelfde aard. Oude uitdrukkingen zijn daarvan de neerslag. 'Zijn bediening was in Geest en kracht.' 'Het Woord legde beslag op de gemeente.' Bij een goede preek kan iemand met recht zeggen: 'Ik had de ervaring dat de HERE zelf tot mij sprak'. Bullingers uitspraak raakt de kern: *predicatio verbi dei est verbum dei*.

God ter sprake brengen - Werk van de Geest

Stelling 7

De nauwe relatie tussen 'Woord' en 'Geest' geeft aan dat wij in de prediking de Schrift uitleggen onder de belofte dat de Heilige Geest de letter levend maakt. Wanneer dat gebeurt, dan geven de Schriften hun betekenis voor het heden vrij.

De rechte prediking krijgt gestalte in het krachtenveld van het werk van de Geest. Vanaf Pinksteren wordt er gepreekt. Wat impliceert dat voor de prediking? Op Pinksteren vierten wij de komst van God 'op de derde wijze', namelijk in de uitstorting van de Heilige Geest. Pinksteren is echt een nieuw heilsfeit na Kerst, Goede Vrijdag en Pasen en Hemelvaart. Pinksteren zegt dat de drie-enige God zich niet alleen geopenbaard heeft in het verleden van de heilsgeschiedenis. Hij spreekt nog altijd voort. En dat doet Hij door zijn Geest en Woord. De levende God heeft zich niet laten opsluiten in de kerk met haar ambt en sacrament, zoals Rome wil met zijn apostolische successie en eucharistie. De levende Heer heeft zich niet uit handen gegeven aan de viering van de liturgie, zoals de anglicaanse en oosters-orthodoxe spiritualiteit wil. En God levert zich ook niet uit aan de religieuze, charismatische persoonlijkheid binnen de charismatische gemeente, zoals in de pentecostale traditie altijd dreigt te gebeuren.

De soevereine, vrijmachtig God openbaart zichzelf doordat Hij zijn Woord in het heden doet verstaan. Dat is de hoge greep van de verkondiging. Om die reden is het gebed om de Heilige Geest bij de opening van de Schriften in de (gereformeerd-) protestantse kerkdienst ook net zo wezenlijk als in de Rooms-katholieke Kerk de consecratie wanneer het belletje rinkelt. Wij preken in de bede dat God zelf het Woord zal nemen. Het gaat in de prediking immers 'om het levende Woord'. Dan is de bediening in Geest en kracht.

God kennen, vrezen en dienen - Het doel (I)

Stelling 8

De preek beoogt de hoorder te leiden tot de rechte kennis van God, het leven in de vreze des HEREN en de heiliging van zijn Naam in deze wereld.

⁶⁹ Vr. Wat zijn de sleutels van het Rijk der hemelen?

Antw. De verkondiging van het heilig Evangelie en de Christelijke ban, of uitsluiting uit de gemeente, waardoor enerzijds het Rijk der hemelen voor de gelovigen geopend maar anderzijds voor de ongelovigen gesloten wordt.

Vr. Hoe wordt het Rijk der hemelen door de verkondiging van het heilig Evangelie geopend en toegesloten?

Antw. Volgens het bevel van Christus wordt aan de gelovigen verkondigd en openlijk betuigd dat hun, zo dikwijls zij de belofte van het Evangelie met een waar geloof aannemen, al hun zonden door God, omwille van Christus' verdiensten, waarlijk vergeven zijn. Aan alle ongelovigen en huichelaars echter wordt verkondigd en betuigd, dat de toorn Gods en het eeuwig oordeel op hen ligt, zolang zij zich niet bekeren. Naar dit getuigenis van het Evangelie zal God oordelen, zowel in dit als in het toekomstige leven.

'Hoor, Israël: de HERE is onze God; de HERE is één! Gij zult de HERE uw God liefhebben" (Deut. 6:4-5). 'Hij heeft u bekendgemaakt wat goed is en wat de HERE van u vraagt: niet anders dan recht te doen en getrouwheid lief te hebben en ootmoedig te wandelen met uw God' (Mi. 6:8). Wat Israël in Deuteronomium 6 belijdt en wat God in Micha 6 vraagt van zijn volk, is ook het doel van de prediking. God alleen (er)kennen als God, zijn Naam heiligen in een leven vol eerbied voor Hem die wij liefhebben omdat Hij ons eerst zó heeft liefgehad. Voor het gebeuren van de prediking betekent dat drie dingen:

1. Wij verkondigen in de preek de grote daden van God

De preek is allereerst verkondigen dat God is en Wie Hij is en hoe Hij is. Wij doen dat door zijn grote daden te verkondigen in Geest en kracht, zodat de hoorder ervaart dat God niet alleen zo was maar zo is en zal zijn. Wij doen dat onder de belofte dat God zichzelf bekendmaakt, zodat hoorders tot geloof komen, Hem gaan kennen, Hem meer en meer gaan kennen en zijn Naam gaan belijden. De verkondiging loopt daarom ook uit op de oproep in de gemeenschap met deze God te treden. En de preek wil de gemeenschap met God ook versterken en de gelovigen daarin bevestigen. De taal van de prediking is in deze verkondigende partijen, dus ook in de uitleg, evocatief. We vertellen niet nog eens wat toen gebeurd is, maar wij verkondigen in het verhalen van wat toen gebeurd is wie God nu is.

2. Wij stellen in de preek de hoorders 'voor Gods aangezicht'

De preek stelt ons als hoorders 'voor Gods aangezicht' en wekt op tot het leven in de vreze des HEREN, de rechte eerbied en het diep ontzag. De preek geeft daar ook woorden aan. Wanneer wij voor het aangezicht van God staan, dan staan we daar als levende en unieke mensen met onze vertwijfeling en ons verlangen, met onze angsten en vreugden, met onze innerlijk leven en met de beelden van de tv op ons netvlies. Hoogten en diepten, hart en handen, binnenkamer en buitenwereld, gloria en kyrie: zo is het leven in die vreze des HEREN. En de preek geeft daar woorden voor die de Psalmen ons aanreiken in klacht en lof, in verlangen en angst. De preek geeft daaraan de taal van de striemende profetie of de vertroostende heilsaankondiging. De preek geeft er taal aan in de Prediker voor de aanvechting, in het Hooglied voor de vreugde en het genot in het hier en nu van de liefdesbeleving. Zo kunnen we doorgaan. De taal van de preek is hier sterk evocatief: nodigend, liefelijk, beeldend, maar ook confronterend. Zo preken verdraagt zich niet met een huis-tuin-en-keuken-liturgie. De liturgie moet hier de ruimte geven en scheppen om klein te worden voor de Heilige, maar ook om op een ander moment rechtop te gaan staan voor Hem in loflied of in klacht. De liturgie moet ruimte geven om grote nood groot te laten zijn en soms ook om grote woorden te gebruiken.

3. Wij maken in de preek Gods wil bekend

God wil ons heil. Hij wil ook onze heiliging. En die twee hangen nauw samen. Wanneer wij Gods Naam heiligen door die te belijden met mond en hart en door recht te doen en de getrouwheid lief te hebben, blijkt daaruit dat wij de HERE recht kennen en delen in het heil. En wanneer wij God recht kennen, komt dat tot uiting in de heiliging van zijn Naam doordat wij zijn wil doen. In de preek moet duidelijk worden aan de hoorder wat God wil. Opdat wij die kennen, Hem dienen en zijn Naam heiligen. De taal van de preek is hier didactisch, uitnodigend en ook oproepend.

Zelfkennis, verootmoediging en bekering - Het doel (II)

Stelling 9

De preek beoogt de hoorder te leiden tot de rechte zelfkennis, opdat hij zich voor God verootmoedigt en ontvankelijk wordt voor de oproep tot omkeer.

Kennis van God leidt tot zelfkennis. Omgekeerd: er is geen kennis van God zonder kennis van onszelf. Dat kunnen we wellicht het adagium van de Reformatie noemen. Wanneer wij God leren kennen, leren wij ook onszelf meer en meer kennen. Voor de prediking betekent dit dat die ontdekkend moet zijn. Een goede preek ontdekt ons aan onszelf, leidt tot de ware zelfkennis. In de kerkdienst komen wij immers samen voor Gods aangezicht. En in het bijzonder de preek stelt ons voor God. Dan komt aan het licht wat verborgen is. Dan wordt mij helder wie ik zelf ben en wat ik voor mijzelf vaak niet weet of niet wil weten. 'Hij maakt u bekend, o mens, ...' (Mi. 6:8). In de preek leiden wij de hoorder tot de rechte kennis van zichzelf. Hoe staat hij voor God, voor de ander en hoe staat hij ervoor in het licht van zijn eigen door God bedoelde bestemming? Dat betekent voor de preek drie dingen:

1. Kennis van zonden en belijdenis van schuld.

Wanneer wij onszelf leren kennen in het licht van de kennis van God, dan leren we onze zonden kennen en gaan die belijden als schuld tegenover God. Een goede preek is ontdekkend. Zij brengt aan het licht wat verborgen is en helpt de dingen bij de naam te gaan noemen. Dat doet de preek in de verkondiging van de wet (de thora) en van het evangelie. De prediking is concreet en de prediker moet niet bang zijn zo te schudden aan het leven van de hoorder, op zo'n manier dat deze voor zichzelf gaat beseffen: is dit nu de bedoeling, zijn we daarvoor bestemd? Wat fout is in ons leven, wordt dan voor het aangezicht van God tot zonde. Liefdeloosheid, hebzucht, jaloezie, roddel, diefstal, overspel, et cetera zijn echte missers. Dat ontdekken we al luisterend: hier ben ik niet voor bestemd als schepsel - dat wil zeggen: beeld en gelijkenis van God - zonde, zulke missers! Het is niet alleen zonde, maar ook schuld. God en de naaste, en ook ikzelf als schepsel van God, zijn het waard dat het anders toeging. Wij zijn ver-schuld-igd God en de naaste lief te hebben. Onze zonden maken ons schuldig voor Gods aangezicht. Ontdekkende prediking leidt tot zelfinzicht, voert tot de belijdenis van schuld en overtuigt van de noodzaak van de verzoening van zonden door Christus.

2. Besef van vervreemding en verlangen naar God

Zelfkennis impliceert kennis van zonden. Maar dat niet alleen. Wanneer de preek blijft steken bij de ontdekking van de zonden met woord, gedachte en daad, dan loopt deze op den duur gevaar moralistisch te worden of oppervlakkig of benepen. De preek kan ook extreem worden door van alles wat mensen doen of laten te zeggen dat het bevlekt is met zonden. Dat staat zo haaks op de ervaring van de hoorders (doe ik dan alles fout, en niets goed?), dat het op den duur niets meer zegt. Dat is het trieste 'lot' van veel orthodoxe zogeheten 'zware' preken. Ze slaan als een moker, maar raken het echte leven toch niet. Uiteindelijk maken ze misschien wel boos of verdrietig, maar ze 'doen niet echt wat'. Werkelijk ontdekkende prediking graaft dieper: brengt ons voor het aangezicht van God bij onze diepste verlorenheid, namelijk dat wij vervreemd zijn van onze bestemming als schepsel van God en als kind van de Vader. Wat bij de vorige stelling is omschreven als het leven in de vreze des HEREN komt hier tot uiting in het aangrijpende besef hoezeer ik van God vervreemd ben en hoezeer ik ook in het leven van het geloof vaak nog zover van mijn bestemming verwijderd ben. We kunnen daarbij denken aan wat het klassieke formulier voor de viering van het avondmaal zegt: 'Dat wij met zulk een ijver om God te dienen ons niet begeven als wij schuldig zijn...' Het zijn de tonen die Paulus laat horen in Romeinen 7:13-26, dat ik het goede dat ik wil niet doe en het kwade dat ik niet wil wel. Dat besef moet de prediking teweeg brengen: dat wij in onszelf verloren mensen zijn. Want wanneer dat besef bij ons gaat leven, gaan wij ook verlangen. Prediking die op de juiste wijze ontdekkend is, predikt God en het leven voor Gods aangezicht zo, dat de hoorder het gemis gaat voelen en naar God gaat verlangen.

3. Oproep tot bekering en verbeelding van het nieuwe leven

Goede ontdekkende prediking laat de hoorder niet alleen met zichzelf en met zijn zonden en met zijn gevoel van verlorenheid achter. Zij eindigt in de uitnodiging, de oproep tot omkeer en een nieuw leven. We kunnen ook zeggen: de oproep tot bekering en de heiliging van de Naam des HEREN. Die oproep kan heel scherp en dringend zijn, zoals bij de profeten, maar staat altijd tegen de achtergrond van de heilsbelofte en gaat gepaard met een vaak beeldende schets van het mooie van het nieuwe leven voor Gods aangezicht. God wil het leven. En de prediker schetst dat zo dat de hoorder zingt: 'Ach, dat ik U, mijn heil, mijn schat, zo laat heb liefgehad' (gezang 430:3.).

Samenvattend kunnen we zeggen dat de prediking ons bestaan verheldert, in het licht stelt en confronteert. Zo roept de prediking op tot het 'alsnog' van de boete (Mat. 21:28-31: de tweede zoon kreeg berouw en ging 'alsnog') en het leven van de omkeer.

Wat is een preek?- Twee vanzelfsprekendheden

Stelling 10

Prediking is Schriftuitleg. Tegen de achtergrond van de nauwe relatie van Geest en Woord is preken wezenlijk uitleggen van de Schrift. Wij preken in de bede dat in de uitleg van de Schriften God zelf het Woord neemt. De lectio continua is een vergaande maar logische consequentie van de protestantse visie op de preek.

Stelling 11

Schriftuitleg is levensuitleg. Tegen de achtergrond van de nauwe relatie van Woord en Geest is de uitleg van de Schriften tegelijk uitleg van het leven. De orthodox-gereformeerde eis dat de preek bevindelijk moet zijn, is in deze lijn. Preken moeten over het leven gaan.

Prediking is uitleg van de Schriften en de uitleg van de Schriften is tegelijk uitleg van het leven voor Gods aangezicht. Dat leven voor Gods aangezicht leven wij in geloof en / of ongeloof, in zonde en in vergeving, in schuld en verzoening, in verdriet en vreugde, in vervreemding en verlangen. Goede schriftuitleg is in één beweging ook uitleg van dit leven in alle mogelijke gestalten. Kort gezegd: prediking is schriftuitleg en levensuitleg in één beweging. Dat is met andere woorden wat de gereformeerde spiritualiteit van de prediking eist, dat zij 'schriftuurlijk-bevindelijk' is. Wij sluiten ons graag bij die eis aan.

De bijbelse verhalen en teksten zijn zelf de neerslag en de weerslag van die beweging van het spreken van God in zijn woorden en daden en het leven van Israël in geloof en gehoorzaamheid en in afval en oordeel. Zo is het ook met het Nieuwe Testament. Bijbelverhalen zijn geloofsverhalen; de Schriften zijn tendensgeschriften, gericht op overtuigen en op veranderen van het leven van de hoorders. Zo gaan de woorden en getuigenissen van Gods daden telkens opnieuw in de geschiedenis het leven van Israël in en vormen dat leven van Israël in oordeel en genade. Dat krijgt weer zijn neerslag in een psalm of een wijsheidsboek of in een brief. De vorming van de Schrift is van dit proces de weerslag en de neerslag. De bijbelwetenschappen helpen ons die heen en weer gaande beweging tussen Gods handelen en spreken aan de ene kant, en de ervaringen van ongeloof en geloof et cetera aan de andere kant, in de Schriften te onderzoeken en op te merken.

In de prediking zetten wij deze beweging in wezen voort, met dien verstande dat de Geest deze Schriften en geen andere telkens opnieuw gezaghebbend in deze werkelijkheid doet horen. Dat is de betekenis van de canon. De Schrift gaat ons leven in en legt dat uit. En wij met onze levensvragen luisteren naar de Schriften in de bede dat God ze voor ons opent. Zo is de preek schriftuitleg en levensuitleg in één beweging. Dat is eigenlijk een vanzelfsprekendheid. Maar de hermeneutische implicaties zijn groot. Wij staan bij de uitleg van een tekstgedeelte telkens voor de vraag welke beweging van het leven voor Gods aangezicht wij in deze tekst, in dit bijbelgedeelte horen. Vervolgens is in één beweging de vraag waar die beweging van het leven binnen de tekst resoneert in het leven van de hoorders nu in onze leefwereld? Zo leest de Schrift ons leven open. En zo hoort onze levenswerkelijkheid de Schrift open. Dat is de belofte en het eigen werk van de Heilige Geest in de vertolking van de Schrift.

Wat vereist deze wijze van omgang met de Schrift in de prediking van onze hermeneutische competentie? In stelling 13 en 14 gaan we daar dieper op in. Eerst plaatsen we een paar kritische kanttekeningen bij enkele oude waarheden als het gaat om de preek.

Wat is een goede preek? - Kanttekeningen bij enkele oude waarheden

Stelling 12

Pogingen om de prediking omvattend te definiëren vanuit de weergave van de hoofdinhoud, snoeren onbedoeld de uitleg van de Schrift al van tevoren in en doen tekort aan de gecompliceerdheid van het leven voor Gods aangezicht. We denken aan oude omschrijvingen dat het in de prediking gaat om: prediking van de verzoening, prediking van zonde en genade, prediking van ellende-verlossing-dankbaarheid, prediking van de rechtvaardiging van de goddeloze. Dat geldt ook voor de eis dat prediking Christus-prediking moet zijn.

De (gereformeerde) Reformatie heeft de bevrijdende kracht van het evangelie herontdekt. We denken aan de betekenis van de gerechtigheid Gods als geschonken gerechtigheid. Daarmee herontdekte Luther de bevrijdende kracht van de boodschap van de rechtvaardiging van de goddeloze. We denken aan de herontdekking van de betekenis van de algenoegzaamheid van het offer van Christus en daarmee van de verzoening door Hem. Daarmee herontdekten de reformatoren de bevrijdende betekenis van de prediking van de genade tegenover de werkheiligheid, et cetera. Zo kunnen we doorgaan. Vervolgens werd deze herontdekking gesystematiseerd in de catechismussen. Daarmee kreeg het geloofsleven reliëf, onder andere in de prediking van de drieslag ellende-verlossing-dankbaarheid, maar we kunnen ook denken aan de prediking van de tweeslag wet (eisende gerechtigheid) - evangelie (schenkende gerechtigheid). Daarbij legde de Reformatie, zeker in de latere verfijning tijdens het tijdperk van het Piëtisme, grote nadruk op de innerlijke doorleving van het geloof en van de genade Gods. We wezen al op de betekenis van de bevinding. Geloven is leven.

Dit alles heeft veel opgeleverd. Niet alleen denken we aan de catechismussen, ook speciaal aan de prediking. De Schriften gingen op een ongekende wijze (weer) open tot heil van het leven.

Echter, steeds sterker werd de Schriftuitleg gesystematiseerd rond deze herontdekte bevrijdende kern van het evangelie - rechtvaardiging, verzoening - of rond de hoofdmomenten van het leven voor Gods aangezicht: ellende-verlossing-dankbaarheid, zonde-genade, wet-evangelie. Met name toen ook de heilsorde, de weg van de zondaar tot kennis van de zaligheid, gesystematiseerd werd tot een voorgegeven 'methodisme des Geestes', raakte de Schriftuitleg zijn vrijheid kwijt. Welke tekst ook aan de orde kwam, de boodschap was al tevoren duidelijk. Daarmee raakte de prediking de relatie met het leven kwijt. Dat gevaar bedreigde en bedreigt steeds meer de prediking van de rechtvaardiging van de goddeloze, de prediking van de verzoening, de prediking van zonde en genade, van wet en evangelie.

Wat is dan het probleem? Niet dat die in de Reformatie herontdekte bevrijdende inhoud zijn betekenis zou hebben verloren. Die inhoud moet echter zichzelf vanuit de uitleg van de Schriften opnieuw betonen. En dat zal ook gebeuren wanneer we het reformatorische principe maar vertrouwen en steeds opnieuw de Schriften uitleggen met alle hulpmiddelen. Daarbij gebruiken we ook de verworvenheden van de traditie, maar we leggen de Schriften uit met behulp van de traditie, niet volgens de traditie. Doen we dat laatste, dan komt er bij de uitleg van de Schriften uit wat we al wisten. En dan ontnemen wij de Schriften de mogelijkheid voor zichzelf te spreken. De Schriften moeten de mogelijkheid krijgen het leven - en dat is het leven nu, in deze cultuur van na de Verlichting, waarvan we in stelling 1 en 2 spraken - uit te leggen, te confronteren, te interpreteren en te veranderen voor Gods aangezicht.

Daar zit onze kritische kanttekening bij deze oude waarheden over de vereisten voor de goede preek. Deze oude uitdrukkingen willen te veel de inhoud van de preek vastleggen, en daarmee overschrijden zij hun grens. De rechtvaardiging van de goddeloze, de verzoening, ellende-verlossing-dankbaarheid, wet-evangelie en de heilsorde mogen niet functioneren als hermeneutische sleutels voor de lezing van de bijbel en voor het verstaan van het leven voor Gods aangezicht. Eerder dan wij beseffen worden deze geloofswerkelijkheden dan tot 'waarheden', tot letter die doodt of in elk geval niets zegt. Deze kritische kanttekening geldt ook de eis dat de prediking te allen tijde Christus-prediking moet zijn. We hebben daarvoor twee redenen:

In de eerste plaats geldt hier hetzelfde als we zojuist verwoordden ten aanzien van de rechtvaardiging of de verzoening. De eis dat bij de uitleg van de Schriften altijd en overal Christus expliciet verkondigd wordt, en dat altijd 'Christus in de preek aan de orde moet komen', leidt vaak tot gewrongen preken. Onderzoek wijst uit dat juist bij zulke passages de hoorders het minst goed luisteren. Dat is op zichzelf al een vingerwijzing dat de uitleg zelf wellicht niet klopt.

De uitdrukking dat prediking Christus-prediking moet zijn, zegt impliciet dat het in het geloofsleven om Christus gaat. Maar is dat zo? Is dat authentiek gereformeerd? Een betere vraag is of het bijbels is. Gaat het om Christus of gaat het om God, in onze spiritualiteit en dus ook in de prediking? Moeten we niet uitdrukkelijk zeggen dat het om God gaat en moet gaan? Om de kennis van God, de God van Israël. Die God heeft zich inderdaad in Jezus Christus ten volle en uiteindelijk geopenbaard. Daarom zeggen wij dat wij 'God kennen in Christus door de Geest'. En wij verkondigen Jezus Christus, de Weg, de Waarheid en het Leven. En wanneer het gaat over schuld, verzoening, vreemde vrijspraak, dan verkondigen wij Christus. Maar de prediking is ten principale niet per definitie Christusverkondiging. Het gaat in de preek om God, en om Wie en hoe God is. Dan hebben we het over de drie-enige God. Het gaat om die God, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, de Schepper, de Verzoener en de Verlosser..

Waarom is dit zo belangrijk? We denken in elk geval aan twee dingen:

Ons eerste motief is apologetisch. In het gesprek met het jodendom en met de islam is het heel belangrijk duidelijk te maken dat wij in God geloven, God aanbidden. Het is God die zich in Jezus Christus op het hoogst heeft geopenbaard. Gods verhaal wordt in Jezus Christus tot het einde uitgeschreven. Zo is God. Wat wij voorkomen moeten, is een aanbidding van en geloof in een Jezus die eigenlijk apart staat van God. Dan wordt God zelf eigenlijk een verre abstracte grootheid, en komt Jezus voor Hem in de plaats op de voorgrond. Dat is onbijbels, en apologetisch schadelijk. Het tweede motief is (pastoraal-) theologisch. Door de eenzijdige nadruk dat prediking te allen tijde Christus-prediking moet zijn, dreigt de soteriologie (de leer van de redding van de zonde) op de voorgrond te komen. Maar suggereert dat niet dat het hele leven opgaat in de tweeslag zonde en vergeving? Heeft het leven van de mens voor het aangezicht van God echter niet vele anderen aspecten, die dreigen te worden weggedrukt? We denken aan levensvragen die veel meer te maken hebben met God als Schepper en zijn voorzienigheid: geboorte en sterven, gezondheid en ziekte, werken en rusten, angst en geborgenheid, leiding en lot. We kunnen ook denken aan vragen die meer horen bij de pneumatologie: de heiliging, de vruchten van het geloof, de toekomstverwachting, de ethiek.

Kortom, de eis dat de prediking te allen tijde Christus-prediking moet zijn versmalt de thematiek van de prediking en doet tekort aan het werk van de drie-enige God en aan de veelheid van levensvragen voor Gods aangezicht. Ook wordt ons zo onbedoeld het zicht ontnomen op de diversiteit van de Schriften. Die bestrijken het ganse leven in deze wereld met alle vragen die dit leven met zich mee brengt. Dit is het gelijk van een oude gereformeerde eis dat de prediking trinitarisch-christocentrisch moet zijn.

Wat hebben wij predikers nodig? – Moed

Stelling 13

De echte dienst aan het Woord vereist bij de prediker een geheiligde persoonlijkheid. Kenmerkend voor de geheiligde persoonlijkheid zijn: eerbied voor God, vrijheid ten opzichte van mensen en bewustheid van eigen verlangens en tekorten.

Het gaat in de preek om de echte dienst aan het Woord en de gemeente. Dat vraagt om de houding van de eerbied. Wie het Woord van God verlangt te vertolken, betreedt heilige grond. Wij preken in de hoop en de bede dat God zelf het woord neemt. De vraag aan de prediker is of hij daar gevoel voor heeft. Dat blijkt uit een werkelijke luisterhouding. Dat is de gestalte van de eerbied. Er zijn twee gevaren die deze houding van de eerbied bedreigen:

Preken geeft macht. Wij oefenen met het (heilige, gezaghebbende) Woord invloed uit op mensen, in vermaning en vertroosting. De vraag aan de prediker is of hij zich deze macht bewust is.

De keerzijde is vrees voor mensen. Wat zullen zij er van vinden? Daarmee worden we afhankelijk van hen. Angst voor het oordeel van de hoorders maakt ons afhankelijk van hen. En die afhankelijkheid van hoe mensen 'ons vinden' maakt ons weer angstig. We raken onze onbevangenheid en vrijheid kwijt in onze relatie tot het Woord en in onze relatie tot de werkelijkheid.

Het gaat er dus om die werkelijke vrijheid te verwerven: als dienaar van God vrij ten opzichte van alle mensen en als vrij mens van God aller dienaar. Zo willen we met een variatie op een bekend woord van Luther samenvatten waar het ons hier om gaat. Om in die vrijheid te staan is moed nodig! De prediker heeft die moed nodig van de geheiligde persoonlijkheid, die tegelijk onafhankelijk en toegewijd is. Om steeds meer zo'n geheiligde persoonlijkheid te worden moeten we onszelf (steeds meer willen leren) kennen: niet alleen theologisch, spiritueel, maar ook psychologisch. Weten we van onze eigen verlangens en onze emotionele of affectieve tekorten? Zo niet, dan gaan die ongemerkt onbewust doorspreken in onze (wijze van) preken. Wanneer we graag aardig gevonden worden, dan kan ons dat hinderen om onafhankelijk te zeggen wat gezegd moet worden. Wanneer we door welke oorzaak ook een 'klein ego' hebben, kan dat op de kansel gemakkelijk gecompenseerd worden door verbaal en psychologisch geweld te gebruiken. Zo kunnen we doorgaan. Wat voor alle predikantswerk geldt, geldt zeker ook bij de predikant als prediker: zijn wij bereid ook deze onbewuste drijfveren onder ogen te zien, wanneer ze aan het licht komen? Vaak gebeurt dat doordat anderen kritisch naar ons luisteren. Willen we dat?

Stelling 14

De culturele context van stelling 1 en 2 en het wezen van wat de preek is, vereisen bij de prediker een goed ontwikkeld hermeneutisch bewustzijn en bijbels-theologisch inzicht. De moed die daarvoor nodig is, is een voor de goede preek vereiste theologische deugd.

Goede prediking vraagt in elke tijd om predikers die een scherpe neus hebben voor wat zich afspeelt in de onderstromen van de tijd en de geesten van de hoorders. Wij preken niet in het luchtledige voor statische poppen, maar voor levende mensen in een veranderende samenleving. En die samenleving veranderde en verandert nog steeds snel. Daarbij verandert zij niet alleen van gedaante, maar ook in de onderstromen. Vooral dat laatste is belangrijk voor de prediking. Wanneer onze leefwereld alleen maar in uiterlijke vormen veranderde, zodat we kunnen zeggen dat alles nu eenmaal heel anders is dan vroeger, dan konden we volstaan met 'actuele prediking'. Die kreet hoorden we vaak in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw. De predikers moesten goed hun krant lezen en tv kijken om daar bij aan te knopen in de verkondiging en om goede voorbeelden uit het dagelijks leven te gebruiken. We doen daar niets van af. Toch denken we dat er veel meer nodig is dan wat praktischer preken in eigentijdse bewoordingen.

We leven in de cultuur van De verdwijnende hemel. Gezag van het Woord, van het ambt en van het instituut; God; de betekenis van de religie; de autonomie en mondigheid van het individu; et cetera, et cetera. Al deze grote begrippen hebben een andere gevoelswaarde en betekenis gekregen in de onderstroom van het leven van de hoorders. Moderne mensen leven gesegmenteerd. Enerzijds

zijn we wereldburgers en zien we alles. Anderzijds zijn we mensen die net als vorige generaties behoeften hebben aan een eigen leefwereld. Enerzijds is niets meer heilig. De geheimen van de schepping worden ontrafeld tot en met de geheimen van geboorte en dood. Anderzijds is er een diep verlangen bij velen naar een nieuw verstaan van wat zin heeft en heilig is. Enerzijds zijn wij allergisch voor instituten of mensen die aanspraak maken op gezag. Anderzijds worstelen we met de nivellering van alles wat bestaat. Als alles en iedereen gelijk is en van dezelfde waarde, en als alles moet kunnen, is er dan nog iets om je druk over te maken? Het leven is dan dodelijk saai. Binnen die leefwereld waarin de eenheid van het leven weg is, geloven mensen in God, horen zij zijn Woord, leven zij hun leven en stellen hun levensvragen vanuit verdriet en vreugde, geboorte en dood, goed en kwaad, hoop en wanhoop, ziekte en zinloos geweld, natuurgeweld en natuurpracht, welvaart en milieuramp.

In deze context preken, vraagt dat wij ons hermeneutisch bewustzijn ontwikkelen en ons hermeneutisch inzicht versterken. Bij het eerste denken we aan die fijne neus voor wat leeft en beweegt in de geesten van de mensen die onder ons gehoor kunnen komen. Bij het tweede, de versterking van ons hermeneutisch inzicht, denken we vooral aan ons inzicht in de bijbelse hermeneutiek. Wat is de eigen thematiek van elk bijbelboek? Wat is het tegoed van het Oude Testament in de wijsheidsboeken en in de profetieën en in de thora? Welke tradities - scheppingstraditie, exodustraditie, ballingschapmotief, et cetera - kunnen we onderscheiden in diverse bijbelboeken en wat betekent dat? Als er iets essentieel is voor de rechte prediking, dan is het wel een gedegen inzicht in de bijbelse theologie van Oude en Nieuwe Testament.

Preken vraagt vervolgens de theologische moed om in de ruimte van de vertolking Woord en werkelijkheid met elkaar in contact te brengen. En dat in vrijheid, dat wil zeggen zonder een Vorverständnis (vooringenomenheid, een geheel van vooronderstellingen) van bij voorbeeld de rechtvaardiging van de goddeloze, of wet-evangelie, of de drieslag van de Heidelbergse Catechismus. Die thema's zullen zich vanzelf wel aanbieden omdat het grondmotieven uit de Schrift en uit het (geloofs)leven zijn. Maar zij krijgen wel hun eigen kleur, mede door de noodzakelijke vervoeging in de huidige context. We noemen twee voorbeelden:

Nemen we een thema als het eindoordeel, beleden in onder andere artikel 37 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Wat betekent deze belijdenis dat Christus wederkomt om te oordelen de levenden en de doden binnen de context van onze wereldsamenleving met onnoemelijke massa's armen, ontrenten, en hun rijke verdrukkers? Daar spreekt artikel 37 niet over, maar de hoorder van nu ziet die massa's wereldwijd die als ratten sterven wel voor zich als het gaat om het eindoordeel. En hij zal zich afvragen: gaan die dan allemaal verloren; doet God dan geen recht aan hen? In dat hermeneutisch bewustzijn ga ik dan naar de bijbel. Mij wordt bewust dat er meer is in de bijbel dan waar de geloofsbelijdenis over spreekt. Nader hermeneutisch inzicht in de profetieën en de psalmen leert mij hoe die spreken over het gericht over de rijken, het recht voor de armen, de wraak Gods over alle bedrivers van ongerechtigheid.

Een ander voorbeeld. Het is goed gereformeerd om het kwaad in de wereld en de zonde van de mens nauw op elkaar te betrekken. Alle kwaad is gevolg van de zonde. Maar kan dat zomaar in elke context? Juist het zicht op de ontzagwekkende bovenmenselijke dimensies van het kwaad zegt ons dat er meer over te zeggen is. Bij de moord op twee miljoen Joodse kinderen spreken over 'gevolg van de zonde' is een abstractie die tekort doet aan de ernst van die verschrikkingen van de concrete geschiedenis. Bij een ontzaglijke natuurramp kan er zeker sprake zijn van een relatie met menselijk handelen. Maar dat is vaak heel indirect, bij voorbeeld in de ontbossing. Het kwaad dat de slachtoffers treft staat niet in relatie tot wat zij zelf gedaan hebben. Dan spreken over 'gevolgen van de zonde' levert spiritueel alleen onbegrip op. Dit hermeneutisch bewustzijn doet ons dan ook zoeken naar andere motieven, beelden, woorden in de Schriften en in de christelijke geloofstraditie. Motieven als 'satan', beelden als 'poel van vuur en sulfen', 'de dood', woorden over 'zuchten van de schepping', woorden van klacht, gebed om Gods ingrijpen, boeken als de Prediker, dat alles dient zich aan. Er is meer te zeggen over de macht van het kwaad, vanuit de Schriften.

De rechte prediking vereist dit hermeneutisch bewustzijn, deze kennis van de bijbelse hermeneutiek en van de bijbelse theologie. En zij vraagt de moed om het eigen Vorverständnis (de vooringenomenheid???) telkens opnieuw los te laten.

Stelling 15

De ontwikkeling van het hermeneutisch bewustzijn vereist bij de prediker kennis en bewustzijn van de maatschappij en de cultuur, en daarbij de moed om (de) vragen toe te laten.

De goede preek ontstaat in die vrije ruimte van de ontmoeting van de bijbeltekst en onze levenswerkelijkheid. In die ontmoeting, zo hopen en bidden we, spreekt God zijn levend Woord. In die

ontmoeting is dus die tweede 'partij', onze levenswerkelijkheid en ons hermeneutisch bewustzijn daarvan, ook essentieel. De eerste, de bijbeltekst, treedt deze ruimte gezaghebbend binnen. Dat belijden wij met de belijdenis van de canon. De tweede, onze levenswerkelijkheid, treedt deze ruimte van de ontmoeting onbevungen binnen. Geen vraag vanuit onze levenswerkelijkheid is in deze ontmoeting 'gek'. Wij hoeven God en zijn Woord nergens tegen te beschermen. God bewijst zichzelf in Geest en kracht. Dat is de belofte van Pinksteren. De vraag is of wij het wagen met deze belofte. Geloven wij dat God met zijn Woord het aan kan? En kunnen wij het zelf aan wanneer in die ontmoeting van bijbeltekst en levenswerkelijkheid Gods Woord gaat klinken en misschien anders dan wij gedacht hadden?

Het gevoel van hoorders dat hun vragen in de preek niet aan de orde kwamen, kan wel eens te maken hebben met de vraag of de prediker hun vragen wel echt kent en of hij hun vragen wel durft kennen. Want vanaf dat moment dat hij de vragen van de hoorders echt kent, kan er in die ontmoeting een antwoord komen dat de prediker niet had verwacht. Dat is riskant. Maar het is de moeite waard, want vrijwel altijd is dat wel het antwoord waar de hoorder op heeft gewacht.

De praktijk - Drie voorbeelden

We sluiten dit artikel af met drie voorbeelden. Ze zijn slechts een impressie van de hoofdmomenten van de preek en geven aan waarom wij tot die lijn gekomen zijn.

1. Geluk-zoekers of rust-vinders? - Ruth 3:1

Wij struinen wat af op de markt van gezondheid, genot en geluk. Een typerende uitdrukking voor ons, moderne westerlingen, is dat wij 'rusteloos zoeken naar geluk'. Tevergeefs zoeken we in de bijbel naar een woord voor 'geluk' wanneer het gaat om het gewone leven van relaties, werk, eten, kleding, wonen, nageslacht, ziekte en dood. De bijbel spreekt in dat geval van 'rust'. Wanneer er na een ellendige tijd in de periode na Jozua en voor Saul een richter opstond die orde op zaken stelde, dan kwam er rust in het land. De boer kon zaaien zonder angst voor plundering, de vrouw kon kinderen krijgen zonder angst voor verkrachting, moord en ontvoering, et cetera.

'Rust' is het thema van het boekje Ruth.

Elimelech en de zijnen zoeken een bestaan in Moab. Zij vinden de rust maar ten dele: Naomi blijft achter met twee schoondochters zonder nageslacht. Geen rust.

Het bijbelboek eindigt met Naomi die Obed op haar knie heeft: nageslacht, toekomst, rust. Wat is het geheim van het vinden van deze 'rust', deze bestaanszekerheid?

Ruth die trouw blijft aan haar eens gemaakte keuze in geloof. Waar gij zult heengaan, zal ik heengaan, et cetera. Zij draagt de consequenties in de weg die voor de vreemdeling, de wees en de weduwe open stond: aren lezen op het veld. Zij gaat niet terug naar Moab. Zij loopt geen jonge mannen na, arm of rijk. Dat wil zeggen dat zij zich niet prostitueert. Zij is trouw in de weg van de thora. Boaz die zich gelegen laat liggen aan wat de Thora vraagt. Hij eert de sabbat en houdt de sabbatswetten. Hij laat de hoek van het land staan voor de vreemdeling. Hij geeft de armen ruim baan op zijn land. Hij ziet en beschermt deze kwetsbare vreemdelinge: vrouw, jong, buitenlandse. Hij staat voor zijn verantwoordelijkheid op het moment dat het erop aan komt te 'lossen'.

Beiden houden zich op eigen wijze en vanuit heel verschillende plaatsen aan de thora, de sabbatsgeboden vol evangelie voor de armen, de weduwe en de wees. Zij vinden rust (Naomi, Ruth) en zij brengen rust (Boaz). En wie rust brengt, vindt die ook zelf (Boaz). Hij is het tegenbeeld van de rijke dwaas uit de gelijkenis (Luc.12:13vv). Deze rijke boer wil zijn toekomstige rust verzekeren door alles voor zichzelf te houden en op te tasten voor vele jaren. Hij zocht de rust op de wijze der heidenen (Luc. 12:22vv.). Hij was een geluk-zoeker. Hij vond het niet. Het geheim van de rust-brenger en de rust-vinder is dat beiden eerst het Koninkrijk Gods zoeken in het gegronde vertrouwen dat God zelf zal instaan voor al het andere. Dat wordt je 'bovendien geschonken'.

2. Vervreemding en aanvaarding: - Lucas 19:1-10

Bij gedeelten als deze moeten we ons bewust zijn dat het verhaal overbekend is. Aan de uitleg sec valt weinig 'eer te behalen'. Het draait er in hoge mate om dat de prediker een duidelijke visie heeft op de theologisch-hermeneutische mogelijkheden van het gedeelte. Wij kiezen ervoor de preek homiletisch op te bouwen vanuit het motief van de vervreemding. De verlorenheid van de mens heeft hier vooral het kenmerk: vervreemd van zijn van Godswege bedoelde bestemming. De grond voor Zacheüs' omkeer is de ervaring onvoorwaardelijk aanvaard te zijn. Geloof is dan verwondering over de jou geschonken ruimte van de genade.

Zacheüs is vervreemd van zichzelf, van zijn medemensen, van zijn wortels, van zijn bestemming. Hier kan een heleboel exegetisch materiaal verwerkt worden van vers 1-4. Rondkijkend in onze leefwereld is het niet moeilijk veel signalen van deze vervreemding te herkennen.

Jezus doorbreekt de gesloten cirkel. Hij betoont zich de herder van Ezechiël 34. Hij doet dat door het verrassende te doen. Hij 'weegt' Zacheüs niet, zodat deze natuurlijk te licht zou worden bevonden. Hij pint hem niet vast op zijn verleden, waar hij nooit meer van los zou kunnen komen. Hij aanvaardt hem, onvoorwaardelijk. Deze roep van Jezus vertegenwoordigt een wereld die Zacheüs niet kent, die hem verrast, en losmaakt uit zijn isolement. Hier kunnen we exegetisch materiaal verwerken uit vers 5-6. De reactie van de omstanders in vers 7vv. kunnen we uitwerken als contra-punt. Ongetwijfeld is er een hoog herkenbaarheidsgehalte. 'Eens een NSB-er, altijd een NSB-er, tot je kinderen toe.' Dit kunnen we aanvullen met andere voorbeelden. Hoe vaak worden mensen 'gewogen' en vastgepind op hun tekort, hun verleden. Een godsdienstig stelsel dat op deze wijze 'weegt' in plaats van aanvaardt, is enerzijds erg burgerlijk, anderzijds keihard.

Verwondering en blijdschap over zulk verrassend heil zijn kenmerk en vrucht van waar geloof.

3. Volharding der heiligen; God laat zich niet onbetuigd - Hebrëen 10:35.

De Hebrëenbrief is een preek over een uiterst actueel thema: volharding. Houden wij het vol te geloven, naar de kerk te gaan wanneer zo velen 'afvallen'. Het woordje 'nog' is kenmerkend in veel gesprekken: gaan de kinderen nog naar de kerk, is er nog een tweede dienst, et cetera.

In de Dordtse Leerregels staan troostvolle woorden voor aangevochten zielen over Gods macht, 'waarmede Hij de ware gelovigen in de genade bevestigt en bewaart', en die zo groot is dat 'zij door het vlees niet overwonnen kan worden'. Vergelijkbare dingen zegt de Nederlandse Geloofsbelijdenis over de kerk. God staat er zelf voor in dat zijn kerk in stand blijft. Hoe zwaar het weer ook is waar de gemeente van Christus door moet, God houdt de 7000 die de knie niet voor Baäl buigen. Daar kun je je aan optrekken wanneer je zwaar vervolgd wordt. Wij belijden met onze belijdenissen de volharding der heiligen. Zeker ook nu komt het aan op volharding, het uithouden, het eronder uithouden (letterlijk naar het Grieks). En zeker ook nu is het van wezenlijk belang te ontdekken dat het geheim van de volharding niet is dat wij het volhouden, maar dat God zich niet onbetuigd laat. Dat is het thema van de Hebrëenbrief, vooral 10 en 11.

De afval is een reëel gevaar. De bijbel en de geloofservaring weten van twee oorzaken voor de afval. Je mee laten slepen op de weg van de zonde. Daarvoor staan David in zijn zonde met Uria en Bathseba in het Oude en Petrus in zijn verloochening van Jezus in het Nieuwe Testament model. De tweede oorzaak voor de dreigende afval is de verslapping. Daarover gaat het in de Hebrëenbrief vooral.

De afval dreigt waar wij de spanning niet meer uithouden tussen het zien wat voor ogen is en het uitzien naar wat beloofd is. Wanneer de zin 'Wat merk je ervan dat God er is? Wat zie je er nu van in deze wereld dat Jezus Christus leeft en regeert? Kijk eens naar...' Wanneer die zinnen ons meeslepen dreigt de afval.

Dat was het reële punt voor de gemeente van de Hebrëen: tweede generatie, onder de druk van vervolging. Er is geloofsvermoeidheid, neiging terug te keren tot de vastheden van de synagogale eredienst. De brief is een opwekkingspreek vol oproep, nodiging en vermaning om te volharden. De brief of preek steekt een hart onder de riem door duidelijk te maken wat het geheim is van de volharding. En dat is dat wie gelooft, zal merken dat God zich niet onbetuigd laat. Hij maakt dat duidelijk aan de hand van het levensverhaal van een aantal gelovigen uit het Oude Testament. Zij stonden allemaal in die spanning tussen aan de ene kant onze werkelijkheid van de knots in Kaïns hand voor Abel, de spotters rond Henoeh en Noach voor de zondvloed, de dode schoot van Saraï voor Abraham, et cetera, en aan de andere kant de belofte van het Koninkrijk van de Messias in Gods toekomst. Wat hen kenmerkte was hun geloof. En dat geloof was de vaste grond voor hun hoop, zodat zij vanuit hun barre heden zich uitstrekten naar die toekomst, ernaar uitzagen en hun leven erop richtten. Dat geloof was voor hen een bewijs voor wat zij niet zagen. Bewijzen konden zij het niet, maar in het geloof wisten zij het. De wereld is geen vrucht van een cyclus maar schepping van Israëls God. Bewijzen kon Abraham het niet, maar hij wist het. Deze uittocht uit Oer is geen vergissing. De vrienden van Daniël konden het niet bewijzen, maar zij wisten het. God kan redden uit de brandende oven, maar ook als Hij ons niet redt, dan zullen we het beeld van Nebukadnezar nog niet aanbidden, want dan redt God op een andere wijze. Dat wisten deze gelovigen.

In het leven van zulke gelovigen laat God zich niet onbetuigd. Dat heeft Abel gemerkt, toen God zijn offer aannam. En Henoeh toen de HERE hem thuishaalde. En Abraham toen hij alsnog een zoon kreeg. Dat hebben de martelaren gemerkt in het feit dat zij het volhielden in hun benauwdheid. God heeft getuigenis gegeven.

En zo doet Hij nog. Daardoor kunnen wij het volhouden.

Het geloof brengt zijn eigen bevestiging met zich mee. Dat is de belofte die vraagt om het ermee te wagen.

Wij roepen mensen niet op om te geloven 'ook al zie en ervaar je er niets van'. Wij mogen ook nu verkondigen dat wie gelooft en hoopt en zijn of haar leven op het Rijk richt, zal merken dat God zich op beslissende momenten niet onbetuigd laat. In troost, in kracht, in zicht op wat te doen, in uithoudingsvermogen. Zodat wij het volhouden in zijn kracht.

13. Cirkelen rond het geheim

Preken in een postmoderne context

P.L.R. van der Spoel

Wat er elke zondag in al die kerken gebeurt, waar we met elkaar op die momenten naar verlangen, is niets anders dan een ontmoeting tussen God en ons. Een ontmoeting die plaatsvindt omdat God tot ons spreekt en wij mogen reageren. In die ontmoeting speelt de verkondiging een cruciale rol, omdat daarin zowel Gods stem als onze reactie verwoord wordt. Dat geeft aan wat de taak van de voorganger is. De Amerikaanse homileet Eugene Lowry vergelijkt in zijn boek *The Sermon* de taak van een prediker met het werk van een verloskundige. Bij het maken en houden van de preek gaat het om 'nieuw leven dat wordt geboren en de doeltreffende prediker zal als een verloskundige weten wanneer hij rustig aan moet doen om het geboorteprocés niet te verstoren en wanneer hij juist koortsachtig aan het werk moet om te voorkomen dat een bepaalde blokkade het leven dat bijna geboren wordt belemmert'. Preken is aanezig zijn bij de geboorte van nieuw leven in Christus, bij het geheim van het geloof. Het is de taak van de voorganger te zorgen dat hetgeen tussen God en de hoorders kan plaatsvinden mag gebeuren. Wij verwekken het nieuwe leven niet en we baren het niet, maar we zijn behulpzaam bij de geboorte. Dat is vreugdevol en verantwoordelijk werk. Het is, om met de ondertitel van Lowry's boek te spreken, 'dancing the edge of mystery'.

Preken is nauw betrokken zijn op dat geheim van Gods werk in het hart van mensen. Je bent er helemaal op gefocust en toch kun je het niet bewerken en is het uiteindelijk Gods Geest die het doet. Maar je weet dat de Geest jouw preek wel degelijk wil gebruiken en dat het daarom nauw luistert hoe je preekt. Preken scheppen ruimte voor het werk van de Geest, maar kunnen dat werk ook in de weg staan. Preken is prachtig: je mag bij Gods heilswerk betrokken zijn. Tegelijkertijd is het een verantwoordelijke taak, omdat je Gods werk de ruimte kunt geven of ontnemen. Preken is cirkelen rond het geheim, je bent er helemaal bij betrokken en toch onttrekt het zich aan jouw inspanning, is het iets dat veel groter en ingrijpender is dan de preek ooit bevatten kan.

13.1. Verlegen met het geheim

Het is juist die combinatie van enerzijds dat ongrijpbare geheim van Gods werk in mensenharten en anderzijds de verantwoordelijkheid om die ontmoeting mogelijk te maken, die veel predikanten een gevoel van verlegenheid geeft, zo lezen we in interviews en weten we uit ervaring. Je begeleidt het geheim, je scheidt de noodzakelijke voorwaarden voor de geboorte van nieuw leven met God door het Woord te verkondigen⁷⁰, maar hoe breng je dat Woord zo, dat er ook echt geluisterd wordt, dat het mensen raakt? Onder predikers is er veel verlegenheid met de verkondiging⁷¹. Iets van die verlegenheid wordt verwoord in een artikel in *Wapenveld*⁷², waar dr. H. de Leede verzucht: 'Waarom vind ik de preken van orthodox-gereformeerde predikers voor Radio 5 zo vaak saai, terwijl de voorganger zo gewetensvol de bijbeltekst als gezaghebbend Woord van God probeert uit te leggen? Waarom ben ik geregeld vertwijfeld over de werking van mijn eigen preken, ondanks dat ik best wel regelmatig hoor dat men "veel geleerd heeft vanmorgen". Misschien ben ik juist daarom wel onzeker. Het gaat er immers vooral om dat preken de hoorder iets doen, zodat mensen erdoor veranderen in denken, voelen en handelen. Maar dan moeten onze preken over het leven gaan'. De twijfel waarover hij het heeft is voor veel predikers herkenbaar: wat doen mijn preken de hoorders? Hoe kan ik zo preken dat de boodschap helder is, de mensen raakt, dat ze merken dat het over hen gaat, dat het niet een saai betoog wordt? Waar de hoorders in gedachten komen, werkt dat lang niet altijd inspirerend, soms eerder beangstigend. Want die hoorder is zo anders dan hij was, hij luistert zo anders dan de prediker aanvankelijk dacht en laat dat steeds duidelijker merken ook. Hoe kun je deze boodschap aan die hoorders van zondag doorgeven? Daarover gaat de meeste verlegenheid met de preek: hoe communiceer ik de bijbelse boodschap met de postmoderne hoorder?

13.2. De postmoderne hoorder

⁷⁰ Romeinen 10:17

⁷¹ De beste verwoording van deze verlegenheid is te lezen in het boek van de Zwitserse homileet Rudolf Bohren, *Predigtlehre*, paragraaf 2, waar hij de verlegenheid benoemt als 'Sprachlosigkeit'.

⁷² *Wapenveld*, 50e jaargang, nr.5

Eén van de belangrijkste kenmerken van die postmoderne hoorder is dat hij sterk beïnvloed is door de moderne media. De impact van tv, radio, kranten, de reclame-industrie en het internet op onze manier van denken en beleven is nauwelijks te overschatten. De laatste 25 jaar had bijna ieder huishouden een televisie, de laatste vijf jaar hebben echter de meeste gezinsleden een eigen televisie op hun kamer staan. Op z'n zestigste verjaardag heeft een gemiddelde jongere in z'n leven 12.000 tot 15.000 uur televisie gekeken. De gevolgen hiervan voor de manier van luisteren en omgaan met een boodschap zijn heel bepalend voor het luisteren naar preken. Dankzij de moderne media heeft er namelijk een verschuiving plaatsgevonden van woord- naar beeldcultuur, van oor naar oog, van argumenten naar indrukken. Doordat de camera overal bovenop zit, word je als kijker helemaal meegenomen in wat er gebeurt, zie je alles tot in detail. Televisie kijken is een 'multi-sense-involvement' geworden, meerdere zintuigen worden geprikkeld, je wordt er helemaal bij betrokken. Zo zijn inmiddels al enkele generaties opgegroeid: ze zijn eraan gewend dat de dingen op een spannende en boeiende manier worden overgedragen. Ze zijn gewend om er intens bij betrokken te worden.

Het belangrijkste gevolg hiervan voor de prediking is dat ook de bijbelse boodschap echt anders moet worden overgedragen. Het gaat er niet meer om de hoorders met een serie argumenten te overtuigen van de waarheid, maar om de relevantie van de boodschap aan te tonen, ze erin mee te nemen en er bij te betrekken.⁷³ Voor alle duidelijkheid: dit wil niet zeggen dat argumenten er niet meer toe doen, dat er door de huidige generatie niet meer wordt nagedacht en alleen nog maar wordt gevoeld. Nee, er wordt wel degelijk nagedacht, maar op een andere manier. Ze luisteren met hun ogen en denken met hun hart. Ratio en emotie zijn tegenwoordig nauw met elkaar verbonden, waar ze vroeger ook los van elkaar konden worden 'bediend'. Dit betekent heel praktisch dat lange betogen, aaneenschakelingen van argumenten over een bepaalde waarheid niet meer opgepikt worden. Wat men wil overdragen moet helder, betrokken en beeldend gebracht worden, dan dringt het echt door en kan men er iets mee in het eigen leven.

Door sommige predikers wordt deze ontwikkeling gezien als een vervlakking van de boodschap. Daarmee suggeren ze dat gedegen argumentatie en uitvoerige uitleg noodzakelijk zijn om de diepgang van de boodschap over te brengen. Het tegendeel is waar. Juist waar hoofd en hart, oor en oog worden aangesproken kan de inhoud van de boodschap landen in het leven van de hoorder. Waar niet zozeer het overtuigen van de waarheid, maar veelmeer het aantonen van de relevantie van de boodschap centraal staat, is inderdaad sprake van een andere invalshoek voor de preek, maar het doel blijft hetzelfde: dat men hoort en gelooft.

Dat aantonen van de relevantie van de bijbelse boodschap kan voor de postmoderne hoorder dus niet langer in de vorm van een uitgebreid beargumenteerd betoog. Relevantie moet men niet alleen begrijpen met het hoofd, maar wil men vooral kunnen aanvoelen. Iets is relevant als het de hoorder raakt, iets in hem of haar losmaakt. Relevantie beleeft men in de eerste plaats op het niveau van het hart, het gevoel: gaat er een snaar trillen door wat hier gezegd wordt? Dat is de manier waarop bij de postmoderne mens een boodschap landt. Het gaat wel degelijk om de inhoud van de boodschap, maar de vorm waarin die boodschap binnen kan komen bij de hoorders is heel anders dan 25 jaar geleden.

13.3. De postmoderne prediker

13.3.1. Met andere woorden

Waar de manier van luisteren zo ingrijpend veranderd is, zal ook de manier van preken moeten veranderen. De meeste predikers voelen dat wel aan, maar in de praktijk om de oude vertrouwde preekstijl, de klassieke opbouw te veranderen. De hoorder denkt beeldend, maar de prediker spreekt betogend.⁷⁴ Het is als een vliegtuig dat nog steeds de oude aanvliegeroute voor de landing kiest, terwijl de landingsbaan inmiddels verlegd is. De gevolgen laten zich raden. Vooral in de angelsaksische theologie is er al geruime tijd aandacht voor het feit dat de hoorders anders luisteren en de predikers dus anders moeten preken. Iemand die zich daar goed bewust van is geweest, is David Buttrick. Hij onderzocht hoe de communicatie tussen mensen die met elkaar praten verloopt. In zijn boek *Homiletic: moves and structures* pleit hij ervoor om die natuurlijke spraakpatronen ook in de preek te gebruiken, zodat je echt met de hoorders in gesprek bent, hen er al prekend direct bij betreft.

⁷³ Alistair McGrath vertelde in zijn toespraak op de EO-conferentie "De Boodschap en de Kloof" over een student die wat christelijke boeken had gelezen en daarover zei: "It may be true, but it doesn't seem to be real".

⁷⁴ Het was de homileet David Buttrick die op overtuigende wijze liet zien hoe de communicatie tussen twee mensen die met elkaar spreken verloopt. Hij pleit er in zijn "Homiletic: moves and structures" voor om ook in de prediking die natuurlijke spraakbeweging te volgen.

Wanneer we luisterend naar preken van predikers die nog op de klassieke manier preken⁷⁵ en predikers die bewust gericht zijn op de verkondiging aan de postmoderne hoorder, valt een aantal verschillen op. Het zijn dezelfde elementen die terugkomen in de boeken en artikelen die de laatste 25 jaar in de Verenigde Staten verschijnen vanuit de beweging van de New Homiletic. Daarin treffen predikers en homileten elkaar die zoeken naar vormen om de boodschap met de postmoderne hoorder te communiceren. Daarbij richt hun aandacht zich vooral op de preekopbouw: hoe maak je van de bijbelse boodschap zo'n 'verhaal' dat mensen het begrijpen, dat het ze raakt en dat ze er iets mee doen in hun leven.

De belangrijkste slogan van deze New Homiletic is dat een preek geen statisch betoog mag zijn, maar dat het een gebeuren is, een belevenis, een 'event'⁷⁶. Niet omdat er meer spektakel of iets dergelijks in de preek moet, maar omdat blijkt dat de Schrift van voor naar achter vol zit met die geweldige spanning van wat er gebeurt tussen God en mensen. Een spanning die je niet moet wegedeneren, maar die je zichtbaar en tastbaar mag maken, omdat het dezelfde spanning is die wij vandaag ook ervaren tussen God en ons. Het is de spanning van het kruis van Christus, de spanning dat een heilige God en een zondig mens elkaar niet kunnen ontmoeten, tenzij bij dat kruis van Gods Zoon. Het is deze spanning van zonde en genade, van de noodzaak en de mogelijkheid van verzoening, die de hele Schrift doordrenkt. Het is de spanning van het 'laat u met God verzoenen'. Die spanning moet hoorbaar, voelbaar, tastbaar worden in de verkondiging, zoals die dat ook is in de bijbel. Dat is de belevenis van de zondag, dat maakt de preek tot het moment van de waarheid. De preek als belevenis is legitiem en noodzakelijk, omdat de omgang met God altijd weer een belevenis, een spanningsvolle relatie is.

13.3.2. Van foto naar film

Om te verduidelijken wat men met dat dynamische in de preek bedoelt, wat de omslag in het preken is, zou je de oude preekstijl kunnen vergelijken met het maken van een foto. Veel 'oude' preken zoeken naar de theologische waarheid die in een bijbelse geschiedenis, evangelie of brief onder de oppervlakte verborgen is. Vervolgens wordt dat punt op allerlei manieren belicht, cirkelt men erom heen en wijst men de hoorder op wat het betekent. Samen kijk je naar een foto van een bijbelse waarheid. De nieuwe preekopbouw daarentegen is te vergelijken met het maken van een film. Waar preken uitgaan van het bijbelgedeelte als een film, komen er ook andere dingen naar voren. Het beeldende van wat er staat wordt gebruikt, de beweging van het bijbelgedeelte komt sterker naar voren, de details worden gebruikt om het plaatje levendig en herkenbaar te maken. Waar de preek meer heeft van een film dan van een foto, wordt de hoorder meegenomen op een reis door het schriftgedeelte. Niet het bespreken van enkele bijbelse waarheden, maar het meegenomen worden in wat er in dit bijbelgedeelte gebeurt tussen God en mensen, daar gaat het om.⁷⁷ Deze vorm sluit heel goed aan bij de manier waarop de hoorder in het tv-tijdperk gewend is om boodschappen te ontvangen én bij de manier waarop de bijbel geschreven is.

13.3.3. Van kriebel naar krabbel⁷⁸

Uitgangspunt bij deze wijze van preekopbouw is, kort samengevat, dat in ieder bijbelgedeelte een bepaalde spanning zit, dat het ergens jeukt. In de geschiedenissen en evangeleën in de bijbel is dit direct zichtbaar. Maar ook in de profetieën en de brieven is er sprake van een voelbare onderhuidse spanning: Paulus schrijft niet zomaar een brief naar een gemeente. Er is een reden, hij is in gesprek met de lezers over een conflict of iets van groot belang. Waar uit zo'n gedeelte alleen de theologische

⁷⁵ De klassieke preekopbouw gaat uit van wat de Amerikanen noemen "three points and a poem", een opbouw die ruwweg bestaat uit een begin, waarin je vertelt wat je gaat vertellen, een middenstuk waarin je je punt uiteenzet en een slot, waarin je het geheel nog eens samenvat en concluderend afsluit. Een typische preekopbouw die gestoeld is op de retorica en gericht op een rationele uiteenzetting of verklaring van een boodschap. In de lees- en luistercultuur functioneerde dit model prima, in ons ervaringstijdperk van zien en beleven wordt dit niet meer opgepikt.

⁷⁶ Een indrukwekkend overzichtsartikel is hierover geschreven door Cornelius Plantinga Jr, de Dean van Calvin College in Grand Rapids. In het september/oktobernummer 1999 van Books and Culture schreef hij het artikel "Dancing the Edge of Mystery". Hierin geeft hij de verschuiving binnen de Amerikaanse homiletiek weer en schetst de ontwikkelingen die nu gaande zijn binnen de New Homiletic.

⁷⁷ Theologisch gezegd worden het voorwerpelijke en het onderwerpelijke in deze methode samengevoegd. Waar dat uit elkaar wordt gehaald mag het door het duidelijke onderscheid goed te begrijpen zijn, maar is de kloof tussen begrijpen en aanvoelen, tussen hoofd en hart groot. Juist nu kunnen hoofd en hart beide worden geraakt. Dit vindt in de echte bevinding overigens altijd zo plaats: hoofd en hart zijn daar onlosmakelijk verbonden.

⁷⁸ Een wat onelegante vertaling van het door Eugene Lowry veelgebruikte "from itch to scratch", ofwel van jeuk naar krabbel. Zoek de spanning, zoek de jeuk en ga daar krabben. Het probleem van veel preken is dat de prediker krabbelt waar het of in het bijbelgedeelte of bij de hoorders niet jeukt.

waarheden worden opgediept, komt wat er eigenlijk aan de hand is en wat zo'n brief zo relevant, zo herkenbaar en zo ingrijpend maakt te weinig aan bod. De beweging van de New Homiletic vraagt juist weer aandacht voor het verhaal, het drama in of achter het bijbelgedeelte. Pluk er geen losse elementen uit, maar laat je meenemen in wat daar gebeurt. Zorg dat daarbij de spanning van het bijbelgedeelte bewaard blijft tot het einde, tot de climax, dat je toewerkt naar het 'plot'. Het 'plot' is daar waar Gods boodschap en de menselijke ervaring elkaar treffen. Dat kan doordat ze met elkaar botsen of doordat er antwoord wordt gegeven op een prangende vraag, twijfel of nood in de menselijke ervaring. Daarbij is cruciaal dat niet de menselijke ervaring het hart van de prediking vormt, maar wat God ons hierover te zeggen heeft. De goddelijke boodschap moet het uitgangspunt blijven en die boodschap is soms radicaal anders dan mijn ervaringen.⁷⁹ Maar die boodschap kan alleen dan landen als ook de menselijke ervaring in het vizier is.

13.3.4. De boog moet gespannen staan

Om gehoord te worden, bekeken te worden of gelezen te worden moet er in ons mediatijdperk in het verhaal een bepaalde spanning, een dynamiek zitten. Dat is een voorwaarde voor bijna alle communicatie: dat er beweging in zit en dat het naar een climax gaat. Predikers zijn niet gewend om zo te denken, zijn opgeleid met de stelregel dat de boodschap uit het gedeelte gedestilleerd moet worden en dat daarover doorgefilosofeerd wordt. Daardoor komt het regelmatig voor dat je je al luisterend naar preken afvraagt: hoe komt het dat dit bijbelgedeelte zo spannend is en de preek erover zo saai? Het is zaak dat we ook in de prediking bewust zoeken naar de spanningsboog die in het bijbelgedeelte al aanwezig is en die de hoorder helpt geboeid te blijven luisteren. In of achter ieder Schriftgedeelte zit een geweldige spanning en beweging. Er gebeurt van alles tussen God en mensen, maar ook tussen de schrijvers en hun lezers. Waar die beweging in de preek verdisconteerd wordt, wordt de hoorder meegenomen in de beweging en wordt de Schrift recht gedaan.

13.3. Doelgerichte voorbereiding

Een 'spannende' preek vereist dat er aan het bovenstaande bij de voorbereiding van de preek, bij de eerste fasen als exegese en hermeneutiek, al bewust aandacht wordt besteed. Ook in het voorwerk is de opdracht om te communiceren mede bepalend voor de weg die prediker met dit bijbelgedeelte aflegt. Een aantal aandachtspunten daarbij:

De juiste afbakening van het bijbelgedeelte. Het is belangrijk om de verteleenheid niet te doorbreken, zodat de gang van het gebeuren gevolgd kan worden. Mocht deze eenheid te lang worden, dan is het een goed alternatief om vóór de Schriftlezing in de dienst te vertellen wat er hier aan de hand is en op welk moment er ingesprongen wordt in het verhaal. Zoek bij de afbakening naar de spanningsboog in dit gedeelte, waar deze begint en hoe deze eindigt.

Voor doelgerichte communicatie is het noodzakelijk dat de boodschap van dit bijbelgedeelte helder is. Een controlemiddel hierbij is de vraag of je de boodschap in één of twee goedlopende zinnen kunt formuleren. Een andere manier om te ontdekken of je de boodschap echt duidelijk voor ogen hebt, is door er voor de kinderen onder de hoorders een verhaal bij te bedenken, waarin de kern van de boodschap centraal staat, een zogenaamd spiegelverhaal. Iemand zei: 'If you can't tell it in a story, you can't tell it at all'.

Om de menselijke aspecten, de ervaringen, het verhaal erachter te ontdekken, is het goed jezelf af te vragen: wat is er in de gedeelte eigenlijk aan de hand? Wat gebeurt hier tussen God en mensen of tussen mensen onderling? Het is dit aspect dat de relevantie van de boodschap en de herkenbaarheid ervan bepaalt. Dit plaatst de boodschap in z'n context en zorgt dat het echt over het dagelijks leven gaat, dat het over ons leven met God gaat.

Naast het zoeken naar de menselijke ervaring in dit gedeelte, is het van groot belang om te ontdekken wat het cruciale punt is waar het hier om draait, wat is de bijbels-theologische waarheid die ter sprake komt. Vaak zal dit overeenkomen met de kern van de boodschap, maar deze vraag dwingt je de diepte in, verder te ontdekken wat de Schrift over dit punt zegt. Hiermee wordt de boodschap in het brede kader van de bijbelse boodschap geplaatst. Vraag daarbij is: wat gebeurt er via dit bijbelgedeelte tussen God en mij, waar wordt ik hier ten diepste op aangesproken, wat betekent dit gedeelte voor mijn relatie met God?

⁷⁹ In zijn bijdrage aan de bundel "De noodzaak van de preek" uit de serie Om het levende Woord, protesteert A.G.L. van Nieuwpoort fel tegen deze tendens om de menselijke ervaring als uitgangspunt te nemen voor de prediking. Op p.71 schrijft hij: "Wanneer werkelijk de woorden van de Schrift mogen gaan spreken, vindt er een heilzame verstoring plaats van de bestaande orde van de hoorder. Hoezeer eerst zijn perspectief werd bepaald door al datgene waarmee hij wordt bezet door de ervaringen van het leven, mag er in de verkondiging zich een nieuw perspectief openen".

Vervolgens komt bij de voorbereiding de hoorder weer in het vizier. Want als de boodschap, de context en de bijbelse waarheid helder zijn, wordt het tijd dat we ons bewust worden van de 'jeuk'. Wat is het probleem, waar zit hier de spanning, wat is het 'ja, maar...' wat je als prediker voelt of wat volgens jou de hoorder bij dit gedeelte ervaart. Hier wordt de spanning scherp gevoeld: het klinkt allemaal mooi en goed, maar... Dit is een onmisbare stap in de voorbereiding van een communicatieve preek, een preek die de spanning erin houdt. Waar kriebelt het, is de vraag. Die spanning zit er in een bijbelgedeelte altijd in: de spanning die er is tussen God en ons, omdat God zo totaal anders is, omdat de weg van Jezus een smalle weg is, omdat er altijd iets gevoeld wordt van het kruis. Het is dit altijd aanwezige spanningsveld van zonde en genade waardoor de boodschap bij ons en de hoorders altijd weerstand of vragen oproept.

Op die spanning moet een bijbels antwoord gegeven worden, de hoorders moeten er iets mee kunnen doen. Wat zegt God erover, hoe reageert Jezus hierop, wat antwoordt de profeet of de apostel op de vraag, het protest of de klacht? Hier ontmoet de menselijke ervaring vol spanning en tegenstrijdige gevoelens de Godsopenbaring die een weg opent. De vraag die hier in het voorbereidingsproces centraal staat is: wat verandert er door dit bijbelgedeelte in ons leven met God en elkaar, in ons geloven in God? Wat moeten de hoorders nu doen? Die vraag wordt aan het slot beantwoord. Dit is de fase van de krabbel en hiermee kunnen we ons voorwerk afsluiten.

Samenvattend: het gaat bij de voorbereiding van de preek, de fase voor de preekopbouw, erom te zoeken naar de boodschap, naar wat daarbij 'kriebelt' en naar hoe daarbij wordt 'gekrabbeld' vanuit het Woord. De spanning zit al in het bijbelgedeelte: ontdek het en bewaar het voor de preekopbouw.

13.4. Een boeiende preekopbouw

De laatste tijd wordt het belang van een goed doordachte preekopbouw steeds meer beseft. De compositie, de vertelvolgorde, is bepalend voor het al dan niet slagen van de overdracht van de boodschap. De beste mop valt in het water als hij verkeerd verteld wordt. Zo is het ook met preken: je kunt nog zoveel goeds te verkondigen hebben, het komt niet over als het niet goed is opgebouwd. Een bekende communicatiewet luidt: 'structuur is de vorm die het verhaal z'n overtuigingskracht geeft'. Een bewuste en doelgerichte opbouw werkt mee aan de overtuigingskracht van de boodschap op de hoorder. Daarbij zoeken we voor de prediking naar die opbouw die de kern van de boodschap tot z'n recht laat komen binnen het spanningsveld van het bijbelgedeelte en de levenservaring van de hoorder. Een goede opbouw is zowel op de verklaring van het bijbelgedeelte gericht als op de ervaring van de relevantie van deze boodschap voor de hoorder. Hoofd en hart komen aan bod, tekst en hoorder zijn met elkaar gesprek. Een opbouw waar ik zelf graag gebruik van maak is samengesteld uit elementen die de Amerikaanse homileet Kenton C. Anderson beschrijft en die de homileet Paul Scott Wilson over het voetlicht brengt.⁸⁰ Dit is niet de enig mogelijke methode, wel mijns inziens een heel goede omdat ze uitgaat van de centrale plaats van Gods Woord en daarbij nadrukkelijk rekening houdt met hoe postmoderne mensen luisteren. Vanuit het hart van Gods woord naar het hart van de hoorder.

13.4.1. Het begin: een belofte

Het begin van de preek is erop gericht de boodschap direct dichtbij en invoelbaar te maken. Wat is de emotie, de beleving waar de preek om draait? Zo'n begin heeft een belofte in zich, je stelt iets aan de orde waarbij mensen allerlei eigen ervaringen, gedachten en gevoelens hebben en waar gedurende de preek iets mee moet gebeuren. Zo zou je een preek over Psalm 84 kunnen beginnen met de vraag: 'Hebt u wel eens goed naar een mus gekeken?' Een vraag die al direct richting de kern van de preek gaat, namelijk dat er plaats is bij God voor de mus en dus ook voor ons. Een vraag die beelden oproept, maar die de hoorder ook nieuwsgierig maakt: wat is er met die mus aan de hand? Een goed begin schept verwachtingen die moeten worden ingelost, een belofte die moet worden vervuld. Daarmee creëer je ook de spanning. Het begin is het eerste uiteinde van de spanningsboog van de preek, een boog van begin tot eind. Die spanning houdt ook een belofte in, de belofte dat er in deze preek iets mee zal gebeuren. Het is het beste om te beginnen met een beeld, een verhaal, een gebeurtenis uit het leven gegrepen. Beeldend spreken is veel directer, herkenbaarder en intenser dan een uitvoerige uitleg van het thema. Zo'n beeld of verhaal geeft het gevoel weer waar het hier om gaat. Het moet dan ook niet zomaar een leuke 'binnenkomer' zijn, maar echt over de kern van de preek gaan. Hier, bij dit begin, wordt bepaald of de mensen met je meegaan op je weg door de Schrift of niet. Daarom dient hier veel creativiteit en energie in gestoken te worden. Geen trage uiteenzetting

⁸⁰ Kenton C. Anderson, "Preaching with Conviction: connecting with postmodern listeners", p.144-148 en Paul Scott Wilson, idem.

over hoe belangrijk dit gedeelte is, maar een duik in het diepe, een invoelbaar beeld over wat hier aan de hand is.

13.4.2. Nou en...?

Als tweede stap in de opbouw van de preek stellen we ons voor dat de hoorders, nadat het thema beeldend is geïntroduceerd aan ons vragen: nou en...? Het is de vraag naar de relevantie van dit bijbelgedeelte voor het leven van de hoorder. Het is de vraag: gaat dit wel over mij? Dit vergroot de spanning omdat de prediker nu duidelijk moet maken dat dit echt over ons gaat, dat wat hier gebeurt of wordt gezegd alles met ons leven en ons geloven te maken heeft. De relevantie van de boodschap wordt meestal het duidelijkst als we vertellen wat er in het bijbelgedeelte aan de hand is, als we de menselijke aspecten die we onder de preekvoorbereiding (punt c) hebben gevonden helder en herkenbaar naar voren brengen. Daarbij is het zaak dat te doen alsof je het als een film voor je ziet. Zoom in op de details die het gebeuren zo levendig en herkenbaar maken voor de hoorder, volg de gang van het verhaal. Beschrijf bijvoorbeeld niet de persoon over wie het gaat, maar kruip in zijn of haar huid. De hoorders meenemen in wat er gebeurt is van groot belang. En daarbij dient telkens de spanning die erin zit mee te klinken.

13.4.3. Wat is hier het punt?

De derde stap in de preekopbouw is: maak duidelijk waar het hier om gaat, wat het punt is dat hier ter sprake wordt gebracht, wat de bijbelse waarheid is die hier in het geding is. Dit is een verdiepende fase die niet gebruikt moet worden om de mensen even achterover te laten leunen, maar die opnieuw de spanning intensiveert: het gaat dus echt over iets van groot belang, iets van God voor ons. Er komt een grotere beklemming in de preek, het wordt een niveau hoger getild. Dat roept bij de hoorders dan ook existentiële en meer ingrijpende vragen op. In veel preken ontbreekt deze fase van verdieping, van theologische doordinking van wat er in dit gedeelte gebeurt. Tijdgebrek kan daarin een rol spelen, maar ook de angst dat men het niet zal oppikken. Dat ligt echter niet aan het niveau van de hoorder, maar aan het niveau van communicatie door de prediker. Waar de theologische verdieping in het kader van het bijbelgedeelte, in het licht van dat herkenbare verhaal wordt gebracht, is het geen droge stof, maar water voor een dorstig hart. Zowel de homileet David Buttrick als Paul Scott Wilson pleiten voor deze fase. Wilson stelt dat hij zo weinig preken hoort die echt over God gaan.⁸¹ Buttrick heeft ontdekt dat de theologische reflectie dikwijls ontbreekt, waardoor er, ondanks vrome woorden, eigenlijk weinig diepgravend over het geloof wordt gesproken.⁸² Uitdiepen van het theologische punt vergroot de spanning bij de hoorder: de vragen worden indringender.

13.4.4. Ja, maar...

Het is zaak die vragen, twijfels of protesten te verwoorden in de vierde stap van de preekopbouw. Verwoord de tegenwerpingen, de 'ja-maars' op een reële manier. Dat vereist om te beginnen een eerlijk luisteren naar je eigen ja-maars. Veel voorgangers kijken en luisteren zo met de ogen en oren van hun hoorders naar de tekst, dat ze nauwelijks meer hun eigen gevoelens en gedachten bij een bijbelgedeelte op het spoor kunnen komen. Eerlijk lezen en luisteren naar wat er in jezelf gebeurt is voorwaarde om dicht bij de hoorders te kunnen komen in je preek. Daarnaast vergt dit veel praten met de mensen, ze leren kennen en weten hoe ze op bepaalde bijbelse thema's reageren. In deze fase ga je helemaal naast ze staan en worstel je mee. Het gaat over hen, voelen ze dan, over hun leven en hun vragen met God. Het wordt dan wel heel indringend en spannend.

13.4.5. Het slot: de vervulling van de belofte

En dan, aan het slot van deze preekopbouw, wordt gezegd hoe God hiermee omgaat, welke weg de bijbel ons wijst. Dit is het plot, de climax. In deze vijfde en laatste stap van de opbouw wordt de vraag beantwoord: wat nu, wat moeten we doen, hoe gaan we nu verder, wat verandert er hierdoor in mijn leven? Dit is het tweede uiteinde van de spanningsboog, het slot. Een slot is geen afsluiting van het verhaal en ook geen oplossing van het probleem. Het slot is de vervulling van de belofte!⁸³ Hier gaat het om echte antwoorden op echte vragen, om de verlichtende krabbel van de steeds erger wordende jeuk. Het slot is waar de mensen mee naar huis gaan, waar ze een weg gewezen krijgen en de oproep die weg ook daadwerkelijk te gaan. Het slot is dus niet de afronding van het geheel, want dan kan men het als een mooi werkstuk naast zich neerleggen. Het slot van de preek is een richtingwijzer: men kan er mee verder, verder met God, verder met het leven als christen in deze wereld, verder met zichzelf. Er is werk aan de winkel, maar je weet wat je moet doen. Het slot is de deur naar het

⁸¹ Paul Scott Wilson, idem, p.21,22

⁸² David Buttrick, *Homiletic: moves and structures*, p.29 en 49

⁸³ Renate Dorrestein, *Het geheim van de schrijver*, p.124

dagelijks leven die openzwaait en waar je anders doorheen gaat dan je door de ingang van de preek bent binnengekomen.

13.5. Conclusies

We hebben gezocht naar manieren en communicatieve technieken om het geheim van de ontmoeting tussen God en de postmoderne hoorder in de prediking te begeleiden. Het is echter meer dan een paar communicatieve trucjes toepassen in de preek, het gaat in het bovenstaande om een attitude, een manier van denken over en beleven van de prediking. Het gaat uiteindelijk om het intense verlangen om Gods Woord aan het hart van de hoorders te leggen in het vertrouwen dat Gods Geest er dan zijn weg mee gaat. De weg naar dat hart van de hoorders blijkt anders te lopen dan voorheen. De vraag is of de prediker bereid is om die nieuwe weg naar datzelfde hart te zoeken en te volgen of dat hij op de oude vertrouwde manier blijft doorgaan, al staat dat de boodschap uiteindelijk in de weg. Een communicatieve attitude is een dienstbare attitude! Ik ben dankbaar voor de ontdekking van de mogelijkheden die deze doelgerichte preekopbouw ons biedt voor de verkondiging in een postmoderne tijd. Dicht bij de bijbel en daarmee dicht bij God. Maar ook dicht bij de hoorders, waarbij zowel hun hoofd als hun hart worden aangesproken. Bewust werken aan een communicatieve preekopbouw is geen doel, maar is een bruikbaar middel, een instrument bij het begeleiden van het geheim.

Hoofdstuk 14

Het stichten van nieuwe gemeenten

Gemeentestichting als evangelisatiemiddel?

P. van den Heuvel

Ik liep er per ongeluk tegenaan, in de trein naar Leiden. Nog geen dag daarvoor had ik beweerd dat de hervormde kerkorde geen bepalingen kent voor gemeentestichting. In elk geval niet voor gemeentevorming vanuit missionaire motieven. Om modulaire problemen op te lossen zijn er regelingen genoeg. Voor wie zich niet thuis voelt in de plaatselijke gemeente is er altijd wel een kerkordelijke mouw aan te passen. Maar wie vanuit missionaire bewogenheid mensen wil benaderen met het evangelie om samen met hen een nieuwe gemeenschap te vormen, wie zich dus wil inzetten voor gemeentestichting, krijgt nul op het rekest. Daar is niets voor geregeld in de kerkorde. Tenminste - dat dacht ik.

Totdat ik op weg naar Leiden iets moest nazien in ordinantie 2. Toen viel mijn oog op ord. 2-29: 'Gemeenten in wording'. Bij nader inzien bleken er in de kerkorde ook nog andere mogelijkheden te zijn: er kan toch meer dan ik dacht. Maar je moet wel goed zoeken en dan nog blijft het een moeizaam gebeuren. Wij zijn bij het vormen van nieuwe gemeenten aan handen en voeten gebonden. Dat is in de evangelische wereld wel anders! Daar heeft men veel meer ruimte en kan men flexibel inspelen op veranderende behoeften in de samenleving. Daar gebeurt dus ook wat!

In dit hoofdstuk gaat het om de problematiek van de 'witte vlekken'. Er zijn in ons land streken en bevolkingsgroepen die nauwelijks meer bereikt lijken te worden met het evangelie. In de evangelische wereld verwacht men op dit moment veel van het stichten van nieuwe gemeenten, als evangelisatiemiddel. We gaan in deze bijdrage allereerst na wat dit concept gemeentestichting inhoudt (§ 1) en wat daarin de meest aansprekende elementen zijn (§ 2). Vervolgens doordenken we deze benadering vanuit het perspectief van de gevestigde kerken. Een voorlopige conclusie is, dat men bij de (evangelische) gemeentestichting te gemakkelijk aan de bestaande kerken voorbij gaat. Maar ook aan de benadering van de kerken, waarbij de zending helemaal binnen de kerk is getrokken, kleven bezwaren. De zending heeft een voorpostfunctie en moet ruimte behouden om flexibel te kunnen inspelen op nieuwe vragen en mogelijkheden (§ 3). In het volgende onderdeel wordt de vraag aan de orde gesteld of de presbyteriaal-synodale structuur van de SoW-kerken daarvoor niet een struikelblok vormt, met haar strakke geografische indeling. Dit leidt tot de stelling dat de kerk aan het geografisch uitgangspunt dient vast te houden, maar dat ze daarnaast door 'nevenvormen' ruimte moet scheppen voor missionaire arbeid (§ 4). In § 5 wordt aan gemeenteleden die zich inzetten om anderen tot Christus te brengen, gevraagd van meet af aan de kerk in het oog te houden. Maar vooral wordt de kerk opgeroepen ruimte te maken voor mensen en structuren die de voortgang van het evangelie in ons land dienen. De conclusie luidt dat gemeentestichting niet als het evangelisatiemiddel bij uitstek kan worden beschouwd. Gemeentestichting is geen middel, maar kan het gevolg zijn van evangelisatiewerk. Integratie in een van de bestaande gemeenten heeft de voorkeur (§ 6).

14.1. Gemeentestichting in evangelische kring

Gemeentestichting mag zich wereldwijd in een grote populariteit verheugen. Op het internet geeft de zoekmachine google.nl bij het woord 'gemeentestichting' 324 Nederlandse pagina's, terwijl 'churchplanting' zelfs een getal van 211.000 verwijzingen noemt.⁸⁴

Wat wordt met gemeentestichting bedoeld en vanwaar die grote belangstelling? In 1995 heeft het tijdschrift voor evangelische theologische bezinning *Soteria* er een themanummer aan gewijd. Daarin wordt het stichten van nieuwe gemeenten de beste evangelisatiemethode onder de zon genoemd.⁸⁵ De stichting DAWN-Nederland (de letters staan voor Discipling A Whole Nation) heeft als visie voor ons land dat er voor elke woonwijk, elke sociale laag van de bevolking en iedere taalgroep van meer dan duizend mensen, een kerk of gemeente zal zijn, waarvan de leden willen groeien in discipelschap om ook anderen tot discipelen te maken. Zo wordt aan iedereen in ons land een reële mogelijkheid

⁸⁴ Informatieve Nederlandse sites zijn onder meer: gemeentestichting.nl, dawnnederland.nl, joelnews.nl en cgk.nl (trefwoorden evangelisatie en gemeentestichting)

⁸⁵ F.H. Veenhuizen, DAWN-VISNED. Het belang van onderzoek en samenwerking bij evangelisatie door gemeentestichting. In: *Soteria*, a.w., p. 19.

geboden om Christus te leren kennen en een discipel van Hem te worden. Om dit doel te bereiken moeten er in ons land nog minstens 5000 nieuwe gemeenten bij komen.

Gemeentestichting is een proces dat een aantal fasen doorloopt. Wanneer iemand daartoe een roeping ervaart en deze roeping wil volgen, is de eerste fase die van onderzoek. Daarin worden de roeping getoetst, de plaats uitgekozen, een team samengesteld. Deze eerste fase, waartoe een uitvoerig onderzoek behoort naar de samenstelling van de bevolking, naar sociaal-economische factoren en naar de geestelijke conditie van het gebied, duurt minstens een half jaar. Voordat men het gebied intrekt is er dan de fase van het gebed: er moet een geestelijke strijd gevoerd worden voor dat gebied. Onderdeel van deze geestelijke strijd is de proclamatie van het evangelie, bijvoorbeeld door gebedswandelingen, door op bepaalde plaatsen te gaan bidden en door een begin te maken met de verkondiging van het evangelie. Ook deze periode duurt ongeveer zes maanden. Inmiddels is er een proces opgestart hoe de nieuwe gemeente er uit zal zien, welke verbanden er zijn met de moedergemeente, welke leden van het leiderschapsteam worden ingezet, welke werk- en levensstijl het uitgangspunt vormt en vanuit welke locatie wordt gewerkt. Door middel van een startdag wordt een visitekaartje afgegeven aan de buurt en daarna breekt de fase aan van keihard werken. In het tweede jaar begint het functioneren als gemeente al wat meer gewoon te worden en aan het einde van het derde jaar is de fase van de evaluatie aangebroken. In deze fase trekt de gemeentestichter (de 'wat meer apostolaire figuur') zich geleidelijk terug om zijn roeping te kunnen blijven volgen.⁸⁶ De stichter van DAWN Ministries, Jim Montgomery, berekende in 1989 dat er wereldwijd voor het jaar 2000 nog zeven miljoen nieuwe gemeenten nodig waren. Sindsdien heeft de beweging voor gemeentestichting een hoge vlucht genomen. De congresbundel Visned 1999 vermeldt 'dat de zaken in Europa een geweldige keer hebben genomen als gevolg van de DAWN-visie'.⁸⁷ Overigens lijken de schattingen inmiddels wat realistischer te worden. De eindrapportage DAWN Nederland 2002 vermeldt dat ons land 778 evangelische gemeenten telt (met een gemiddelde grootte van 141 leden) en dat er nog 56 plaatsen zijn waar één of meer evangelische gemeenten zouden kunnen worden gesticht. Deze rapportage verhult de zwakke kanten niet: het ideaal dat evangelische gemeenten er zijn voor de wijk wordt dikwijls niet waargemaakt. Ze hebben vaak een beperkte band met hun directe leefomgeving. Ze zijn minder missionair dan werd gehoopt: veel leden blijken uit de gevestigde kerken afkomstig te zijn en er is onderling veel grensverkeer. Ook bij veel evangelische gemeenten zijn er weinig initiatieven om te komen tot gemeentestichting. SoW-gemeenten springen soms sneller en beter in op Vinex-locaties dan evangelische en reformatorische groepen. Maar al geven de eerste uitkomsten een minder rooskleurig beeld van de evangelische gemeenten en hun activiteiten dan velen aannemen, toch ziet het rapport ook hoopvolle trends: er is in Nederland nog steeds volop ruimte voor gemeentestichting.⁸⁸

14.2. Aandacht binnen de gevestigde kerken

Terwijl in evangelische kring het concept van gemeentestichting direct met enthousiasme is begroet, is de belangstelling daarvoor binnen de gevestigde kerken pas langzaam op gang gekomen. Het is vooral S.J. Wierda geweest die door de publicatie van zijn doctoraalscriptie binnen de reformatorische kerken de belangstelling voor dit onderwerp heeft gewekt.⁸⁹ Hij komt tot de conclusie dat in Nederland als zendingsland gemeentestichting volstrekt voor de hand ligt. Er worden veel gebieden en veel bevolkingsgroepen niet (meer) bereikt met het evangelie. Gemeentestichting moet en kan daarom een belangrijke roeping zijn van de kerken in ons land. Bij niet bereikte gebieden denkt hij aan dorpen, Vinex-locaties en wijken in de steden; bij niet bereikte bevolkingsgroepen bijvoorbeeld aan allochtonen, jongeren, yuppen, zigeuners en prostituees. Hij heeft oog voor de bezwaren die kunnen worden ingebracht, bijvoorbeeld dat de gemeentegroei beweging te sterk gefixeerd is op groei en getallen, dat ze lijkt uit te gaan van een zekere maakbaarheid van de kerk en dat ze zich teveel richt op 'ontvankelijke' mensen. Maar de drie principes van DAWN neemt hij over: evangelisatie door middel van gemeentestichting, op grond van strategisch onderzoek, uitgeoefend in onderlinge samenwerking.

⁸⁶ Gemeentestichting in de praktijk, in: *Congresbundel 'Gemeentestichting, visie voor Nederland'* 1999, p. 44-47

⁸⁷ *Congresbundel 1999, a.w.*, p. 11

⁸⁸ *Evangelische Gemeentestichting in Nederland*. Eindrapportage DAWN Nederland, januari 2002.

⁸⁹ S.J. Wierda, *Gezonden met perspectief. Naar een theologisch kader voor gemeentestichting vanuit een missionair motief in Nederland* (doctoraalscriptie Apeldoorn / Kampen-Broederweg), Groningen 2001.

Vergelijk S.J. Wierda, *Naar binnen en naar buiten. Beschrijving en analyse van de Redeemer Presbyterian Church in New York City*, Groningen 2000. Zie www.cgk.nl (evangelisatie/gemeentestichting).

Met onmiskenbaar enthousiasme beschrijft hij dan ook voorbeelden van gemeentestichting, niet alleen van evangelische kerken in het buitenland, maar ook van Nederlandse kerken uit de gereformeerde traditie (CGK, GKV en NGK).

14.3. Veel voor te zeggen

Er zijn zeker argumenten aan te voeren die voor deze aanpak pleiten. Om te beginnen: het valt toch niet te ontkennen dat van oudsher de zending en het ontstaan van nieuwe kerken hand in hand zijn gegaan. Veelvuldig wordt verwezen naar de zendingsreizen van Paulus. Overal waar hij het evangelie verkondigde, werden gemeenten gesticht. Waar de gemeentevorming nog niet was voltooid - de ambten moesten nog worden geïnstitueerd - keerde hij met gevaar voor eigen leven terug, om hen te versterken en aan te moedigen (Hand. 14:21-23). En vervolgens trok hij verder, hij werd naar Europa geroepen om 'het evangelie te verkondigen' (Hand. 16:10) en ook daar werden gemeenten gevormd. Ik vermoed dat een van de oorzaken waardoor de methode 'gemeentestichting' zoveel aantrekkingskracht uitoefent, is dat het herinneringen oproept aan het 'echte' zendingswerk! Men weet zich geroepen voor een bepaalde stad of streek om daar het evangelie te gaan brengen. Het heeft de uitdaging van 'iets nieuws' waarbij met meetbare resultaten kan worden gerekend.

Hoe het ook zij: in de geschiedenis van de zending volgde op het eerste zendingsmotief 'de bekering der ongelovigen' altijd direct als tweede 'de planting der kerk'. Die twee behoorden onlosmakelijk bij elkaar. Voetius noemt de bekering de praeparatio plantationis, de voorbereiding op de planting der kerk.⁹⁰ De bekering maakt de ongelovigen tot gelovigen, tot leden van de kerk, en daarbij denkt hij bepaald aan de zichtbare kerk.

Het moet dan ook als een belangrijk winstpunt worden genoteerd dat in de visie op gemeentestichting de gemeente en de kerk weer in het vizier zijn gekomen. Het gaat in het zendingswerk niet uitsluitend om het winnen van zielen, om het leiden van enkelingen tot Christus. Door de overgave aan Christus wordt het hele bestaan vernieuwd en leren we als zijn discipelen te leven. Om in het geloof te leven en de navolging van Christus te beoefenen is de gemeente onmisbaar.

In de praktijk van het evangelisatiewerk blijken de bestaande gemeenten echter een belangrijk struikelblok te zijn. Er is de laatste jaren veel aan gedaan om oude kerkgebouwen toegankelijk te maken voor rolstoelgebruikers. Ook voor slechthorenden zijn goede voorzieningen getroffen. Maar de drempels voor nieuwe gelovigen zijn nog altijd buitengewoon hoog. Voor buitenstaanders blijkt de christelijke gemeente in veel gevallen een gesloten gemeenschap te zijn. Wie met onkerkelijke vrienden of geïnteresseerde collega's in gesprek is geraakt over het geloof in Jezus Christus, durft het soms nauwelijks aan hen mee te nemen naar de kerk. Dat zou een geweldige afknapper kunnen worden, daar begrijpen ze niets van. Het is het probleem van veel Alpha-cursusgroepen. Er is een goede band opgebouwd, er is veel gesproken over de betekenis van het evangelie. Er is echte belangstelling gewekt. Het grote probleem blijkt dan de instroom in een gevestigde gemeente te zijn. Die stap blijkt vaak te groot. Daarom is de vraag naar 'after-Alpha' zo groot: men zoekt naar mogelijkheden om de jonge gelovigen vast te houden en verder te leiden. Soms wordt hen geadviseerd naar een evangelische gemeente te gaan omdat er in de gevestigde kerk een taal wordt gesproken die voor nieuwe gelovigen onverstaaenbaar is of omdat er voor hen nauwelijks ruimte lijkt te zijn. Jonge gemeenten blijken doorgaans beter in staat nieuwkomers op te vangen en een plaats te bieden waar ze kunnen groeien in het geloof.

In het algemeen kan gesteld worden dat het concept gemeentestichting veel gemakkelijker aansluiting vindt bij de postmoderne cultuur. Er kan maatwerk worden geleverd, toegesneden op de behoefte en de situatie. Daarvoor is de term 'behoefte-gerichte evangelisatie' gehanteerd, die wordt omschreven als 'een vorm van inspelen op de ontwikkelingen in onze tijd en cultuur waar we zelf ook deel van uitmaken. Het gaat om beide: trouw aan het evangelie en inspelen op de tijd'.⁹¹ Zo lezen we van vier nieuwe gemeenten in Amsterdam: een onder Spaanssprekende prostituees, een onder rock-fans en alternatieve jongeren, een onder bewoners van de rosse buurt en een onder flatbewoners van Amsterdam-Noord.⁹²

14.4. Kerkelijke benadering

Ik kies er voor deze vragen te doordenken vanuit de kerk. Hoe reageren we als kerk (en als kerkelijke zendingsbeweging, zoals de IZB wil zijn) op het concept gemeentestichting?

⁹⁰ H.A. van Andel, *De zendingsleer van Gisbertus Voetius*, Kampen 1912, p. 182

⁹¹ *Congresbundel 1999, a.w.*, p. 27

⁹² S.J. Wierda, *Gezonden met perspectief, a.w.*, p. 13

14.4.1. Positief

Dat er een groot accent gelegd wordt op de gemeente en op gemeenschapsvorming, kan alleen maar positief worden gewaardeerd. Enkele decennia geleden werd bij evangelisatiecampagnes vooral de vraag gesteld hoeveel mensen 'naar voren gekomen' zijn, 'de beslissing' hebben genomen en 'hun hart aan Jezus' hebben gegeven. Inmiddels is duidelijk geworden dat bij het overgrote deel van hen deze keuze geen vervolg heeft gekregen in hun leven.⁹³

Het is bepaald winst te noemen dat in het concept gemeentestichting de individualistische benadering is overwonnen. De ervaring leert dat het voor individuele christenen buitengewoon moeilijk is in het geloof staande te blijven in een geseclariseerde samenleving. Maar ook in de theologische bezinning is er meer aandacht gekomen voor het corporatieve denken van de Schrift en voor de betekenis van de gemeenschap.⁹⁴ Persoonlijke bekering en de gemeenschappelijke geloofsbeoefening horen onlosmakelijk bij elkaar.

Bij de eerste evangelisatiecampagne in Handelingen 2 klinkt luid en duidelijk de oproep tot bekering (vers 38) en worden er zielen gewonnen voor Christus. Toch is er geen spoor van individualisme: de zielen worden onmiddellijk 'toegevoegd' (vers 41), ze worden 'bijeengegaderd' (vers 44), er ontstaat gemeenschap (vers 42) heel concreet in het samen delen (vers 44), er heerst eensgezindheid (vers 46), ze houden samen maaltijd (vers 46). Kortom: zij die gered worden vormen een gemeente (vers 47).

14.4.2. Kritisch

Vanuit de kerk mag als kritische vraag aan het concept gemeentestichting gesteld worden: gaat men niet te gemakkelijk aan de bestaande gemeente voorbij? In de wereldwijde zending heeft het begrip 'wederkerigheid' in de achter ons liggende periode een grote rol gespeeld. Zending is niet dat wij vanuit het 'christelijke westen' zendelingen uitzenden naar de 'heidenwereld', om daar iets te brengen wat wij wel en zij niet bezitten, namelijk het evangelie. In de zending heeft men geleerd de jonge kerken serieus te nemen. Daarom werden zendingsarbeiders uitgezonden op verzoek van en in overleg met de kerken ter plaatse. Zij dragen zelf de eerste verantwoordelijkheid voor de vervulling van de missionaire roeping in hun eigen omgeving en wij mogen daarin op hun verzoek assisteren. Zij bepalen waaraan behoefte is en wij worden uitgenodigd om samen met hen in die behoefte te voorzien.

Het is in 1951 in de Nederlandse Hervormde Kerk een principiële keuze geweest om de zendingsorganisaties, die veelal uit particulier initiatief waren ontstaan, kerkelijk te incorporeren. Zending is een zaak van de kerken, een kerkelijke roeping. Dat geldt ook van de zending in Nederland. Evangelisatiewerk is geen liefhebberij van bevlogen mensen, maar roeping van de gemeente als geheel. Zo is de benaming 'missionaire gemeente' geboren. Nu lijkt ook het concept gemeentestichting daar oog voor te hebben. Als derde principe wordt immers genoemd: evangelisatie in onderlinge samenwerking. Daarin wordt uitdrukkelijk de centrale rol van de plaatselijke gemeenten genoemd. Waar reeds bestaande gemeenten zijn, moeten de plannen met hen in een houding van respect worden besproken.⁹⁵

Toch blijkt dat uitgangspunt maar een beperkte actieradius te hebben. Het eerste motief voor de samenwerking is vooral pragmatisch. Het gaat om 'synergie', om 'een samenwerking waarbij het totaal-effect groter is dan de som der effecten die ieder alleen zou kunnen opleveren'. Ik heb de indruk dat in de praktijk deze samenwerking voornamelijk inhoudt dat men gelijkgezinde gemeenten of groeperingen informeert en eventueel met hen samenwerkt. Dat er buiten de eigen kring ook nog kerken en gemeenten zijn die Christus toebehoren, komt nauwelijks in beeld. In de Eindrapportage 2002 van DAWN wordt op basis van strategisch onderzoek berekend waar voldoende evangelische gemeenten zijn en waar het aantal evangelische gemeenten nog beneden de beoogde norm ligt. In de studie van Wierda is een vergelijkbare benadering terug te vinden: de christelijke gereformeerde kerk van Zutphen constateerde 'dat er in Noordoost Gelderland slechts zeer weinig bijbelgetrouwe kerken zijn en het gebied derhalve als een "witte vlek" kan worden geduid'. Hij zelf stelt dat er in een groot gebied in het zuiden van Nederland geen bijbelgetrouwe kerken zijn en dat ze daarmee verstoken

⁹³ In Amerikaanse onderzoeken bleek dat slechts 15 resp. 3 van de 100 mensen die een 'beslissing' hadden genomen verantwoordelijke leden van een plaatselijke gemeente waren geworden. *Congresbundel 1999, a.w.*, p. 7.

⁹⁴ A. Noordegraaf, *Vijf broden en twee vissen. Missionair gemeentezijn in een (post)moderne samenleving*, Zoetermeer 1998, p. 250-255. G.J. van der Kolm, *De verbeelding van de kerk. Op zoek naar een nieuw-missionaire ecclesiologie*, Zoetermeer 2001, p. 139-197.

⁹⁵ F.H. Veenhuizen, in *Soteria, a.w.*, p. 22v.

blijven van het evangelie.⁹⁶ Daarmee worden in feite alle overige bestaande christelijke gemeenten ter plaatse genegeerd of afgeschreven.⁹⁷

Wie vanuit de SoW-kerken over gemeentestichting denkt, zal echter niet zo gemakkelijk aan de bestaande gemeenten kunnen voorbijgaan. Vanuit de bestaande structuur van deze kerken zullen we ons er van meet af aan van bewust dienen te zijn, dat er op de plaats die men voor ogen heeft, al een gemeente is. Deze bestaande plaatselijke gemeente is als eerste verantwoordelijk voor de verbreiding van het evangelie in de eigen omgeving. Zending, ook inwendige zending, is een zaak van de kerk. Niet van particuliere organisaties of van individuele christenen allereerst. De gemeente zelf is geroepen 'missionaire gemeente' te zijn.

Waar de gemeente beneden de maat van haar roeping blijft, als ze een in zichzelf besloten gemeenschap is, als ze zelf niet in beweging gebracht wordt door het evangelie van Jezus Christus, dan is de aangewezen weg niet om met voorbijgaan van deze gemeente er een andere gemeente naast te stichten. Dan behoort het zendingswerk gericht te worden op de gemeente zelf, opdat zij bekeerd wordt en haar roeping leert verstaan. Ook een gemeente die beneden de maat blijft of waar het evangelie misschien zelfs wel 'verbasterd' is, is nochtans een gemeente van Christus (vergelijk Filipp. 1:18). Aan elke gemeente kleeft de gestalte van de verbrokenheid, en toch is zij getuige van het heil, soms ondanks zichzelf.

14.4.3. Zelfkritiek

Toch zijn er ook bij deze kerkelijke benadering vragen te stellen. Om te beginnen vanuit de nuchtere werkelijkheid: ons land telt honderdduizenden onbereikten. Ongetwijfeld zal er binnen een straal van enkele kilometers van hun woning een kerk zijn, maar de vraag is of ze door die kerk ook worden bereikt. We kunnen hoog opgeven van de roeping van de gemeente, maar is ze er op uit en is ze in staat om het evangelie van de verzoening met hen te delen? Is ze bij machte om de hoop op het eeuwige leven te communiceren met de mensen om haar heen? Wordt er werkelijk iets van de levensvernieuwende kracht van de Geest in haar zichtbaar, zodat anderen daardoor geboeid raken en aangetrokken worden? Moeten we niet realistisch vaststellen dat sommige gemeenten eerder een sta-in-de-weg lijken te zijn dan een levende uitnodiging om Christus te leren kennen? Getuigt het concept van de missionaire gemeente niet van een overspannen idealisme dat gespeend is van de kerkelijke werkelijkheid?

In zijn publicatie 'Met anderen tot Christus' heeft de Groningse kerkelijk hoogleraar L.A. Hoedemaker ook principiële vragen gesteld bij het uitgangspunt van de hervormde kerkorde van 1951 om de zending zo sterk aan de kerk te verbinden. 'Hoe verhouden zich kerk en zendingsbeweging? Is de zendingsbeweging een beweging die alleen maar tussen kerken bestaat: beginnend in een gegeven kerkelijke structuur en eindigend in een nieuwe kerkformatie? Of is de zendingsbeweging de uitdrukking van een principiële en permanente beweeglijkheid van het christendom, die tot vorming (en vooral her-vorming) van kerken, en tot wereldwijde interkerkelijke relaties leidt?'⁹⁸

In de theologische doordenking van de zending heeft het begrip *Missio Dei* een belangrijke rol gespeeld. Deze uitdrukking wilde tot uitdrukking brengen dat er sprake is van een geding tussen God en de wereld. De kerk is in dat geding betrokken doordat ze ook zelf aangesproken, uitgedaagd en ontworteld wordt. De centrale notie van de *Missio Dei* is dat het in de zending om het handelen van God zelf gaat: Hij voltrekt zijn heilsplan aan de mensheid door zijn volk te verzamelen en beslissende tekenen van gerechtigheid op te richten. Gaandeweg heeft deze uitdrukking echter een andere spits gekregen. Zoals 'apostolaat' de aanduiding werd voor elke vorm van interactie tussen de kerk en de samenleving, zo werd bij het begrip *Missio Dei* steeds meer de nadruk gelegd op de inschakeling en activering van de kerk. Het is in het doe-perspectief verstrikt geraakt.⁹⁹

Een van de gevolgen van deze verschuiving in betekenis is geweest dat de zending te sterk aan de kerk werd verbonden. Het was een goede poging om het kerkelijk bedrijf missionair te activeren. Maar de zendingsbeweging moet een eigen plaats behouden tussen de kerk en het komende koninkrijk, tussen ecclesiologie en eschatologie.¹⁰⁰ Zij probeert de beweeglijkheid van de mondiale samenleving

⁹⁶ S.J. Wierda, *Gezonden met perspectief*, a.w., resp. p. 17 en 74; op p. 73 spreekt hij van 'dorpen waar het evangelie van Jezus Christus vrijwel geen rol meer speelt of waar het verbasterd is'.

⁹⁷ Soms wordt minder vleierende taal gebruikt: 'waarom zou je de troep opruimen van iemand anders, wanneer je zelf met een schone lei kan beginnen?'. *Congresbundel 1999*, a.w., p. 41. C.P. Wagner stelt: 'het is eenvoudiger om baby's te krijgen dan om doden op te wekken'. S.J. Wierda, *Gezonden met perspectief*, a.w., p. 70

⁹⁸ L.A. Hoedemaker, *Met anderen tot Christus. Zending in een postmissionair tijdperk*, Zoetermeer 2000, p. 29.

⁹⁹ L.A. Hoedemaker, a.w., p. 73, 99

¹⁰⁰ L.A. Hoedemaker, a.w., p. 82

te verbinden met de beweeglijkheid van de christelijke traditie en moet daarin onafhankelijk blijven van de kerk. De kerk en de zendingsbeweging moeten elk hun eigen rol spelen. Ze zijn niet los van elkaar te denken, maar terwijl de zendingsbeweging het riskante avontuur aangaat van de grensoverschrijding naar een nieuw te definiëren ruimte tussen wereld en eschaton, concentreert de kerk zich meer op de verdieping van het verstaan van de eigen traditie vanuit dergelijke grensoverschrijdingen. Anders gezegd: de kerk is de institutionele zichtbaarheid van de missionaire beweeglijkheid van het christendom. Hoedemaker wil voorkomen dat de zending verschrompelt tot de 'getuigende dimensie' van alles wat de kerk onderneemt.¹⁰¹

14.4.4. Nuancering

Dit alles leidt ertoe dat we ons uitgangspunt enigszins moeten nuanceren. Hoe belangrijk de missionaire opdracht ook voor de kerk is, daarmee is de zending nog niet van de kerk. Het is te zwaar aangezet als we stellen dat alleen de kerk zending mag drijven. Hoedemaker heeft gelijk als hij stelt dat daarmee de beweeglijkheid die aan de zending eigen is, te veel onder druk komt te staan. Door zo sterk in te zetten bij het instituut, blijven er te weinig kansen voor het experiment. De zendingsgeschiedenis geeft vele voorbeelden hoe mensen tastend naar wegen moesten zoeken, om in een ongekende nieuwe situatie aan het Woord van God stem en gestalte te geven. De zending neemt inderdaad meer dan eens de positie in van voorpost in een onbekend gebied. Tegelijk houden we er aan vast dat de zending niet los gedacht kan worden van de kerk. Wie beseft dat de prediking van het evangelie tot gemeentevorming leidt, heeft in de praktijk twee mogelijkheden: of men kiest principieel voor zelfstandige gemeentestichting. Er is wel overleg met bestaande gemeenten en kerken, maar men kan zelfstandig tot gemeentestichting over gaan, omdat de relatie tot de andere gemeenten niet als essentieel wordt beschouwd voor het kerk-zijn. Wie werkt vanuit dit meer congregationalistische uitgangspunt, zal geen moeilijkheden ontmoeten vanuit de kerkelijke structuur. Het congregationalisme heeft geen problemen met verschillende gemeenten op hetzelfde grondgebied, integendeel. Het behoort juist tot zijn beginselen dat de gemeenten als ze een bepaalde omvang hebben bereikt, zich opsplitsen. Men laat het bovendien aan de gemeente over om haar eigen orde te stellen. Er zijn geen algemene bindende voorschriften ten aanzien van de ambten, er zijn geen knellende bepalingen met betrekking tot preekbevoegdheid. Men kan zelf bepalen door wie de sacramenten worden bediend. De vraag naar kerkelijke eenheid speelt een ondergeschikte rol. of men blijft bij het evangelisatiewerk principieel gericht op de kerk. Dan komt vroeg of laat onherroepelijk de vraag naar kerkelijke inbedding. Wanneer het werk dat als een kring, terzijde van de kerk begonnen is, vrucht begint te dragen, komt de vraag naar de sacramenten. Kunnen wij met onze kinderen gedoopt worden? Waar kunnen wij belijdenis van het geloof afleggen? Kunnen wij avondmaal vieren? Hoe staat het met het ambt?¹⁰² De kerkgeschiedenis leert: als de relatie tot de bestaande kerken en gemeenten onhelder blijft, leidt dat gemakkelijk tot afscheiding of het ontstaan van nieuwe kerken.¹⁰³ De spanningen die op dat punt in de 19^e eeuw optraden, komen ook in onze tijd aan het licht. Ook nu klinkt de vraag naar kerkelijke inkadering, naar het ambt en naar de mogelijkheid van sacramentsbediening.¹⁰⁴

14.5. Struikelblok

Inmiddels is het woord 'struikelblok' enkele malen gevallen. Binnen de gevestigde kerken van het presbyteriaal-synodale type blijkt de structuur soms een struikelblok te zijn voor mensen die hun gaven willen inzetten voor de verbreiding van het evangelie in hun eigen omgeving. Ambtsdragers gedragen zich soms alsof zij het exclusieve 'alleenrecht' bezitten van de dienst aan het Woord.¹⁰⁵ Als deze structuur betekent dat niemand zonder toestemming van de kerkenraad op het grondgebied van

¹⁰¹ L.A. Hoedemaker, *a.w.*, p. 100

¹⁰² G.J. Mink, *Op het tweede plan. Evangelisten in de tweede helft van de negentiende eeuw*, Leiden 1995, p. 86, 126-129.

¹⁰³ In de 19^e eeuw is het werk van de evangelisatieverenigingen, die ten dienste van de kerk wilden arbeiden, in veel gevallen uitgelopen op het institueren van eigen gemeenten. G.J. Mink, *Op het tweede plan, a.w.*, p. 127-129. De Vereniging van Vrienden der Waarheid heeft al haar evangelisten aangeraden zich aan te melden om zich als predikant aan te sluiten bij de Doleantiebeweging (*a.w.*, p. 81); ook de meerderheid van de evangelisten van de Confessionele Vereniging ging met de Doleantie mee (*a.w.*, p. 200, noot 21).

¹⁰⁴ Voorbeelden zijn de gemeenschappen die ontstaan zijn in Almere, Bunde, Horst en Uden.

¹⁰⁵ George Carey spreekt van 'het territoriale alleenvertoningsrecht dat gepaard gaat met het huidige systeem van predikantsplaatsen'. 'Gemeentestichting en de visie op kerk en zending' in: *Soteria, a.w.*, p. 13.

hun gemeente activiteiten mag ontplooiën, betekent dat toch dat de gaven ondergeschikt gemaakt worden aan de ambten en dat daarmee de vrijheid van de Geest wordt belemmerd? ¹⁰⁶

Dat brengt ons tot de vraag of de structuur van de kerk haar niet in de weg staat om haar roeping in de 21^e eeuw te vervullen. Zouden we er niet verstandig aan doen om het geografische principe los te laten en over te gaan op een meer congregationalistisch kerkmodel?

14.5.1. Het geografisch uitgangspunt

In de Nederlandse Hervormde Kerk geldt als uitgangspunt dat het hele land is ingedeeld in gemeenten, met vastgestelde grenzen. Van elke vierkante meter grondgebied is nauwkeurig te bepalen tot het gebied van welke hervormde gemeente die behoort. In die zin kent onze kerk geen 'witte vlekken'. Ook de meest ontvolkte gebieden, de meest onkerkelijke buurten in de grote steden, de toekomstige Vinex-locaties waar nu nog koeien grazen, behoren tot het grondgebied van een hervormde gemeente. Het is de kerkenraad van die gemeente die de verantwoordelijkheid draagt voor het kerkelijk leven ter plaatse. Ook en juist als er van kerkelijk leven in feite niet meer (of nog niet) gesproken kan worden.

De achterliggende gedachte daarbij is dat er altijd een kerkenraad verantwoordelijkheid draagt en aanspreekbaar is. In de eerste synode van de Nederlandse kerken na de Reformatie werd uitgesproken dat de classes alle nabijgelegen dorpen en steden onder zich moesten verdelen 'opdat niets verzuimd worde'. ¹⁰⁷ Zij dragen er verantwoordelijkheid voor dat de reformatie ook zal doorwerken in de plaatsen waar nog geen zelfstandige gemeente is gevormd. Dat is het belangrijke uitgangspunt van het geografische principe: het wordt niet aan de vrije marktwerking overgelaten of ergens een christelijke gemeente ontstaat. Het zijn de kerkenraden die verantwoordelijkheid dragen voor de pastorale, diaconale en missionaire arbeid ter plaatse.

Deze structuur heeft haar kracht bewezen, niet alleen in tijden van opbouw en bloei, maar juist ook in tijden van vervolging en inzinking. Op deze wijze hangt de voortgang van het evangelie niet aan individuele personen maar wordt de opdracht toevertrouwd aan vergaderingen waarin meer ambtsdragers samenwerken. De ambtelijke structuur vormt het gebinte dat stevigheid en duurzaamheid geeft aan het gebouw van de gemeente.

14.5.2. Andere structuren

Maar als we zo alles zetten op de kaart van de kerkenraden, blijft er dan wel voldoende ruimte om in te spelen op nieuwe situaties die de draagkracht van de lokale gemeente te boven gaan? Geven andere systemen van kerkinrichting niet veel meer mogelijkheden?

Dat het congregationalisme meer ruimte heeft om flexibel in te spelen op veranderende omstandigheden hebben we al gezien. Daar wordt in feite het principe van de vrije marktwerking gehanteerd. DAWN-Nederland doet een strategisch marktonderzoek om na te gaan waar de 'afzetmogelijkheden' het meest gunstig zijn. ¹⁰⁸

Maar ook de episcopale structuur biedt meer mogelijkheden. In de Rooms-Katholieke Kerk dient 'een parochie als algemene regel territoriaal te zijn, die namelijk alle christengelovigen van een bepaald gebied omvat; waar het evenwel aanbeveling verdient, dienen personele parochies opgericht te worden'. Daarmee zijn bedoeld parochies voor gelovigen van een andere taal, nationaliteit of ritus of parochies van bewoners van een tehuis of instelling. De bevoegdheid tot het oprichten van deze parochies berust bij de bisschop. ¹⁰⁹ Ook de Anglicaanse visie op de kerk is gebaseerd op de leidende positie van de bisschop en de structuur van de plaatselijke parochie. George Carey, aartsbisschop van Canterbury, meent dat elke bisschop een strategie voor gemeentestichting moet ontwikkelen. 'Initiatieven op dit gebied die de grenzen van parochies overschrijden, moet men niet overlaten aan enthousiaste, goedbedoelende doe-het-zelvers. Er is een strategie nodig van partnerschap tussen de lokale gemeente en het gehele bisdom, vertegenwoordigd door de bisschop... Het gezag van een bisschop is er niet om de Geest te doven maar om te onderkennen wat God aan het doen is en om dat aan te wenden ten gunste van het grotere kerkverband'. ¹¹⁰ Doordat in de congregationalistische

¹⁰⁶ Het waren juist classicale vergaderingen uit de orthodoxe vleugel van de kerk die bezwaren inbrachten tegen art. IV-2 van het ontwerp-kerkord van de VPKN: 'alle leden van de gemeente zijn geroepen en gerechtigd hun gaven aan te wenden tot vervulling van de opdracht die Christus aan de gemeente geeft'.

¹⁰⁷ Synode van Emden 1571, art. 42

¹⁰⁸ In de literatuur met betrekking tot de DAWN-beweging wordt gesproken van 'behoefte-gerichte evangelisatie', er wordt onderzoek ingesteld naar 'de mate van openheid voor de boodschap van het evangelie' (receptiviteit). Zijn er bepaalde segmenten van de bevolking waar men een grote bereidheid heeft het evangelie te aanvaarden? F.H. Veenhuizen, in: *Soteria*, a.w., p. 21

¹⁰⁹ *Wetboek van Canoniek Recht (Codex Iuris Canonici)*, canon 518, resp. 515 § 2.

¹¹⁰ George Carey, in: *Soteria*, a.w., p. 16

en episcopale structuur een plaatselijke kerkenraad niet het laatste woord heeft, ontstaat er veel meer ruimte om nieuwe initiatieven van gemeentevorming een kans te geven.

14.5.3. Spanningen

Binnen kerken van het synodaal-presbyteriale type roept gemeentestichting niet zelden de nodige spanningen op:

De groepering die uit het evangelisatiewerk is ontstaan loopt tegen de kerkelijke structuren op. Er worden vanuit de kerk eisen gesteld waaraan men niet kan of wil voldoen, terwijl men voorheen in een grote mate van vrijheid zijn weg heeft gezocht. Het blijkt moeilijk hen in te passen in de kerkelijke structuur, die op grond daarvan als 'lastig' wordt veroordeeld.

De kerk krijgt te maken met verzoeken die niet passen binnen de geordende structuren en waarvoor eigenlijk geen ruimte is. De ambtelijke vergaderingen kunnen en willen niet zomaar afwijken van de kerkelijke regelgeving. Als de regels terzijde worden geschoven, ontstaat de situatie waarin ieder doet wat goed is in eigen ogen, en dat is ook niet heilzaam voor de kerk. De kerk is daarom geneigd de verzoeken die niet passen binnen de kerkelijke structuur als 'lastige vragen' te beschouwen en de problemen voor zich uit te schuiven.

In onze kerkelijke structuur draagt de kerkenraad de eerste verantwoordelijkheid voor de missionaire arbeid ter plaatse en dat moet ook zo blijven. Daarmee is echter niet het laatste woord gesproken. Wij kennen weliswaar geen bisschop, maar kerkrechtelijk is het de classicale vergadering die de taken en verantwoordelijkheden van de bisschop heeft overgenomen. Met andere woorden: waar de kerkenraad zijn roeping niet vervult of waar de taken de mogelijkheden van de plaatselijke gemeente te boven gaan, hebben de meerdere vergaderingen van de kerk hun bovenplaatselijke verantwoordelijkheden uit te oefenen.

In een rapport over 'missionaire gemeentevorming' van de IZB wordt weliswaar vastgehouden aan de eerste verantwoordelijkheid van de plaatselijke gemeente. Maar er wordt tegelijk rekening gehouden met de mogelijkheid van missionaire gemeenschapsvorming of gemeentevorming buiten de eigen woonplaats, op initiatief van kerkleden die zich geroepen weten om het evangelie elders uit te dragen of op initiatief van een kerkenraad van een andere gemeente. In dat geval zullen de meerdere vergaderingen hun verantwoordelijkheid moeten nemen.¹¹¹

Wanneer er sprake is van 'gemeentevorming elders' - dus wanneer de plaatselijke kerkenraad daarvoor geen verantwoordelijkheid kan of wil dragen - ligt het op de weg van de meerdere vergadering (bijvoorbeeld de classicale vergadering) om een dergelijk initiatief te nemen of te ondersteunen. Het behoort tot de taak van deze vergadering 'leiding te geven aan het leven en werken der classis op haar verschillende arbeidsvelden en ter hand te nemen al wat het kerkelijk leven in de classis kan bevorderen' (ord. 1-5-1). Als de classicale vergadering deze verantwoordelijkheid niet op zich neemt, kan gedacht worden aan de provinciale kerkvergadering of de generale synode waaraan een vergelijkbare taak is opgedragen (ord. 1-8-1 en ord. 1-11-1). Met name waar er sprake is van grote nieuwe woonlocaties (bijvoorbeeld Vinex-locaties) die de spankracht van de lokale gemeenten te boven gaan, moet niet slechts worden afgewacht welke stappen de plaatselijke kerkenraden ondernemen, maar zouden de meerdere vergaderingen zelf initiatieven dienen te ontplooiën, bijvoorbeeld door een beraad van omliggende gemeenten te entameren. Van de beslissing van een meerdere vergadering om vanuit missionair perspectief tot gemeentevorming over te gaan kan op de plaatselijke gemeente stimulerende invloed uitgaan. In dit verband wordt ook gewezen op de eerder genoemde bepaling van ord. 2-29 betreffende de 'gemeenten in wording' waardoor een breed moderamen van de classicale vergadering op verzoek van gemeentelieden maatregelen kan treffen die gemeentevorming mogelijk maken en bevorderen, ook als (nog) niet wordt voldaan aan de criteria die de kerkorde daaraan in gewone omstandigheden stelt.¹¹²

14.6. Gemeentevorming

Het concept gemeentestichting heeft als belangrijke leermomenten: dat er een nauwe samenhang is tussen evangelisatiewerk en het worden opgenomen in een gemeente;

¹¹¹ 'Missionaire Gemeentevorming - een aanzet tot beleid', rapport van de IZB, aanvaard in april 2002.

¹¹² Ord. 2-29 luidt: 'Indien een deel van een (centrale) gemeente, hetzij door vestiging van nieuwe bewoners, hetzij krachtens de wens van daar reeds wonende leden, binnen kortere of langere tijd tot zelfstandigheid kan worden gebracht, kan het breed moderamen der classicale vergadering, de betrokken kerkenraad gehoord en nadat de betrokken leden in de gelegenheid zijn gesteld hun mening kenbaar te maken, dat deel dier gemeente verklaren tot een (wijk)gemeente in wording en de maatregelen treffen, die het komen tot zelfstandigheid bevorderen.'

dat er in bestaande gemeenten dikwijls onvoldoende ruimte en mogelijkheden zijn om aan nieuwe jonge gelovigen werkelijk een geestelijk thuis te bieden;
dat de gevestigde kerken onvoldoende zicht hebben op de talloze 'onbereikten' in ons land en zich daar te weinig voor inzetten. Ze laten deze problematiek te veel over aan het initiatief van de plaatselijke gemeenten, ook waar die hun draagkracht te boven gaat;
dat bij de zendingsarbeid en het evangelisatiewerk niet alleen de ambtelijke verantwoordelijkheid van de kerk en de gemeenten bepalend zijn, maar dat daarin ook de gaven en het verlangen van gemeenteleden om getuige van het evangelie te zijn een belangrijke rol spelen.
We hebben te zoeken naar een weg waarin aan de verantwoordelijkheid van kerk en gemeenten recht wordt gedaan, maar waarin tegelijk de gaven en mogelijkheden die aan gemeenteleden geschonken worden om dienstbaar te zijn aan de verbreiding van het evangelie gestimuleerd en gekanaliseerd worden.

14.6.1. Gemeenteleden

Ik meen dat we aan gemeenteleden die de gave van het evangeliseren ontvangen hebben en die zich geroepen weten om getuigenis te geven aan hen die buiten staan, mogen vragen van meet af aan de gemeente en de kerk in het oog te houden. Zij weten immers (dat hopen en bidden ze!) dat hun arbeid ertoe kan leiden dat mensen worden toegebracht en worden ingelijfd in het lichaam van Christus. Dat betekent ook dat ze worden opgenomen in een concrete gemeente en een concrete kerk.

Op zichzelf is er binnen de gevestigde gemeenten en kerken veel mogelijk. Men kan kringen vormen (bijbelkringen, gebedskringen), een evangelisatiecursus aanbieden (of een Alpha-cursus), men kan als huisgemeente samenkomsten beleggen, er kunnen zelfs bijeenkomsten ontstaan die min of meer het karakter van een eredienst dragen.

Daarbij is het van belang dat er van het begin af aan gezocht wordt naar kerkelijke rugdekking, beter gezegd naar een kerkelijke legitimatie, een 'kerkelijke zegen'. Het inzetten van de (individuele) gave die men ontvangen heeft, geschiedt altijd in relatie tot de gemeenschap. De eerste zendingsreis van Paulus en Barnabas begon in de samenkomst van hun thuisgemeente Antiochië (Hand. 13:3). Wie de kerkelijke 'zegen' meekrijgt, moet ook bereid zijn tot kerkelijke verantwoording. Daarom eindigde de eerste zendingsreis ook weer in de gemeente samenkomst in Antiochië (Hand. 14:27), waar ze niet alleen verslag doen, maar waar ze ook ter verantwoording worden geroepen. Zelfs de moedergemeente van Jeruzalem moet eraan te pas komen om te beoordelen of Paulus en Barnabas niet te ver zijn gegaan in het zoeken naar nieuwe wegen (Hand. 15). Als er grenzen doorbroken worden, leidt dat altijd tot spanningen, daar weet ook Petrus alles van (Hand. 11:2).

Wie zich in dienst stelt van het evangelie moet dus niet alleen bereid zijn om naar buiten verantwoording af te leggen van de hoop die in hem of haar is. Maar ook om zich te verantwoorden naar binnen toe. En om zich te onderwerpen aan de leiding van de gemeente en kerk die hem of haar gezonden heeft.

We zullen ons er van het begin af aan van bewust moeten zijn, dat wij niet persoonlijk een gemeente kunnen stichten. Gemeentestichting waarbij niet de kerk betrokken is, betekent in feite het oprichten van een nieuw kerkgenootschap en is (kerkelijk gezien) een vorm van afscheiding. Subject van gemeentevorming zijn niet individuele christenen, maar is de gemeente of de kerk.¹¹³ Ik pleit er dus voor de kerk in het oog te houden: wie van de kerk verwacht dat zij verantwoordelijkheid zal nemen voor ons werk, zal zelf ook de verantwoordelijkheid van de kerk moeten respecteren en bereid zijn de kerkelijke wegen te bewandelen.

14.6.2. Gemeente en kerk

Maar ook aan de kerk moeten er vragen worden gesteld. De kerk dient zich ervan bewust te zijn of te worden dat haar structuren - ook al zijn ze van grote betekenis voor de stabiliteit en de duurzaamheid van de kerk - een bedreiging kunnen vormen voor de beweeglijkheid en voor de openheid voor noodzakelijke vernieuwing. De structuren hebben de neiging tot 'duren' (O. Noordmans) en een doel in zichzelf te worden, in plaats dat ze dienstbaar zijn aan de zaak van het evangelie en daaraan ondergeschikt blijven. De kerkorde is 'in zijn wezen een poging om het menselijk apparaat rondom het werk des Heiligen Geestes tot een minimum te herleiden', naar een ander gezegde van Noordmans.¹¹⁴ Maar al heet de kerkorde bij A.A. van Ruler 'de menuet waar de bruid van Christus op danst', in de praktijk wordt ze soms meer als een marche funèbre ervaren. Wat moet er bij de kerk veranderen? Daarbij gaat het om mensen en structuren.

¹¹³ Zo ook S.J. Wierda, *Gemeentestichting, a.w.*, p. 64.

¹¹⁴ O. Noordmans, 'Beginselen van kerkorde' (1932). In: *Verzamelde Werken, deel V, Om de rechte orde der kerk*, Kampen 1984, p. 172v.

a. Allereerst zal er in de kerk een klimaat moeten groeien van openheid, waardering en ondersteuning van gemeenteleden die zicht hebben gekregen op de missionaire roeping van de kerk. Er zijn in de gemeente leden (met name jongeren!) die bewogen zijn over het heil van de ander, die zich willen inzetten voor het getuigenis van het evangelie. De tijd van de schaamte is voorbij, voor het vrijmoedig getuigenis mag aandacht worden gevraagd en de gemeente mag zich daarin oefenen. Van de kerkenraden mag gevraagd worden dat ze op zoek gaan naar deze gaven in de gemeente en dat ze die stimuleren en ondersteunen. Zulke mensen zijn niet 'lastig', ze herinneren de gemeente en de kerk aan een wezenlijke roeping die we al te gemakkelijk hebben verzuimd en aan anderen hebben overgelaten.

b. Vervolgens zal er in de plaatselijke gemeente creatief gezocht moeten worden naar mogelijkheden om nieuwe christenen en jonge gelovigen een plek te geven, een eigen ruimte, waarin ze toch verbonden zijn met het grotere geheel. Het isolement (een nieuwe zelfstandige gemeente) kan niet het ideaal zijn. Ook binnen de bestaande gemeente zijn er veel mogelijkheden, wanneer men tenminste de komst van nieuwe christenen als een geschenk van God ziet en als een mogelijkheid tot vernieuwing van de gemeente en niet als een bedreiging.

Als voorbeeld verwijs ik naar de wijze waarop men binnen de Christelijke Gereformeerde Kerk te Zwolle (potentiële) nieuwe leden integreert. Daar worden jaarlijks twee Alpha-cursussen gehouden, met per keer ongeveer 200 medewerkers en deelnemers. Met een groot aantal rand- en buitenkerkelijken wordt contact onderhouden, waarvan een deel (weer) lid is geworden van de gemeente. Twee keer per jaar wordt een extra belijdenisdienst gehouden, waar deelnemers van de Alpha-cursus belijdenis doen en eventueel worden gedoopt.

Als missie en visie heeft deze gemeente uitgesproken 'voor iedereen een bemoedigende, liefdevolle, gastrijke en bewogen gemeente' te willen zijn. In het kader daarvan heeft men zich beraden op de vraag hoe mensen 'van de rand en buiten' in de gemeente kunnen worden opgenomen. Hoe vangen we ze op? Hoe geven we hen een plek in onze gemeente? Hoe gaan ze zich thuis voelen? Hoe gaan we ervoor zorgen dat ze verder groeien in hun geloof? Hoe zorgen we ervoor dat we hen niet uit het oog verliezen?

Daarvoor heeft men in 2000 het concept ontwikkeld van Alpha-groiegroepen die in clusters samenwerken. Terwijl men voorheen bezig was nieuwe mensen (individueel) te koppelen aan gemeenteleden (mentorschap) zoekt men nu naar mogelijkheden van gemeenschapsvorming. Zij die na een Alpha-cursus door willen gaan worden samengebracht in Alpha-groiegroepen die begeleiding ontvangen in de vorm van pastorale zorg, toerusting, coaching, training en organisatorische ondersteuning.

Waar in de Alpha-cursus openheid was ontstaan en men geleerd heeft zich kwetsbaar op te stellen, waar vertrouwelijkheid is gegroeid en men bij elkaar veranderingen heeft gezien, is er in de Alpha-groiegroep gelegenheid om verder te groeien: groeien in de relatie met God (kennis van de bijbel, gaven ontdekken en inzetten), groeien in relatie met elkaar (liefdevolle relaties) en groeien in de relatie met de wereld (diaconaal en missionair). In deze kleine groep wordt het gemeente-zijn beleefd. Men beschouwt ze niet als een verschijnsel binnen de gemeente, maar als gemeente. Inmiddels (2002) zijn er 15 van deze groiegroepen ontstaan, met ongeveer 130 deelnemers.

Tot nu toe worden voor de groiegroepen geen afzonderlijke kerkdiensten belegd. Men hoopte door gezamenlijk naar de zondagse diensten te gaan de stap naar deze diensten kleiner te maken. De achterliggende gedachte was dat het belangrijker is bekenden te ontmoeten in de kerk dan dat de vormen volledig aansluiten bij wat nieuw ingekomenen willen. Men zocht wel naar vormen om mensen van buiten te laten participeren in de eredienst (gebedspunten aanleveren, liederen aanreiken etc.) en om na afloop vragen te kunnen stellen.

Met ingang van 2003 is men van plan om één van de (zes) kerkdiensten op zondag te houden voor gemeenteleden én voor mensen die vanuit het evangelisatiewerk zijn binnengekomen.

c. Maar niet alleen de gemeente zal daar ruimte voor moeten maken, dat geldt evenzeer van de kerk als geheel. Zij zal op haar beurt aan de gemeenten ondersteuning en ruimte moeten bieden om aan hun missionaire roeping gehoor te geven. Uitgangspunt van de kerkelijke structuur zal zeker het geografische principe moeten blijven. Maar met het oog op de beweeglijkheid die aan het zendingswerk eigen is, zal deze geografische grondstructuur moeten worden aangevuld met paraprochiale structuren. Zodat er niet alleen plaats is voor kringen en groepen binnen de gemeente, maar zo nodig ook voor eigen gemeentevormen naast de bestaande gemeenten. Daarmee zeg ik niet veel nieuws. Noordmans heeft daarvoor al gepleit in de 30er jaren van de vorige eeuw.

'Ook op een zelfde grondgebied kan de kerk zich in verschillende vormen openbaren'. Binnen de bestaande geografische gemeente (door hem de 'cultusgemeente' genoemd) dient er ruimte te komen

voor een missionaire gemeentevorm (in het voorstel aangeduid als 'huisgemeente'). De geografische gemeente mag de aanspraak op het gebied niet opgeven. De plaatselijke gemeente 'blijft de grondslag der kerk', maar als we meer kerkelijk en katholiek leren denken worden we daarmee tegelijk 'losser van de bodem'. Er moet 'ruimte voor meer differentiatie worden geschapen'. De 'cultusgemeente krijgt overlast en kan haar katholieke karakter niet uitleven als ze aan de schare niet toestaat, binnen de kerk een voorlopige positie in te nemen'. Het voorstel van de huisgemeente 'betekent een poging tot uitbouw van de gemeente onder de schare, in kerkelijk verband. Ze maakt het bepaalde groepen mogelijk hun verlangen om bij de kerk te blijven bevredigd te zien, zonder dat daardoor de eenheid der plaatselijke gemeente wordt opgelost'. 'Pas als we ten dele verlost worden van onze territorialiteit, als we in partieel-katholieke verbanden weer kerkelijk leren denken en onze geestelijke beweeglijkheid terugkrijgen zal er een kans zijn dat we ook hier verder komen.'¹¹⁵

14.6.3. Missionaire verlegenheid

Dat de Hervormde Kerk zo beducht was en is voor het doorbreken van het geografisch uitgangspunt is mede veroorzaakt door de felle en verbitterde richtingsstrijd die in de eerste helft van de vorige eeuw werd gevoerd. Daardoor werd elke 'nevenvorm' van gemeente-zijn onmiddellijk als concurrentie en als een bedreiging beschouwd. Uiteindelijk werden dergelijke nevenvoorzieningen wel in de hervormde kerkorde aanvaard, aanvankelijk slechts als noodmaatregelen die in de overgangsbepalingen werden opgenomen.

Voor het oplossen van modale problemen is inmiddels een heel scala van voorzieningen getroffen: variërend van een kerkenraadscommissie tot het instellen van een tweede hervormde gemeente ter plaatse: een deelgemeente. Hoewel aan de hervormde kerkorde nadrukkelijk een apostolaire inslag werd toegekend, is het aantal voorzieningen voor een specifiek missionaire gemeente gering en van de bestaande mogelijkheden is weinig gebruik gemaakt.¹¹⁶ Dat hangt ongetwijfeld samen met het gegeven dat de apostolaire gedrevenheid al spoedig plaats moest maken voor missionaire verlegenheid. Aan de Raad voor de arbeid ter verbreiding van het evangelie was geen lang leven beschoren: al rond 1970 werd deze raad opgeheven.

Behalve de toenemende secularisatie van ons land kon er achter de missionaire verlegenheid van de kerk nog wel eens een andere oorzaak schuil gaan. De kerk is stuk gelopen op de maakbaarheidsgedachte! In de 50er jaren van de vorige eeuw werd de herkerstening als een actieprogramma voor de kerk gepresenteerd. Het instituut van de bedieningen werd daarbij als een belangrijk instrument beschouwd: de WIKAs (werkers in kerkelijke arbeid) werden door H. Kraemer de 'stoottroepen voor de herkerstening' genoemd.¹¹⁷ De kerk heeft moeten leren dat ze de herkerstening van Nederland niet kon organiseren. Laat dit schip op het strand een bakken in zee zijn! Maar dat betekent niet dat we nu Gods water over Gods akker moeten laten lopen. Het wordt hoog tijd dat de kerk haar beleid bepaalt ten aanzien van de arbeid ter verbreiding van het evangelie.

14.7. Conclusie

De stelling dat 'gemeentestichting het beste evangelisatiemiddel onder de zon' is, kan geen stand houden. Niet alleen door nieuwe gemeenten wordt het evangelie in Nederland uitgedragen. Zelfs waar bestaande kerken en gemeenten weinig missionaire activiteiten ondernemen, gaat alleen al van het bestaan van deze kerken en van het samenkomen van deze gemeenten een getuigenis uit. De Naam des Heren wordt aangeroepen in die plaats!

Gemeentestichting moet ook niet worden aangeduid als een middel, waarbij het gaat om iets anders te bereiken, namelijk dat mensen Christus leren kennen. Het is juist andersom: zij die Christus leren

¹¹⁵

O. Noordmans, *Verzamelde Werken, a.w.*, p. 196-198. Zijn toelichting heeft betrekking op het 'Ontwerp van een nieuw algemeen reglement en eenige organieke reglementen voor de Ned. hervormde Kerk, opgesteld namens de vereen. 'Kerkopbouw', Baarn z.j. (1933). De voorstellen werden overigens door de synode in 1935 verworpen.

¹¹⁶

Behalve de eerder genoemde bepaling van ord. 2-29: 'Gemeenten in wording' valt te denken aan de regionale kerkelijke commissie (ord. 2-17), en aan 'gemeenten in een regionaal verband' (ord. 2-34, met name lid 7^d). Bij deze samenwerkingsvormen is expliciet ook gedacht aan de vervulling van de apostolaire roeping van de kerk. Zie verder ord. 2-31.

In de kerkorde voor de Verenigde Kerk wordt het mogelijk gemaakt voorzieningen te treffen ten behoeve van gemeenten in de grootstedelijke gebieden die in bijzondere missionaire, diaconale en pastorale omstandigheden verkeren (ord. 2-18). Bovendien wordt de mogelijkheid geopend om met gemeenten van andere kerken en met andere kerken een associatieovereenkomst aan te gaan (ord. 14-5). Op deze wijze kunnen er ook verbindingen gelegd worden met de (vele) migrantengemeenten in ons land.

¹¹⁷

M. van der Linde, *Werkelijk, ik kan alles. Werkers in kerkelijke arbeid in de Nederlandse Hervormde Kerk 1945-1966*, Zoetermeer 1995, p. 133

kennen, worden 'toegevoegd' aan de gemeente.¹¹⁸ Soms zal het nodig zijn dat zij worden samengebracht in een nieuwe gemeente. Maar alleen dan als er in het geheel geen gemeente is, of als er in die gemeente volstrekt geen openheid bestaat om de nieuwe gelovigen op te nemen, of als die gemeente een geheel andere taal spreekt (in letterlijke of overdrachtelijke zin). Maar al kan gemeentevorming binnen de Nederlandse context niet als het ideale evangelisatiemiddel worden gekwalificeerd, gemeenschapsvorming is wel degelijk een belangrijk instrument in dienst van de voortgang van het evangelie. Het is daarom van het grootste belang dat de kerk in missionaire beweging en vindingrijkheid aan deze gemeenschappen een plaats bereidt. Het zou goed zijn als de klassieke vergaderingen zich weer bewust werden van hun 'bisschoppelijke' taak en verantwoording nemen voor het leven en werken van de kerk in hun ressort. Dat zou hen kunnen helpen de malaise te overwinnen waarin deze vergaderingen veelal verkeren. Plaatselijke gemeenten zijn dikwijls zo in beslag genomen met het eigen overleven dat ze aan de missionaire roeping niet toekomen. Het zijn juist de meerdere vergaderingen die ons daarin niet alleen stimuleren maar ook ondersteunen en voorgaan. Het geografisch principe is allereerst een opdracht, geen bijbels exclusief recht.

Gedachtig aan de woorden van de Prediker 'wees niet al te zeer rechtvaardig en wees niet al te zeer goddeloos', zeggen we tot de kerk: 'wees niet al te geografisch' en houden we de 'missionair bewogen gemeentelieden' voor: 'wees niet al te onkerkelijk'. Want echte gemeentevorming leidt onherroepelijk tot de vraag naar het ambt en naar de sacramenten en dus naar kerkelijke gemeenschap.

¹¹⁸ S.J. Wierda noemt de opdracht van Jezus om het evangelie te verkondigen, zodat niet-christenen tot geloof en bekering komen en in een gemeente vergaderd worden, *als normatief argument*. Maar vervolgens draait hij de volgorde om. Hij geeft als *empirisch argument* voor gemeentestichting dat blijkens sociologisch onderzoek dynamische jonge gemeenten meer missionaire uitstraling hebben en beter in staat zijn specifieke groepen mensen te bereiken en op te vangen dan oudere gemeenten die 20 à 30 jaar bestaan. Daarmee gaat het stichten van een nieuwe gemeente dus aan het tot geloof komen vooraf. S.J. Wierda, *Gezonden met perspectief*, a.w., p. 67 en 68.

Hoofdstuk 15

Moet er nog gedoopt worden?

Over zendingsdrang en cultuurkritiek

W. Dekker

Op 6 december 2000 werd een symposium gehouden ter gelegenheid van het verschijnen van het boek *Uitgedaagd door de tijd*. Aan dit symposium werd na afloop veel aandacht gegeven door de pers, vooral vanwege de bijdrage van dr. A. van de Beek. Hem was gevraagd vooral de visie op de cultuur te bespreken, zoals die in het boek naar voren komt. In *Uitgedaagd door de tijd* wordt een analyse gegeven van de huidige postmoderne cultuur in West-Europa. Vervolgens wordt nagegaan welke bedreigingen en uitdagingen deze cultuur biedt voor het evangelie. Sommige scribenten leggen meer de nadruk op de bedreigingen, andere op de uitdagingen en kansen.

15.1. Scherpe vragen

Over het geheel genomen ademt het boek geen pessimistische sfeer, maar ligt de nadruk op de mogelijkheden om ook in deze cultuur volop met het evangelie aanwezig te zijn. Van de Beek was en is het hier volstrekt niet mee eens. Letterlijk zei hij: 'Het probleem van de kerk is niet dat er te weinig met mensen rekening wordt gehouden, maar dat er te veel met mensen rekening wordt gehouden. Al de prietpraat en gevoelens, belevingen, culturen, cultuurtjes, maniertjes, je kunt ze allemaal in één vergaarbak gooien: wereld. En het is allemaal geoordeeld. Je hoeft het niet allemaal afzonderlijk te registreren, laat staan gek te worden van het interpreteren. In het licht van Christus is het allemaal schade en vuilnis. Want de postmoderne cultuur is niet christelijker dan de moderne cultuur, alleen maar harder tegen hen die willen dat er een midden is. Je mag alles zeggen, behalve dat de mens een verloren zondaar is, die alleen door Christus gered wordt.'¹¹⁹

Nu was het probleem van Van de Beek met het boek niet alleen dat de cultuur te positief beoordeeld werd. In het verlengde van een te positieve beoordeling van de cultuur zag hij de pogingen zodanig met het evangelie bij deze cultuur aan te sluiten, dat het ergerniskarakter van het evangelie verdwijnt. Er wordt volgens hem meer de nadruk gelegd op de vele aanknopingspunten, die de culturele context biedt, dan op het feit dat het evangelie nooit naar de mens is, dus ook nu niet. Dat bedoelde hij met de titel van zijn toespraak: *Moet er nog gedoopt worden?* Zelf zegt hij daarvan: 'En dan bedoel ik niet doop in de betekenis dat het leven van mensen moet groeien in het licht van Christus. Het gaat niet om een kerstening van de wereld op weg naar het koninkrijk van God. Op die manier zie ik veel doopwensen in het boek. Het gaat mij meer om de fundamentele gedachte bij de doop, dat we daarin met Christus begraven worden in zijn dood. Gedoopt worden is ondergaan in de wateren van de chaos, van het oordeel, van de dood. We leven alleen omdat de goddeloze gerechtvaardigd wordt en de doden worden opgewekt.'¹²⁰

Ik heb deze vraag van Van de Beek ook nog zó gehoord: wanneer je het religieus verlangen van mensen zo serieus neemt als in *Uitgedaagd door de tijd* gebeurt, kun je dan nog volhouden, dat er voor ieder mens een radicale omkeer nodig is, wordt de breuk tussen het oude en het nieuwe leven dan nog wel zichtbaar, is het uiteindelijk nog wel nodig dat mensen tot de kerk als het lichaam van Christus gaan behoren, waar je in de doop bij ingelijfd wordt?

15.2. Andere vragen

Behalve deze indringende vragen van Van de Beek waren er ook nog andere opmerkingen tijdens en na het symposium, die hier gedeeltelijk bij aansloten of op een andere manier dezelfde thematiek aan de orde stelden: is er in het boek niet teveel aanpassing en te weinig besef van crisis? Tijdens het symposium sprak bijvoorbeeld ook drs. Ineke Bakker, secretaris van de Raad van Kerken.

Theologisch zit zij in een heel andere hoek dan Van de Beek. Ook zij stelde echter de vraag of de schrijvers van het boek wel kritisch genoeg waren in de richting van de postmoderne cultuur. Letterlijk zei ze: 'Ik denk dat je alleen als vrolijke, postmoderne zwerver hoppend en shoppend kunt leven als aan je basisbehoeften is voldaan. Dit aspect van het postmodernisme kan ik niet anders zien dan als een elitaire leefwijze voor mensen wier bestaan van de wieg tot het graf veilig gesteld is, dankzij de financiële zekerheden van de westerse midden- en hogere klasse; in het slechtste geval vind ik het de

¹¹⁹ *Kontekstueel*, jrg. 15, 4; maart 2001, p. 19.

¹²⁰ *Kontekstueel*, jrg. 15, 4; maart 2001, p. 15.

ideologie van de rijken van deze wereld die hun zelfgenoegzaam leventje rechtvaardigen met kleine verhalen over je eigen weg vinden, je eigen spoor volgen, je eigen keuzes maken, zonder zich te bekommeren om de miljoenen armen in het zuiden die voor een belangrijk deel de prijs betalen voor de rijkdom van het noorden. Bij de grote waardering die ik heb voor de openheid en de kwaliteit waarmee het postmodernisme in het boek wordt beschreven - die is echt heel goed - had ik nog graag wat meer aandacht gezien voor deze politiek-economische verankering van het postmodernisme. Het is mijns inziens geen toeval dat het postmodernisme bloeit ten tijde van de alleenheerschappij van het liberale kapitalisme.¹²¹

Uit de vele andere kritische stemmen en vragen, die mij onder ogen kwamen noem ik er nog twee. In de eerste plaats die van ds. A.J. Jorissen, die met grote waardering over het boek spreekt en zegt, dat hij met zijn jaarclub van Voetius uit 1945 het boek bestudeerd heeft.

Toch zegt hij ook: 'Hier en daar bespeur je in het werk merkwaardige herhalingen van de Doorbraaktijd uit de jaren vijftig'.¹²² Deze opmerking vond ik interessant, omdat ds. Jorissen zich als zeer nauw gelieerd aan de inzet van het boek profileert en ook iemand is die de beweging van de Doorbraak bewust heeft meegemaakt.

In de tweede plaats noem ik nog een artikel van dr. ir. J. van der Graaf, getiteld 'Eén of meer bronnen?' De genoegzaamheid van de Heilige Schrift en de culturele context.¹²³ Dit artikel werd gepubliceerd voordat *Uitgedaagd door de tijd* verscheen, maar het gaat wel zeer kritisch in op de positie, zoals die ook in dit boek hier en daar wordt ingenomen. De eigenlijke aanleiding voor het artikel van Van der Graaf was een opnieuw opgelaaide discussie over de plaats van de vrouw in de kerk. Maar in dit verband gaat het Van der Graaf om de betekenis, die aan de cultuur wordt toegekend. Hij signaleert het gevaar, dat vandaag ook in de gereformeerde gezindte de cultuur een soort tweede bron van kennis wordt naast de Schrift. Mutatis mutandis zou dit ook een vraag kunnen zijn aan *Uitgedaagd door de tijd*. Waarom zoveel aandacht voor de cultuur? Waarom zoveel behoefte om positieve elementen uit deze cultuur op te diepen? Van der Graaf schrijft: 'Daarom kan de cultuur onze 'tweede bron' niet zijn. De Schrift alleen is ook vandaag genoegzaam voor de zaligheid van de mens. Is deze ook niet genoegzaam om er profetisch mee in te gaan op een cultuur, die meer en meer godloos is geworden?'

Het is mijn bedoeling in dit laatste hoofdstuk van de publicatie, die een vervolg wil zijn op *Uitgedaagd door de tijd* deze vragen op te pakken. Ik wil daarmee allereerst aangeven, dat we als IZB deze vragen echt gehoord hebben. Ze zijn ook veel te belangrijk dan dat we ze zomaar terzijde zouden kunnen leggen. Vervolgens wil ik proberen enkele misverstanden op te ruimen en meer helderheid te scheppen inzake de vragen die hier spelen. Dit alles met de bedoeling dat het gesprek weer een stapje verder komt.

15.3. Omarming van de cultuur of zendingsdrang

Voor ik dit artikel ging schrijven heb ik alles nog weer eens opgezocht wat rond het verschijnen van *Uitgedaagd door de tijd* naar voren is gebracht. Ik kwam opnieuw onder de indruk van de felheid waarmee Van de Beek het gesprek heeft gevoerd, niet alleen op het symposium, maar ook steeds weer daarna. Het thema zit hem heel hoog. Dat blijkt ook uit andere publicaties van de afgelopen jaren, zoals *Gespannen liefde*. De relatie van God en mens.¹²⁴ Met name hierin het tweede hoofdstuk over de christen en de cultuur. Nog meer kwam zijn felle cultuurkritiek naar voren in de inaugurele rede bij de aanvaarding van zijn hoogleraarschap aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.¹²⁵ De discussies, die er op volgden heb ik als teleurstellend ervaren. Weinigen pakten Van de Beeks punt echt op. Omgekeerd speelde in de discussie volgens mij ook steeds een misverstand een rol of een elkaar niet aanvoelen. In ieder geval was dat zo rond het symposium van de IZB. Pregnant komt dit naar voren in de reactie, die P. J. Visser gegeven heeft op Van de Beeks verhaal in het *Reformatorisch Dagblad*.¹²⁶ De titel van zijn bijdrage geeft de spraakverwarring duidelijk weer: Mens lokken is niet lonken naar de wereld.

Visser betoogt dat Van de Beek ten onrechte denkt, dat de IZB bij de postmoderne cultuur en de postmoderne mens in het gevlij wil komen. Dat is echter helemaal ons punt niet, stelt Visser, het

¹²¹ Kontekstueel, jrg. 15, 4; maart 2001, p. 12.

¹²² Interview in het *Reformatorisch Dagblad*, zaterdag 2 juni 2001, p. 2.

¹²³ *De Waarheidsvriend*, jrg. 87, 10; 11 maart 1999, p. 146, 147.

¹²⁴ A. v. d. Beek, *Gespannen liefde. De relatie van God en mens*. Kampen, 2000.

¹²⁵ Deze rede werd uitgebreid en gepubliceerd onder de titel *Ontmaskering. Christelijk geloof en cultuur*, Zoetermeer 2001.

¹²⁶ *Reformatorisch Dagblad*, 14 december 2000.

gaat ons om een missionaire houding, waarbij past dat mensen uiterst serieus genomen worden inclusief hun 'prietpraat, gevoelens, belevingen en maniertjes'. 'Willen wij het verlorene echt zoeken, dan zullen wij de lange weg moeten gaan van de herder, al verder soms van de vertrouwde stal, dwars door woestijn en struikgewas. En dat is geen hobby van een paar vooruitstrevende geesten. Hier raken we aan het hart van Christus, de grote Herder der schapen. Eerlijk gezegd mis ik in Van de Beeks benadering (let wel: in zijn benadering, niet in zijn persoon!) de herder die tot het uiterste gaat.' Het is duidelijk, dat Visser de missionaire bewogenheid centraal stelt en meent, dat ter wille van die missionaire bewogenheid de mens in de huidige fase van de cultuur in West-Europa honderd procent serieus genomen moet worden.

De vraag is nu of Van de Beek het met dit laatste niet eens is. Mist hij missionaire bewogenheid? Dat laatste denk ik niet. Het lijkt me wel duidelijk dat zijn eerste interesse, waardoor hij de dingen zo scherp stelt als hij ze stelt, ergens anders ligt. Die ligt in zijn diepe overtuiging, dat de westerse cultuur door het concept van de moderniteit bedorven is, aangezien de mens zichzelf op de plaats van God gesteld heeft. Uiteindelijk leidt het concept van de Verlichting noodzakelijk tot atheïsme. Het concept van het postmodernisme heeft het alleen nog maar erger gemaakt, omdat elke claim dat een absolute waarheid zou kunnen bestaan ontkend wordt. Daarom kan alleen maar de oproep gelden: vliedt van deze verderfelijke cultuur zonder God. Elke poging met deze cultuur in gesprek te zijn zal de gesprekspartner zelf verslinden.

Ziet Van de Beek hier nu in hoofdzaak leeuwen en beren die niet bestaan? Zeker niet. Wie een beetje op de hoogte is van de geschiedenis van de kerk en de theologie sinds de Verlichting in Europa, weet dat het steeds zo gegaan is. De theologie werd in haar pogingen in gesprek te zijn met de moderniteit steeds vrijzinniger. De mensen, die ze wilde bewaren bij het geloof, vonden in deze theologie hooguit tijdelijk enige steun. Vaak was deze fase een doorgangshuis naar het ongeloof, zoals helaas het vrijzinnige christendom ook heel vaak een doorgangshuis was naar de onkerkelijkheid. Wie de ontwikkelingen van de Gereformeerde Kerken van de afgelopen veertig jaar bekijkt, toen men ook daar zich open ging stellen voor de moderne westerse cultuur, wordt alleen maar in deze gedachtegang bevestigd.¹²⁷ In de moderniteit en volgens Van de Beek dus in de postmoderniteit nog in versterkte mate, is het ongeloof zo dominant aanwezig, dat het christelijk geloof al snel stuiptrekkingen gaat vertonen en ten laatste het loodje legt. Bovendien hekelt Van de Beek in het postmodernisme dezelfde zaken die Ineke Bakker naar voren bracht. Vooral in zijn inaugurele rede is hij bijzonder scherp over het liberalisme als enige ideologie, die na het verdwijnen van de grote verhalen, is overgebleven: 'Er groeit een wereldmacht en een wereldcultuur. Het is de cultuur van het grote kapitaal. Via de wereldwijde communicatiekanalen en commerciële beïnvloeding ontkomt niemand daaraan'.¹²⁸

De indruk, die ik intussen van de discussie tussen Visser en van de Beek heb overgehouden, is toch in hoofdzaak die van een gesprek tussen doven, die omdat de ander hen niet hoort steeds harder beginnen te roepen. Van de Beek roept: zien jullie met al je zendingsdrang wel hoe levensgevaarlijk het postmoderne leefklimaat is en dat je in een poging de wereld te winnen voor het evangelie zelf heel gemakkelijk door die wereld wordt verslonden? Visser roept: zie je met alle cultuurkritiek wel, dat er ook vandaag de schare is, die hetzelfde beeld vertoont als in Jezus' dagen: schapen zonder herder?

Het misverstand, dat wij met ons boek *Uitgedaagd* door de tijd vooral op positieve manier een lans zouden willen breken voor de postmoderne cultuur in plaats van met de ogen van een zending naar deze cultuur te kijken, speelde trouwens niet alleen in de discussie met Van de Beek. Hetzelfde was aan de orde in de manier waarop het dagblad *Trouw* met onze publicatie omging. Deze krant plaatste een uitvoerig artikel over het boek onder het kopje postmodernisme in plaats van onder het kopje zending.¹²⁹ Zelf werd ik in verband met dit artikel geïnterviewd en het kostte me de grootste moeite de vragen, die gingen over de waardering van de postmoderne cultuur, steeds weer om te buigen naar de zaak van zending in Nederland. Zou het misverstand zowel bij van de Beek als bij *Trouw* ook te maken kunnen hebben met het feit, dat zending in Nederland een vergeten of nog niet ontdekt onderwerp is? Ik wil hiermee niet suggereren, dat we, wanneer dit uitgangspunt voldoende duidelijk was, het snel eens zouden zijn. Wel zou de discussie anders gevoerd worden. Dit geldt ook de andere kritische stemmen die hierboven aan het woord kwamen. Hun kritiek heb ik gehoord, in die zin dat ik me opnieuw gerealiseerd heb, dat je vanuit de optiek van de zending misschien snel te argeloos bent jegens de cultuur. Wat betekent bijvoorbeeld de constatering van Van de Beek, dat in de westerse

¹²⁷ Een aangrijpend voorbeeld van wat er kan gebeuren, wanneer een gereformeerd christen het concept van de Verlichting gaat omarmen, treffen we aan in het onlangs verschenen boek van G. Manenschijn: *God is zo groot dat Hij niet hoeft te bestaan*, Baarn 2001.

¹²⁸ *Ontmaskering*, p. 65.

¹²⁹ *Trouw*, maandag 5 februari 2001, p.12. De titel van het artikel luidt: 'Het goede zoeken in Babel.'

cultuur voor het eerst een godsdienst niet opgevolgd wordt door een andere godsdienst?¹³⁰ Zou dit bijvoorbeeld kunnen betekenen, dat over deze cultuur een oordeel van verharding ligt, waardoor we over de mogelijkheden van zending niet te optimistisch moeten zijn? Dat is wel een vraag, die niet op voorhand onder de tafel gewerkt mag worden. Misschien moet die vraag juist, wanneer we opnieuw Nederland als zendingsland willen zien, nog eens van alle kanten bekeken worden.¹³¹ Maar in ieder geval zou de discussie moeten gaan over zending en niet over cultuuroptimisme of cultuurpessimisme. Die twee zaken hebben zeker met elkaar te maken, omdat zending nu eenmaal te maken heeft met cultuur, maar de discussie over zending is niet dezelfde discussie als de discussie over de cultuur.

15.4. Cultuurvolgend, cultuurvormend, cultuurkritisch

In zijn bijdrage in *Uitgedaagd door de tijd*, getiteld 'Weten doe je in de kerk' stelt dr. H. de Leede: 'De kerk neemt in en met het oog op haar verkondiging en vormgeving (de kerkordening) te allen tijde een gestalte aan, die herkenbaar is in de culturele context van de eigen tijd. Wil zij immers iets te zeggen hebben, dan moet zij verstaanbaar en herkenbaar zijn. Anders gezegd, om cultuur-vormend te kunnen zijn moet de kerk (ook) cultuur-volgend willen zijn. Dat was juist de missionaire kracht van de drie kerktypen die in de geschiedenis van Nederland vorm hebben gekregen...'¹³² In deze bijdrage van De Leede gaat het over de vraag hoe de kerk er in de huidige cultuur uit moet zien, maar het gaat in deze tweeslag vooral ook om een habitus waarvan De Leede vindt, dat deze noodzakelijk is om missionair te zijn.

Kan degene, die probeert de cultuur zoveel mogelijk te mijden, omdat hij op voorhand zeer pessimistisch en kritisch staat ten opzichte van de cultuur, ook missionair zijn? We moeten deze vraag niet ogenblikkelijk negatief beantwoorden. Wanneer missionair betekent, dat de kerk licht der wereld en zout der aarde zal zijn, dan is het in ieder geval zeer belangrijk, dat de kerk zich niet op zodanige wijze met de cultuur vermengt, dat het licht verduisterd en het zout smakeloos wordt. Een kerk, die ascese betracht, die afstand neemt van een hedonistische, materialistische cultuur als de onze zal opvallen, zal vragen oproepen, zal in zekere zin een alternatief bieden en daarin ligt missionaire kracht. Misschien is het gevolg ook dat ze belachelijk wordt gemaakt, misschien wordt ze ook uitgespuugd of vervolgd, maar zo'n kerk zal op sommigen juist ook aantrekkingskracht uitoefenen. Cultuurmijding en een tegenbeweging vormen is trouwens ook nog niet hetzelfde. Achter cultuurmijding kan veel hoogmoed schuilgaan. Ook kan de angst regeren. In beide gevallen zal deze houding niet winnend en wervend zijn. Cultuurmijding als tegenbeweging betekent echter, dat men bewogen is met de wereld, die zonder ascese te gronde zal gaan. Dat men hoopt, dat een nieuwe beweging op gang gebracht zal worden in het geheel van de samenleving, waarbij andere keuzes gemaakt zullen worden dan de thans gangbare.

Toch zou ik zelf met De Leede het cultuur-volgende voorop willen zetten. Dit betekent voor mij echter in geen geval, dat we de cultuur klakkeloos moeten volgen in de inhoudelijke keuzes, die gemaakt worden. Het betekent echter wel, dat we juist ter wille van de missionaire beweging helemaal bij de tijd zullen zijn, alert. Analyserend, waarderend, proevend wat speelt en dat niet op voorhand negatief. Niet op voorhand hoeft deze fase van de cultuur, waarin we thans verkeren, immers slechter te zijn dan voorafgaande. De cultuurpessimistische tonen, die Van de Beek aanslaat zijn niet uit de lucht gegrepen. Maar juist wanneer hij de kern van de problematiek aanwijst in de menselijke autonomie, die in het project van de Verlichting op de troon kwam, dan speelt deze problematiek al minstens tweehonderd jaar. Er is dan geen reden om de tijd van vijftig jaar geleden als beter voor te stellen dan de tijd van nu. Het staat daarmee ook nog niet op voorhand vast, dat de tijd vóór de Verlichting beter was. Toen werd onze wereld gezien als rustend in de wereld van God. Dat lijkt een winstpunt. Dat is het ook. Maar in feite was die wereld van God in regie genomen door een alomtegenwoordige kerk, die zoveel macht had, dat daardoor zeker geen gerechtigheid geschiedde, noch religieus, noch sociaal. Ten diepste gaat de kwestie van de menselijke autonomie, die op de troon kwam, al terug tot het paradijs, toen de mens als God wilde wezen.

Ik zou willen pleiten voor deze houding in deze volgorde: cultuur-volgend, cultuur-kritisch, cultuur-vormend. Een kerk, die zich isoleert van de cultuur, niet betrokken op alle ontwikkelingen reageert, wordt maatschappelijk en politiek een niet relevante factor in de samenleving, maar wat misschien nog

¹³⁰ A. v. d. Beek, Kerk houdt teveel rekening met mensen, *Reformatisch Dagblad*, zaterdag 9 december 2001, opiniepagina.

¹³¹ Het tijdschrift *Kontekstueel* wijdde hieraan een interessant nummer, vooral naar aanleiding van uitspraken van Dr. B. Wentsel. Zie jrg. 15, 1, waarin twee artikelen van B. Wentsel met drie reacties. B. Wentsel is diep onder de indruk van het oordeel der verharding, dat over Europa gekomen is.

¹³² *Uitgedaagd door de tijd*, p. 193.

erger is: geeft ook geen adequate religieuze leiding meer aan mensen, omdat deze wel elke dag op de plek, waar zij leven en werken keuzes moeten maken, die ze in verband moeten brengen met hun geloof. Met cultuur-kritisch bedoel ik het woord 'kritisch' in de oorspronkelijke letterlijke zin te nemen: onderscheiden waar het op aankomt. Juist wanneer we de cultuur nauwlettend volgend, met hart en ziel betrokken op onze tijd en wereld leven, met haar noden, vreugden, zonden en legitieme verlangen, juist dan zullen we kunnen onderscheiden waar het op aankomt, zelf de goede keuzen maken en mensen kunnen helpen de goede keuzen te maken. Deze cultuurkritiek is heel iets anders dan een waardeoordeel vooraf over de wereld en de westerse cultuur in het bijzonder. Een massieve afwijzing van deze cultuur doet geen recht aan de doorwerking van het evangelie, die ook nog steeds te merken is, aan de goedheid en het geduld van God, die nog elke morgen zijn zon doet opgaan over bozen en goeden, geeft geen pastorale en ethische leiding aan mensen, kan uiteindelijk zelfs leiden tot ethisch relativisme, in het ergste geval tot nihilisme. Wanneer er namelijk niets deugt in de wereld, hoeven we ons ook niet meer echt ergens voor in te zetten. Wat rest is dan de hoop op een geheel andere wereld of het nihilisme.

Cultuur-volgend, cultuur-kritisch en zo ook cultuur-vormend. Is dat laatste niet te hoog gemikt? Zijn alle idealen van de kerstening van de samenleving niet steeds weer stuk gelopen op de weerbarstige werkelijkheid? Nog erger: is de kerk niet steeds wereld geworden, juist omdat ze zo breed op alle terreinen des levens zich wilde gaan bewegen? Het zijn oude vragen, die steeds weer in nieuwe vorm terugkomen. We moeten deze vragen ook nooit vergeten. Inderdaad heeft de kerstening van Europa mede geleid tot een vermenging van christendom en heidendom met alle gevolgen van dien. Juist de twintigste eeuw heeft ons op aangrijpende wijze geleerd, dat een christelijk Europa een illusie was. Zo hoog zullen we dus ook nooit van het cultuur-vormende op moeten geven. Het blijft altijd een torso, het is altijd in beweging. Een christelijke cultuur als een statische grootheid bestaat niet. Er bestaat wel een cultuur, een samenleving, waar voortdurend de impulsen van Gods geboden en beloften zorgen voor vernieuwende en tegendraadse bewegingen en waar dan soms ook tijdelijk iets moois uit voortkomt. Het is nooit af, het blijft altijd dubbel.

Om één voorbeeld te geven: wanneer thans wordt overgegaan tot een verenigd Europa, de verschillende volken van Europa hun landsgrenzen relativeren, hun nationale rijkdom in dienst willen stellen van het geheel, kan men daarin een doorwerking van het christelijk geloof in dit werelddeel zien. Juist het christelijk geloof relativeert immers, in tegenstelling tot de islam en het jodendom, het eigen land, de eigen heilige plek. Het is heel lang geleden, dat de Franken en de Saksen tegen elkaar vochten, het zal ook niet meer gebeuren, dat de Belgen en de Nederlanders of de Fransen en de Duitsers tegen elkaar vechten. Natuurlijk zijn hier allerlei puur binnenwereldse redenen voor te noemen. Maar binnenwereldse redenen zijn altijd en overal ter verklaring aan te voeren. Vanuit de optiek van het geloof zeggen we: dit proces heeft ook alles te maken met het geloof in de God van de bijbel, die gericht is op de wereld en de mensheid in haar geheel en geen nationalistische god is. Dit verenigd Europa kan echter ook gaan functioneren als een economisch en politiek machtsblok, dat de derde wereld nog meer afhankelijk en arm laat worden dan deze nu al is. Op dat moment houdt de dankbaarheid op en wordt het hoog tijd voor diepgaande cultuurkritiek.

Ook in dit voorbeeld blijkt hoe de positieve en de negatieve zaken voortdurend door elkaar heenlopen, zodat we in ieder geval nooit op onze christelijke of humanistische lauweren kunnen gaan rusten. Maar ligt hier niet een duidelijke parallel met het persoonlijk leven van ieder christen? Levenslang moeten wij gevormd worden, moet wilde natuur in cultuur gebracht worden (denk alleen maar aan de seksualiteit). Nooit is het proces van de levensheiliging voltooid. Maar daarom gebeurt er nog wel eens iets moois, dat we dankbaar mogen noteren.

15.5. Aanpassing of contextualisering

In deze paragraaf benaderen we de thematiek nog weer van een andere kant. Ging het hierboven meer in het algemeen over de vraag wat de vruchtbare houding van de kerk is temidden van de cultuur waar zij gesteld is, in deze paragraaf willen we het vooral hebben over de vraag wat de eigensoortigheid van een bepaalde cultuur voor invloed heeft op de accenten, die vanuit de bijbel in de verkondiging gelegd zullen worden. We beginnen met een voorbeeld, dat Stefan Paas noemt in zijn boek Jezus als Heer in een plat land.¹³³ Ook hij heeft het over de vraag hoe belangrijk de betrokkenheid op de cultuur is in verband met de verkondiging van het evangelie. Paas citeert uit een gesprek met de grote Indiase prediker Bakht Singh: 'Toen wij spraken over evangelisatie en een boodschap voor India, vroeg ik hem: "Als u preekt in India, wat benadrukt u dan? Preekt u tegen hen over de liefde van God?"'

¹³³ Stefan Paas, Jezus als Heer in een plat land, Zoetermeer 2001, p. 130, 131.

“Nee,” zei hij, “niet in het bijzonder. De Indiase geest is zo vervuild dat, als je tegen hen spreekt over liefde, zij vooral denken aan seks. Je spreekt daarom niet veel tegen hen over Gods liefde.”

“Goed,” zei ik. “Spreekt u dan tegen hen over de toorn van God en Gods oordeel?”

“Nee, dat is niet mijn nadruk,” merkte hij op. “Zij zijn daaraan gewend. Al de goden verkeren immers voortdurend in razernij. Het maakt voor hen geen verschil als er een meer is die boos is!”

“Waarover spreekt u dan tegen hen? Preekt u de Christus en Die gekruisigd?” raadde ik.

“Nee,” antwoordde hij. “Zij zouden aan Hem denken als een arme martelaar, die hulpeloos stierf.”

“Wat is dan uw nadruk? Spreekt u tegen hen over eeuwig leven?”

“Zeker niet,” zei hij. “Als je praat over eeuwig leven, denken de Indiërs aan zielsverhuizing. Daar wil hij juist vanaf. Leg geen nadruk op het eeuwige leven.”

“Wat is dan uw boodschap?”

“Ik kreeg altijd een goed gehoor wanneer ik tot hen spreek over vergeving van zonden en vrede en rust in je hart. Dat is het product dat goed verkoopt. Al snel vragen ze aan me hoe ze dat kunnen krijgen. Als ik hun luisterend oor heb gewonnen, leid ik hen naar de Redder, die alleen hun diepste noden kan vervullen.”

Dit voorbeeld uit India geeft aan, dat de cultuur waarin het evangelie gebracht wordt een stevig woord meespreekt, wanneer het gaat om de accenten, die gelegd worden. Nu lijkt het in het bovenstaande voorbeeld allemaal nog weer aardig op zijn gereformeerde pootjes terecht te komen, wanneer Singh ten slotte op de proppen komt met de boodschap van de vergeving van zonden en vrede en rust in je hart. Intussen is wel duidelijk, dat Singh deze boodschap niet brengt om in ieder geval toch nog een gereformeerde kern vast te houden, maar dat hij uit de vele aspecten van de bijbelse verkondiging bewust heel veel laat liggen en kiest voor dat ene, dat de Indiër in zijn culturele en psycho-sociale context aanspreekt.

De vraag is of wij dat in Nederland vandaag ook zo durven en willen. Allereerst is daartoe nodig, dat we het met elkaar eens zijn over het feit, dat we vandaag in Nederland in een nieuwe missionaire context geplaatst zijn. Stel dat we het hierover eens worden, dan is de volgende kwestie of we deze missionaire context ook moeten laten gelden met betrekking tot degenen, die nog wel 's zondags in de kerk zitten. Zelf ben ik van mening, dat dat wel zou moeten. We kunnen niet stellen: de missionaire context in Nederland is een agnostische-humanistische context, maar daar ademen alleen de mensen buiten de kerk in, dus doen we in de kerk nog maar net alsof de context christelijk is. Ik weet wel dat dit in de praktijk ingewikkeld is, want er is sprake van grote ongelijktijdigheid. Wanneer mensen beschermd worden opgevoed binnen een bepaalde sociale context of binnen een geprofileerde zuil en behoren tot het meer trendvolgende dan trendsettende type, dan is hun context een andere dan die van de doorsnee geseclariseerde Nederlander. Toch zou ik, hoezeer we deze ongelijktijdigheid ook moeten honoreren, ervoor willen pleiten een bewustwordingsproces op gang te brengen. Zeker ter wille van de jongeren van wie de meesten niet hun leven lang in een beschermde zuil of omgeving zullen doorbrengen. In de verkondiging, de catechese, het kringwerk zal dus gezocht moeten worden naar een ontmoeting tussen de bijbel en de huidige postmoderne context, die ik zo even agnostisch-humanistisch noemde. Deze termen hoorde ik eens door Harry Mulisch, in navolging van Camus kort en bondig zo omschrijven: het leven is absurd, dat wil zeggen, er is geen diepste zin of laatste horizon, maar het moet wel zo menselijk mogelijk geleefd worden.

Welnu, wat betekent het nu, wanneer de wereld van de bijbel en daarmee de God van Israel en de God en Vader van Jezus Christus deze context binnen komen? Waar wordt het dan spannend, waar gaat het botsen, waar is ook herkenning en bevestiging? Om bij dit laatste te beginnen: het lijkt op het eerste gezicht, dat onze huidige context veel verder van de bijbel af staat dan de context van de christelijke cultuur, die achter ons ligt. Dit zal in bepaalde opzichten zo zijn, maar in andere opzichten is het ook weer helemaal niet zo. Wanneer het klimaat van onze tijd agnostisch is, dat wil zeggen: de vraag of God bestaat en of er een diepere zin der dingen is wordt als principieel onbeantwoordbaar gezien, dan is dat niet in strijd met de openbaring in het Oude Testament. God is, volgens het Oude Testament, niet noodzakelijk aanwezig en zo maar voor ieder kenbaar. Integendeel, het is een kwestie van een stem horen, daar gehoor aan durven geven, door duizend twijfels heengaan of je je misschien niet toch vergist hebt en de uiteindelijke bevestiging van je geloof over durven laten aan toekomstige onthullingen. Dat bedoelt de schrijver van de Hebreënbrief, wanneer hij opmerkt, dat Abraham de belofte van verre gezien heeft en geloofd en dat hij levenslang op zoek gebleven is naar de stad, die fundamenten heeft.¹³⁴ Abraham was niet levensbeschouwelijk geworteld in het ‘funderingsdenken’¹³⁵, hij was een ontwortelde, die een stem gehoord had, van die stem niet

¹³⁴ Hebreëën 11: 13.

¹³⁵ Zie voor de betekenis van het funderingsdenken P. Vos, ‘Geloven in zekerheid?’, ‘Gereformeerd geloven in een postmoderne tijd’, Barneveld 2000, p. 50 e.v..

meer los kon komen. Op hem waren twee regels van Huub Oosterhuis uit zijn gedicht *Om antwoord van toepassing: 'Nooit heb ik niets met u'* en:
'Mijn lot is levenslang wachten op u'.¹³⁶

Contextualisering betekent in dit geval dat in de ontmoeting tussen de agnostische cultuur en de bijbel andere bijbelgedeelten naar voren komen en dat we die bijbelgedeelten ook weer anders lezen. Wanneer het nu gaat over Abraham, zal ons eerder het onvanzelfsprekende van zijn geloven opvallen en het kwetsbare, terwijl in een tijd, waarin het christelijk geloof nog de vanzelfsprekende context vormde, deze aspecten minder opvielen en ook minder op konden vallen. Dit voorbeeld geeft voor mij ook tegelijk aan, dat we niet te snel moeten zeggen, dat het christelijk geloof in de huidige context van de westerse cultuur nauwelijks te communiceren zou zijn. Misschien zitten we nog te veel vast in denkkaders, die bij een vorige fase van onze cultuur passen en verwarren we onze eigen hopeloosheid met een algehele impasse.

15.6. Contextualisering in de bijbel en in de christelijke traditie

In de vorige paragraaf lieten we iets zien van contextualisering in India en in Nederland. In deze paragraaf wil ik iets laten zien van het feit, dat contextualisering al zo oud is als de joodse en de christelijke traditie. Eerst een voorbeeld uit het Oude Testament, dan een voorbeeld uit het Nieuwe Testament en dan nog een paar voorbeelden uit de christelijke traditie.

Wat betreft het Oude Testament kan ik allereerst nog verwijzen naar een voorbeeld, dat G.C. den Hertog geeft in hoofdstuk 1 van dit boek. Hij wijst daar op Psalm 51, oorspronkelijk een persoonlijke belijdenis van schuld van David, maar toen men in de ballingschap deze psalm opnieuw las, zei men niet: dat is allemaal zo lang geleden gebeurd, dat zegt ons niets meer. Maar toen werd deze belijdenis van David de belijdenis van de schuld van de ballingen en tegelijk werd er een gedeelte aan toegevoegd, waarin God gevraagd wordt de muren van Jeruzalem te herbouwen. Een andere bekende tekst, die steeds weer in een nieuwe context een andere betekenis kreeg, is de tekst: 'Uit Egypte heb ik mijn zoon geroepen'. Deze tekst lezen we in Hosea 11:1. Hosea verwijst hier naar de uittocht van het volk Israël, dat hier Gods zoon genoemd wordt, uit Egypte. In de context, waarin Hosea spreekt, krijgt dit feit een nieuwe betekenis. God zal zijn eerste liefde niet vergeten, hoezeer Israël deze liefde ook heeft veracht en Hij zal het volk ook uit Assur terug kunnen brengen, zoals Hij het eertijds uit Egypte leidde (zie vs. 11).

In het Nieuwe Testament wordt deze tekst opnieuw gebruikt door Matteüs (Mat. 2:15). De evangelist schrijft nu in de context van het nieuwe handelen van God in Jezus. Jezus moest vanwege de onderdrukking van een nieuwe farao, Herodes, vluchten naar Egypte, maar God heeft zijn geliefde zoon daaruit weg geroepen. Oude teksten krijgen in een nieuwe context steeds weer een nieuwe betekenis. Ze zijn niet uitgeput. Daaruit mogen wij moed putten de oude teksten in steeds weer nieuwe contexten te laten klinken. We mogen erop vertrouwen, dat ze steeds weer hun actualiteit zullen bewijzen. Dat wil niet zeggen, dat er dan steeds weer precies hetzelfde gebeurt. De geschiedenis is niet een voortdurende herhaling van zetten. Soms gebeurt er op het oog iets heel anders dan de oorspronkelijke tekst leek te zeggen. Maar de continuïteit ligt in de ene God, die door alle tijden meegaat als dezelfde: Ik zal er telkens weer op verrassende wijze bij zijn.¹³⁷

Vanuit dit vertrouwen mogen we ook zelf verschillende accenten leggen in de vertolking. Dat deed niet alleen zendeling Singh in India, dat deden ook al de getuigen van het eerste uur in het Nieuwe Testament. Als voorbeeld verwijs ik naar Handelingen 11:19-26. Daar wordt ons allereerst verteld, dat de verstrooide joodse volgelingen van Jezus uit Jeruzalem overal waar ze komen aan joden vertellen van Jezus. Maar er zijn ook enige Cyprische en Cyrenéische mannen, dat wil zeggen joodse volgelingen van Jezus, geboren en getogen ver buiten Jeruzalem, die het evangelie vertellen aan de Grieken, dat wil zeggen aan niet joodse bewoners van het Romeinse rijk. Het eerste dat hier opvalt, is dat de Geest blijkbaar de verscheidenheid van afkomst in dienst neemt. Voor joden was het een brug te ver om het evangelie door te geven aan de Grieken. Zij die zelf de culturele achtergrond van binnenuit kennen, zijn hier meer geschikt voor en doen het daarom ook gemakkelijker.

Maar het volgende is nog opvallender. In onze vertaling staat in vers 20: 'zij verkondigden de Here Jezus.' Maar beter is het te vertalen: zij verkondigden Jezus als Heer.

Is dat bijzonder? Ja en nee. Het hele Nieuwe Testament verkondigt Jezus als Heer. Enerzijds is dit de weergave van de oudtestamentische Godnaam, zo overgenomen uit de Septuagint. Anderzijds staat deze titel haaks op de gedachte van die tijd, dat de keizer in Rome de Heer, de kurios was. Tegelijk is hier echter ook sprake van de relevantie van de boodschap in een bepaalde context. Voor de joden

¹³⁶ H. Oosterhuis, *Dan zal ik leven. Teksten voor uren alleen*, Baarn 1976, p. 24.

¹³⁷ Zo kan men met recht de Godnaam omschrijven zoals die aan Mozes wordt bekend gemaakt in Exodus 3: 14.

was het van het grootste belang te verkondigen, dat Jezus de Christus, dat is de Messias was. Zij leefden in de context van de Messiasverwachting. Voor hen was Jezus als de Messias vervulling van hun wensen en tegelijk een reden tot aanstoot. In ieder geval: daar werd het voor hen spannend. Voor de Grieken speelde een Messiasverwachting geen rol. Hen verkondigen, dat Jezus de Messias was, zou wel waar zijn, maar niet relevant. Ze zouden daar de betekenis pas van kunnen begrijpen na uitvoerig onderwijs in het Oude Testament. Voor hen was wel relevant, dat Jezus Heer was. Want wat een kurios was, wisten zij. Heren waren er vele en allen vroegen om onderdanigheid. Is dit een andere Heer? Het Nieuwe Testament verkondigt, dat je onder deze Heer eindelijk je vrijheid terugkrijgt. Daarom is de boodschap van Jezus als Heer niet alleen waar, maar ook uiterst relevant voor de Grieken. Tegelijk is deze boodschap natuurlijk ook aanstootgevend, namelijk in die zin, dat er een keuze gemaakt moet worden en dat deze keuze ook gevaarlijk kan zijn. Trouwens een Heer volgen, die gekruisigd werd, is ook heel vreemd.

Al met al blijkt uit deze voorbeelden, dat het bij contextualisering nooit gaat om aanpassing, maar wel om een relevante interpretatie, die tegelijk beantwoordt aan een behoefte en die ergenis oproept. Het proces van contextualisering, ook en juist wanneer het ging om de figuur van Jezus, is ook na de periode van het Nieuwe Testament doorgegaan. In de Griekse cultuur, die sterk dacht in 'zijns-categorieën' werd het dogma geformuleerd van de twee naturen van Jezus: waarachtig God en waarachtig mens. Thans denken wij in Europa veeleer in relationele dan in ontologische categorieën. Daarom is het nu een goede vorm van contextualisering, wanneer vooral ook over Jezus gesproken wordt als degene door wie de hoge God met mensen een relatie aangaat. Hoever deze contextualisering kan gaan, merken we nog meer wanneer we zien hoe vandaag theologen in Afrika op zoek zijn naar een relevante vertolking van Jezus in hun Afrikaanse cultuur. Ik denk bijvoorbeeld aan het werk van Kwame Bediako, die in de context van Afrika spreekt over Jezus als de belangrijkste voorouder.¹³⁸ Voor ons een vreemde manier van spreken, maar voor de Afrikaan uiterst relevant. Van de Beek schrijft hier over in zijn belangrijke studie *Jezus Kurios*. De christologie als hart van de theologie: 'Het kruis is voor de meeste mensen een ergenis. Voor veel Afrikaanse en Aziatische christenen ligt dat anders. Het is het kruis van hun broeder, de grootste van hun voorouders die reëel participeert in hun bestaan. Juist in zijn kruis is Hij één van hen. Zij kennen geen ander menselijk leven dan het leven met wonden en bloed.'¹³⁹ Van de Beek verwijst in een noot hierbij ook naar het werk van Bediako. Hij concludeert: 'De overeenkomst tussen de inculturatie in de eerste eeuwen en die in het huidige Azië en Afrika is allerminst alleen formeel.'

15.7. Nogmaals: moet er nog gedoopt worden?

We keren terug naar de titel van deze bijdrage en de vraagstelling. De vraag was of we ons misschien zo aanpassen bij de cultuur, dat we bij haar in het gevlij willen komen en de ergenis van het evangelie verdonkeremanen. De inzet was de scherpe kritiek van Van de Beek. Aan het einde van onze bijdrage zagen we echter, dat hij zelf pleit voor contextualisering en Afrikaanse theologen als Bediako waardeert in hun pogingen het evangelie op een relevante manier in Afrika te vertolken. Hij zal er dan moeilijk bezwaar tegen kunnen hebben, dat dit ook in Nederland gebeurt. Trouwens, vanuit zijn eigen werk zou gemakkelijk aangetoond kunnen worden, dat zijn theologie een relevante contextualisering wil zijn van de bijbel en de christelijke traditie met het oog op de eenentwintigste eeuw. Wanneer we hierboven stelden, dat het relationele denken kenmerkend is voor onze cultuur, dan geeft alleen de titel al van een van Van de Beeks publicaties: *Gespannen liefde*. De relatie van God en mens, aan, hoezeer hij zelf bezig is met een contextuele vertolking.¹⁴⁰ Het spannende punt, waar het om gaat is echter dat de boodschap niet op de maat van de postmoderne tijdgeest mag worden gesneden. Waar zijn we bezig met noodzakelijke contextualisering en waar is sprake van onverantwoorde aanpassing? Van die vraag zijn we voorlopig nog niet af. Die vraag moet ons blijven verontrusten. Omdat voor Van de Beek heel de Schrift onder het voorteken van het kruis staat, kan hij beter uit de voeten met een vergaande contextualisering van de boodschap, zoals die bijvoorbeeld in Afrika door Bediako beoefend wordt, dan met allerlei vormen van contextualisering in Europa, waar de cultuur wars is geworden van iedere vorm van kruis dragen. Contextualisering betekent dan al gauw de boodschap van het kruis inruilen voor iets anders, iets dat de postmoderne verwerende mens beter ligt.

¹³⁸ Van Kwame Bediako verscheen in Nederlandse vertaling '*Jezus in de cultuur en geschiedenis van Afrika*', Kampen, 1999. Het gaat met name om het eerste hoofdstuk: *Hoe Jezus ervaren word in Afrika*.

¹³⁹ A. van de Beek, *Jezus Kurios. De Christologie als hart van de theologie*, Kampen, 1998, p. 203.

¹⁴⁰ Hierop wijst terecht W.M. Dekker in een bespreking van dit boek in: *Areopagus (faculteitsblad Godgeleerdheid Utrecht)*, nieuwe jaargang 6, nr. 1, p. 36, 37.

Moet er nog gedoopt worden? Het antwoord is volmondig 'ja'. Zonder sterven is er geen opstanding. Zonder afsterving van de oude mens is er geen opstanding van de nieuwe mens. Maar ook juist deze dwarse en tegelijk zo heilzame boodschap zal zó gebracht moeten worden, dat mensen er de relevantie van beseffen, dat ze er boos over worden of dat ze erdoor vertroost worden. In een onlangs verschenen studie heeft de missioloog C.J. Haak gepleit voor de term metamorfose in plaats van contextualisering. Daar wil hij mee aangeven, dat het gaat om zo'n wijze van ingaan op de cultuur, dat van meet af aan duidelijk wordt, dat een diepgaand veranderingsproces noodzakelijk is. Contextualisatie door metamorfose. Dat is een concept om verder over door te denken.